

Adorjáni Albert

Az interjút készítette, szerkesztette: Sógor Árpád

Kolozsvár, 2015. november – 2016. január

Édesapám lelkipásztor volt. Korán megtudtam, hogy Isten mindig velünk van; Ő ismer igazán, ő rendez életünket. Rá kell hallgatni, és megpróbálni az engedelmisséget is gyakorolni.

Család

Az őseim székely nagybirtokosok voltak, és amikor kezdtek nősülni, akkor megegyeztek, hogy a hatalmas birtokot szépen felosztják. Így lett Kisadorján falu és Nagyadorján – mind a mai napig ezt a nevet hordozzák. Hogy megkülönböztessék egymást, egyik család maradt Adorjáni, a másik csak Adorján. Én mind a két falut meglátogattam a német atyafiaktól kapott motorkerékpárral, mind a két falut megnéztem, megjártam közlőről. Sokan eltávoztak innen, leapadtak ezek a kis községek. Egyik ősem Adorjáni István 1609. december 15-én Báthory Gábor kishemesi rangot kapott fejedelemtől.

Már a dédapám átköltözött Székelyboósba. Nagypámnak, id. Adorjáni István gazdálkodónak nemesi előneve – kisadorjáni –, nemesi oklevele, címere volt. A felesége Dániel Ilona volt. Édesapámnak, Adorjáni Istvánnak is Székelyboós a szülőfaluja. Nyolcan voltak testvérek: három fiú és öt leány. Édesapámat Vásárhelyre írták be iskolába, mert jó feje volt, s amikor leérettségizett, hazament. Megünnepelték, és azt mondták: „Na, fiam, most mire gondolsz, hova készülsz, mert neked lehet továbbtanulni”. Azt mondotta édesapám: „Én bizony Magyarországra szeretnék jutni, és a kadétiskolába beiratkozni”. Erre a derék székely asszony, nagyanyám, hatalmas pofot adott neki: „Adok én neked katonaságot!” Így lett édesapám lelkipásztor.

Édesapám első felesége, Budai Lenke a negyedik gyermek születésekor a gyermekkel együtt meghalt. Édesapám nagyon elszomorodott. Aztán egy papi-tanítói találkozón megismerte édesanyámat, és elvette feleségül. Édesanyám, Paál Margit Betfalván született, s tanítónő volt. Szüleim 1921. december 29-én kötöttek

házasságot. Ebből a házasságból született Endre bátyám 1922. november 24-én. Féltestvéreim már mennyei hazájukban vannak.

Anyai nagyapám Paál Dénes, Rugonfalván született, tanító volt. Felesége, Székely Teréz Kolozsváron született. Nem féltek az éhhaláltól: a föld megteremte a mindennapi kenyeret és a gyermekeik felső iskolai taníttatásának díját, alapját is. Paál Dénes nagyapám öt fiú és öt leánygyermeket fogadott el és nevelt fel. Gyermekei a trianoni szerződés után hagyták el Erdélyt, mivel nem akartak esküt tenni az államra. Nagyszüleim a Házsongárdi temetőben nyugszanak, sírhalmukra gyakran helyezem el a tisztelet virágait.

Nagyapám pálcával járt, nagyon kritikus volt, mindig menekülni kellett előle. Gyermekkoromban szerettem mezítláb járni a poros úton, s egyszer, amikor láttam, hozzánk jönni, hogy kritizáljon, bebújtam a híd alá, s megvártam, amíg elmegy, balra kanyarodik fel a papi lakásba. Amikor láttam, hogy eltért, illa berek nádak erek... Hallom nagyapámat: „Te Margit, az a бүдös kölyök mezítláb jár a jegyzőségnél, s mire arra mentem, hogy megfogjam és megdorgáljam, eltűnt”. Édesanyám azt mondta: „Tata, itt volt a kertben a gyermek”. – „Akkor most tévedtem” – mondta nagyapám.

Édesapám első feleségének az anyja, amikor kiment sétálni, olyan ellenőr volt, hogy megnézett mindent, hogy lássa, hogy főz az édesapám második felesége, s minden titkot megtudjon. Édesapámnak egyszer hétvégén gyűlésen volt Vásárhelyi Jánosnál,¹ mert ő megyei főjegyzője volt az egyháznak. Édesapám akkor azt mondotta: „Mama, nekem holnap el kell mennem gyűlésre. Püspöki tanácsos vagyok, megyei gyűlés lesz, be kell mennem, tehát haza kell vigyem Székre. Na, hát így megszabadult a család a szigorú Mamától, s tapsolt örömeiben. Aztán édesanyám megköszönte, hogy segített.

Gyermekkor

A földön úgy vagyok nyilvántartva, hogy Bodonkúton születtem 1925. február 21.-én. A falucska Budai Nagy Antal faluja, neve régen Burjányos-Óbuda volt, most Buda-Vechea. Már teológus voltam, amikor édesanyám beszélni kezdett az érkezésemről. Csak az ötödik hónapban vette észre, hogy a szíve alatt engem hordoz, ez pedig nem mindennapi esemény. A születésem gyorsan ment végbe. Édesapám alig ért el a falu bábaasszonyáig, én már napvilágon voltam. Orvos nem volt a faluban, a szokásos

egyszerű módokat alkalmazták rajtam, hogy életben maradjak. Nagyon gyenge gyermek voltam, testi hibákkal érkeztem, fejletlenségeim sokáig gondot okoztak szüleimnek. Hetekig nem engedte édesanyám, hogy a falu asszonyai meglássanak. Hetekig hozták a család részére az ennivalót, de édesanyám mindig azt mondotta, hogy éppen alszom, nem szabad felébreszteni engem. Nagyon csúnya is voltam, mondotta édesanyám.

Édesapám 1926. augusztus 26-án a fejrői gyülekezet lelkipásztora lett. A román állam ezekben az években vonta meg a segélyt² a magyar lelkészekről. Az egyházi földek megműveléséből kellett megélni. Apai nagyapám édesanyámnak nyújtott át – az ő meglátogatása alkalmával – valamennyi pénzt, és azt mondotta: „Mondja meg Pistának, hogy ebből a pénzből vegyen két tehenet, ekét, szekeret, boronát, és fogjon hozzá a földművelő munkának. Ő mindent meg tud tenni, mindent tud gyermekkorától”. Mi úgy nőttünk fel a családban, hogy nagyon korán kellett segíteni édesapámnak minden földművelő munkában.

Én az „anyámasszony katonája” nevet nyertem a nagyobbak között. Mindig otthon maradtam, édesanyámnak segítettem a konyhai dolgokban. Tűzgyújtót készítettem, kevertem a rántást, ételt szórtam a csirkéknek, a sok majorságnak. Sok volt a tyúk, a pulyka, a ruca, malac. A nagy udvar tele volt apró csirkékkel. Közöttük láttunk Elekes Béla unokaöcsémel egyet, amelyik haldoklónak látszott. Addig löktük ide-oda, amíg a halála be is következett. Együtt temettük el: én paposkodtam, Béla énekelt. Apám lelkész volt, az övé tanító. A hálósobai mosdóállványra álltam fel, egy törülközőt helyezve a vállamra, hogy prédikáljak. Testvéreim kinevettek, viccelődtek, de vannak felülről intézett gyermek-cselekedetek is: évtizedek után az én utam a Teológiára, az övé pedig a tanári állásra vezetett.

15 éves koromban tudtam meg, hogy István bátyám, Lenke és Magda féltestvéreim voltak. Akkor konfirmáltam a Farkas utcában – László Dezső³ bácsi még nem volt elhurcolva –, édesapám és édesanyám pedig bejött Kolozsvárra, hogy részt vegyenek a konfirmáción. Akkor merték a 15 éves gyermeknek elmondani.

Máskülönben én nagyon-nagyon gyenge gyermekként indultam. Amikor a fejrői négy elemi után írták be a gyermekeket a gimnáziumba, engem édesanyám visszatartott, mert kicsi, vékony gyerek voltam. Akkor kezdett tudatosodni bennem, hogy nekem tovább kell tanulni, és nagyon gyenge gyermekként szégyellni fogom magam. És

akkor titokban mindig a hatalmas kertben fölfele, a templom felé vagy lefelé futottam, rohantam, vagy ha a faluból kimentem az egyházi birtokra, mert ott dolgoztak, akkor azt az utat mindig szaladva tettem meg. Úgyhogy évről-évre nagyon gyorsan erősödtem, szüleim nagyon örvendtek ennek.

Édesapám nem tudott románul, a román csendőrök pedig rettenetesen durvák voltak. Mindig kellett mennem, mert románul édesapám csak köszönni tudott: *Dimineață bună [Jó reggelt]*. A fejrúdiak viszont nagyon szerették apámat, mert látták, hogy kaszál, kapál, együtt aratunk velük, s a románok előtt is becsülete volt, mert a román pap ilyent nem tett. Mondta is, hogy „Elterjedt a faluban, hogy én úri pap vagyok, mert te kaszálsz, kapálsz, dolgozol a mezőn”. Édesapám azt válaszolta: „Igen, dolgozok, mert más is dolgozik, és nem kell fizetni 30-40 lejt a munkásnak. Mikor elmegyek én, vagy hazajönnek a fiaim, egyszerre elintézzük az aratást vagy ezt-azt”. A román pap nem szeretett minket, mindig bírált, aztán a végén ő került bajba, s apámnak meg kellett mentenie, mert bezárták. S édesapám elment és mondta a csendőröknek, hogy ez a pap kollegám. A csendőrök szemtelenül viselkedtek vele, durván, de édesapám azt mondta, hogy engedjék ki, ilyent nem tehetnek, mert fellázad a falu, és ők lesznek bajban. Erre a csendőrök is megijedtek. Sok bajunk volt nekünk a csendőrökkel.

Mindjárt a változás után⁴ két magyar katona – az egyik tisztí ranggal, a másik kisebb ranggal – nálunk volt szálláson. Előadásokat is tartottak az iskolában: jött egy orvos, vagy jött egy katonatiszt, s az is tartott előadást. Voltak ott románok is. Csütörtökönként este gyűltek össze, ott énekeltek, imádkoztak. Bibliaórával kezdődött mindig, énekeltek, és édesapám, hogy megnyerje az embereket, azt mondta, hogy jöjjenek el Csonkolyék, a muzsikások, a hegedűsök. Cigányzenészek voltak, nagyon jóban voltunk velük, én például velük tanultam hegedülni. A négy húrnak csak az elnevezését tudtam, de bementem az iskolába, s ott egyedül húztam, nyikorogtam, s oda jutottam, hogy nekem is kellett menni a zenészekkel éjjeli zenét adni.

Vegyes házasságok is voltak, együtt kaszáltak, kapáltak az emberek, mi elmentünk a román bálba, magyarul táncoltunk, és ők eljöttek a magyar bálba, és románul énekeltek, és akkor azt húzták a cigányok.

Volt egy nagy árvíz is Fejérden. Összerogytak az egyszerű, vékony, fonott kerítések, amit belapítanak egy kicsi sárral, és az nekik elég. Az eső és az árvíz leverte a fonott kerítésekről a sarat, s akkor csak a száraz, régi kerítés maradt. Szegény cigányok

panaszkodtak, hogy mi lesz. Hát a falu összefogott, volt egy nagyon kedves, Magyarországról Fejérdre jött, Kakasi Árpád nevezetű, egyetemet végzett főjegyző, és mellette volt egy érettségit végzett gyakornok, és ők ketten ellátták a falut. Megszerették a falut, s a falu is őket, mert egyformán bántak a románokkal és a magyarokkal, s akkor bizalom alakult ki románok, cigányok, mindenki között. Összefogott a falu, az emberek és a polgármesteri hivatal egyenesbe hozták szerencsétlen életüket.

Kolozsvári Református Kollégium

Mivel nagyon gyenge, gyámoltalan voltam, négy osztály helyett ötöt jártam a fejérdi iskolában. 1935. szeptember 15-én lettem a Kolozsvári Református Kollégium tanulója. Ahogy ügyetlenkedtem a falusi erős gyermekek között, úgy folytatódott a gimnáziumban is egy ideig. Kedves Tatár Ferenc⁵ osztályfőnököm, bizonyára észrevette ügyetlen, szerény viselkedésemet, megszeretett, támogatott. Éreztem ezt, szerettem őt és hálás is lettem, úgyszólván nagyon szorgalmasan tanultam a francia nyelvet, amit ő tanított. Jó jegyeim születtek. Osztályfőnököm a Magyar Színház karmestere is volt.

A számtan tanulmányában mindig ügyetlenkedtem. Ezt jól látta az általam nagyon szeretett Barthalis József⁶ is. Harmadik osztályos koromban, már megbátorodva, a futballcsapat tagja lettem, bekerültem az erősebb társaim sorába. Barthalis József egy alkalommal áthaladva a nagy udvaron odajött, és ezt mondotta: „Fiúk, engedik, hogy én is rúgjak egyet?” Tetszett nekünk. Tulogdi János,⁷ áldott jó tanárom egy alkalommal ezt mondta nekem: „Jaj, fiam, hát te is rúgod azt a piszkos labdát?” Nagyon szerettem, ő is engem. Mindig jól tanultam nála, és jó jegyeim is voltak. Boldog vagyok, hogy ilyen tanáraink voltak. Valahányszor elmegyek a Kollégium előtt, van, amikor könnyeket is ejtek, ha rájuk gondolok. Barthalis József jósága végigkísért az érettségiig. Megkérdeztem, hogy mi lesz velem, ha még érettségiznem is kell számtanból. „Ne aggódjál, annyit már tudsz, hogy nevelni tudjad azokat, akik közé menni fogsz!” Tudta, hogy az utam a teológia felé vezet. Az osztályban együtt voltunk humánosok és reálosok, de jó tanáraink tudták azt, hogy ki merre megy tovább. Tudták, hogy kiktől kell sokat várni aszerint, amint tanulmányaikat fogják folytatni.

Nagy Géza⁸ tanárunk, aki előbb bentlakási felügyelőnk volt, már az első években tanította a népdalokat. Szombaton esténként lefekvés előtt együtt énekeltünk; én mindig elaludtam, és ő ölben vitt az ágyamba. Még lekipásztor koromban is emlegette. Kirándulásra vitt sokunkat Kalotaszegre, népi szokásokat, hagyományokat gyűjteni, ezért alig hallhatóan „falumunkásnak” nevezték egyesek. „Fiúk, ha végeztek, menjetek a falvakba – mondta mindig –, mert népünk nagyon elmaradott, tanítani kell!” Ezért kezdtem majd lekipásztori szolgálatomat Magyarországon, és nem a sepsiszentgyörgyi városi gyülekezetben, ahova már negyedéves koromban, a karácsonyi legációm⁹ alkalmával meghívtak.

Gönczi László,¹⁰ drága igazgatónk, Bíró Sándor¹¹ történelem tanár, Sebes József,¹² majd Lőrinczi Ferenc¹³ tornatanárok tanítottak. Lőrinczi Ferenc nagyon szigorú tudott lenni. Ha hibát követtünk el, még nyolcadik osztályos korunkban is megfuttatott az udvaron – óra végén megdöbbsentek a szünetre kijövők, látván a mi helyzetünket –, de harag nem volt, a következő órán barátságosan beszélt. Ekkor már jól futballoztam, távolugró, magasugró, síelő lettem. Mikor én a kollégiumba kerültem, akkor Pista bátyám már átment a teológiára, Endre katonának ment. Az iskolában a testvéreimnek, Pista bátyámnak, Endrének, Muki volt a neve. Mikor én bekerültem, akkor belőlem Sáska lett, mert jól tudtam szaladni, távot és magasat ugrani. Egyik órán így szólt hozzám Lőrinczi tanár úr: „Sáska, mutasd meg, hogyan kell magasat ugrani!” A megyei levante-versenyen futás, táv- és magasugrásban érmet szereztem. A fejrődi csendőrök katonai kitüntetésnek vélték, elkobozták, jól megverték.

A román, az kötelező volt, és bátyáim megtanítottak, hogy Iliescu, aki irodalmat tanít, szigorú román tanár. „Nagyon sokat gyötrődjétek – mondták –, jegyet jól kell kapni”. Mellette ott volt Mitariu, kis kecskeszakálla volt. Most is magam előtt látom: mikor valaki négyesre felelt, akkor a szakállát simogatva azt mondta: „Am prins-o pe asta!” *[Ezt megfogtam most!]* De kedves tanár volt, kedveltem. Tudtunk románul, igaz, jó falusiasan, de aztán megtanultunk egy kicsit gimnazista módra is beszélni.

Az 1944-es harcok miatt pár napot kaptunk az érettségi letételére, mert a katonaság lefoglalta az iskola épületét, bentlakását. Gyakran életre kelnek bennem az ott töltött szép vagy szomorú emlékek. Tanáraink felkészítettek a nehéz időkre. Ki-ki elsajátíthatta azt a szellemi és lelki alapot, amelyet soha nem lehet elfelejteni.

A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás

A világháború szörnyű és fájdalmas évei véget értek. Endre bátyám a szamosfalvi kaszárnyából érkezett Fejérdre elbúcsúzni. A Kárpátokból jött, és ment egy új kiképző csoporthoz Győrbe. Mi maradtunk nagy fájdalommal, megkönnyeztük az eltávozását. Amikor Románia kezdett már hatalomra jutni, Lajos bátyám, édesapámnak az egyik testvére is azt mondta, hogy ő elhagyja Romániát és elmegy Magyarországra. Összeölelkeztek édesapámmal és mind a ketten elkezdtek sírni – aztán apám itt maradt, ő pedig elmenekült az országból. Évtizedek teltek el, és az az érdekesség történt, hogy egyik kőműves, aki itt nekem segített, elment Magyarországra pénzt keresni, s ott találkozott egy Adorjáni családdal. Ekkor tudtuk meg, hogy Lajos bátyám él, s megtaláltuk végre, hogy hol van.

Bennünk éltek a fejérdei keserves napok és hónapok, amelyek 1944 őszén szüleimre és reám következtek.¹⁴ Az Erdélyi Református Egyházkerület által kiadott könyv a szenvedéseink egy részét megírta, és a fejérdei évi jelentés¹⁵ is megörökítette a hadsereg átvonulását és a fejérdei fogadók határain történeteket.¹⁶ Igaz, nem teljesen. Mind a mai napig nem mernek őszintén nyilatkozni olyanok, akik többet tudnak a történet eseményekről.

Amikor elkezdődött a zsidók üldözése, édesapám a kolozsvári zsidó ismerősöknek felajánlotta, hogy Fejérdre húzzák meg magukat. Keresztlevelet állított ki nekik és ott éltek néhány napig, de aztán mégis elhurcolták őket. A zsidó szabónkat, Ábrahám Antalt és a két lányát is elvitték a téglagyári gettóba.¹⁷ Diákként vakáción voltam otthon és elhatároztam, hogy felkeresem őket. Bemehettem a gettóba, és meg is találtam őket, beszélgettünk, de aztán, amikor hazaindultam, kiderült, hogy kifele már nem volt szabad jönni. Szüleim aggódtak értem, amikor nem értem haza, és hosszas utánajárással másnap szabadultam ki és mehettem haza.

Anyám a tanári útra terelt volna, bennem pedig a lekipásztori szolgálat gondolata élt, bár korábban az orvosi szolgálat is megjárta gondolatomat. Édesapám a tervemet elfogadta. Beiratkoztam a Teológiára, és 1944. december 9-én kezembe kaptam a leckekönyvemet, amely a tanárok értékeléseit hordozza a mai napig. Kevesen voltunk az Intézetben, kevesen tértek vissza, haza az országba, Kolozsvárra is. Négy évig úgy voltunk a Teológián, hogy összevont évfolyamok voltak. Kevesen voltak, különösen az első éven: volt, aki az orosz fronton fogságba esett, volt, aki nem jött

haza Amerikából. Itt-ott elszéledtek a teológusok. Csak újesztendő után jöttek vissza néhányan, sokan pedig soha nem jöttek vissza.

Tanáraim

A teológiai életről sokat mesélt édesapám és István bátyám, és én boldog voltam, hogy a végzetek tablóképein ott találtam az ő arcukat is. Hamar otthonra találtam, a Teológián szeretet fogadott. Kifosztott állapotban megtapasztaltam a gyors segítséget is: ruhaszövetet kaptam, hogy ne kelljen szégyenkezni a szegénységem miatt, és én átalakítottam a Vilma nagynénémtől kapott fekete öltönyt, hogy legációban magamra ölthessem. Emlékszem, édesapámnak László Dezső adta az első sötét ruhát.

Már az első hónapokban befogadta a szívem a tanárokat, akiket rövid idő alatt jobban megismertem. Életüket, képzettségüket, nevelői munkájukat sokan értékelték, én is csak szeretettel és tisztelettel tudok reájuk emlékezni. Nem lehet elfelejteni Gönczy Lajos¹⁸ – Lakka bácsi – szerény, egyszerű, közvetlen magatartását és előadásait. Nem oktatott színészi megoldásokra, karmozgatásra, arckifejezésekre, de komolyan figyelmeztetett a becsületes felkészülésre. Mivel segédeszközökben nem bővölködtünk, arra adott tanácsot, hogy a sok igehirdetést hallgatva jegyzeteljünk. A más nyelven megjelent kiadványok hiányában vagy a görög-héber szótár használatára képtelen helyzetekben jó szolgálatot tesznek majd a lejegyzett prédikációk mindaddig, amíg megfelelő gyakorlattal nem rendelkezünk. De az igehallgatók is megfigyelik a lelkipásztorok magatartását, ezért a lelkipásztori családban úgy kell élni – mondta –, mintha a falak üvegből volnának. Csak így lesz foganatja az igehirdetésnek.

Amikor a Kétágú templomban¹⁹ szolgálni kezdtem, Gönczy Lajos azt mondta: „Ott nagy igehirdetők szolgáltak, Vásárhelyi János, Kádár Géza,²⁰ mi is, teológiai tanárok, de nagyobb eredmény nem volt látható a sok szolgálat után.” Sok évvel később, nagyon megöregedett, özvegyen maradt állapotában meglátogattuk feleségemmel. Megjegyeztem ezt a mondatát: „Mintha valami ördögi erő akadályozná az ébredést”.²¹ Hazajöve mindketten elismételtük az általam is megállapított tény. Azt is mondta, hogy Vásárhelyi János szomorúan látta, hogyan haladnak el a hóstáti²² asszonyok a Teológia Postakert utcai ablaka előtt, mert az adventista gyülekezetbe mentek más

igehirdetést hallgatni. „Ne csüggedjete el, a ti munkátoknak majd látszik az eredménye is” – bátorított minket.

Tavaszy Sándor²³ – a dogmatikus és filozófus, a természetet szerető ember – mindig kifogástalan öltözetben megjelenve, a megnyerő és tiszteletet igénylő magatartásával áll előttem. A leadott anyagot kellő pontossággal és szigorúsággal kérte számon. Éreztem, hogy elvárja a kellő tiszteletet is. Vajon mit mondana, ha ma látná a sok mai lelkipásztor hétköznapi öltözetét, terepszínű ruházatát? Csak a negyedév végén árulta el, hogy mi távoli rokonok is vagyunk.

Maksay Albert²⁴ Amerikából érkezett haza. A görög nyelv ismerője, előadója, az ige tolmácsolója volt költői adottságaival és szórakozott magatartásával. Tiszteltem, szerettem. Nem féltünk a görög nyelv tanulása közben a szigorúságától, mégis minden órára készültünk. Csendesen kiigazította a hibás megállapításainkat a szövegfordítás közben. Egyik kollokválásom alkalmával az igealakokat eltaláltam, a szavakat helyesen fordítottam, az ő előadásai szerint. A feleletben megállított, és ezt kérdezte: „Mondja csak, be van löve?” Nem értettem. „Nem tudom, professzor úr, hogy mire mondja ezt,” – „A szavak, igealakok mellé be van-e valami jegyezve?” Azonnal felálltam, és meg akartam mutatni, hogy szó sincs erről. Soha többé nem bocsátkozott részletekbe, nem kért tőlem számon semmit. „Kérem, olvassa és egzegetálja!”²⁵ Beírta az érdemjegyet.

Az egyik vasárnapi szolgálatáról elfelejtkezett. Titkára gyorsan érte szaladt, s ő azonnal felsietett a Díszterembe. A kijelölt igerész fejtegetését még rögtönzött beszédében is megcsodáltuk.

A politikai döntés után²⁶ valahányan tele voltunk keserúséggel. Az egyik órára későn érkezett Maksay. Bocsánatot kért, leült, lehajtotta a fejét az asztalra, s amikor fölemelte, láttuk, hogy könnyezett. Ismét bocsánatot kért, és elhagyta a termet. Tudtuk mindannyian azt, ami a lelkét – és a miénket is – bántotta: az egyházunk, a magyar nép sorsára gondolt. Máskor, egy karácsonyi ünnepélyen Krisztus születéséről úgy szólott, hogy elhagyta az asztalt, és a padosok közé lépett. Azt éreztük, hogy együtt egyek vagyunk a nagy Ajándék, a megszületett, értünk szenvedett, megfeszített, meghalt és feltámadott Krisztusban. Annyira megérintett, hogy megkönnyeztük szolgálatát.

Nagy András,²⁷ András bácsi volt számunkra. A héber nyelvet tanította. Elvárta, hogy szorgalmasan tanuljunk, minden órára készülnünk kellett. Prófétának is nevezték. Igehirdetését csodáltuk, emellett igazi lelki nevelő volt. Amikor ifjúsági elnök lettem, a megbízás előtt alaposan kikérdezett, a magánéletem felől is biztos akart lenni. Mint internátusi felügyelő mindenkit számon tartott. Megnevezett nekem személyeket, akik elhanyagolták vizsgálataikat. „Nézz utánuk, tudd meg, mi lehet az oka a hanyagságuknak. Egy pár este nem találtam őket a szobájukban”. Szerette azt, ha az esti lefekvés előtt felhangzanak az énekek a hálótermekben. Tehát volt igeolvasás és csendes imádság is, a Postakert utcai lakók is hallhatták a felhangzó zsoltárok éneklését. Fájdalom, ma már ezt kevesen gyakorolják, a múlté maradt. Tudom azt, hogy rektorsága idejében Péntek Árpád²⁸ Zoltán fiamat bízta meg azzal, hogy próbálja újra bevezetni ezt a szokást.

Benedek Kálmán²⁹ távozása után az énektanítást András bácsi vette át, Csutak Csaba³⁰ pedig az énekkar vezetését. A nagypapi vizsgán énekből még András bácsi feleltetett. Csak egy zsoltár első sorait kérte. Választhatok szabadon – mondotta a Bizottságnak –, mert mindig több éneket játszottam a kelleténél. Én a 216. éneket idéztem. A Szász Domokos püspökről készített festmény alatt elnöklő Vásárhelyi János püspök úr az első sor eléneklése után közbeszólt hangosan: „Elég!” Kedves tanáraink mosolyogtak, én pedig rádöbbsentem, hogy a kezdő sor így hangzott: „Óh, mily sokan vannak, akik háborgatnak engem, óh, Istenem!” Ez is egyik oka volt annak, hogy a vizsgám csak jó osztályzatot kapott.

Nagy Géza³¹ egyháztörténetet tanított. Minden órája, előadása nemcsak a történelmi tényeket ismertette meg velünk, én legalábbis úgy éreztem, mintha bibliaórán lennék. Éreztem a hitének erejét. Egy alkalommal a felesége, Juliska néni nyitott ajtót, hogy beléphessek otthonukba. Géza bácsit ott láttam a dívány előtt, letérdelve imádkozott. Egy alkalommal óra után a folyosón szomorúan beszélgettünk a magyarságra váró nehézségekről. A Szovjetunió istentelen magatartását ismertük hírekből és könyvekből. Géza bácsi közénk jött, és beleszólt a beszélgetésünkbe: „Ha már most így szomorkodtok, hogy fogjátok vigasztalni és erősíteni népünket a falvakban, ahova mentek?”

Az alacsony termetű, apró betűkkel író Imre Lajos³² szorgalmát, tudását, a jó pedagógust, ki ne tisztelte, szerette volna? A szíve tele volt a gyermekek, az ifjak iránti

szeretettel és a nevelésük gondjával. Közismert műve, a *Katechétika*³³ mind a mai napig nélkülözhetetlen azok számára, akik az ifjúságot tanítják. Úgy tudom, ifjúkorában utazótitkár volt. Fél cigarettákat szívott, még akkor is, amikor az izzadó kollokválót hallgatta ki. A kedves esetet sokan ismerik: a Postakert utcai ablakon kinézve hallgatta a kollokváló feleletét, aki bele-belenézett az elkészített jegyzetébe. Megszólította: „A tiszteletes úr szokott-e cigarettázni? Egyet szívni kell, a füstöt pedig kifújni!” Nem osztályozta a feleletet, hanem arra kérte a szegény ifjat, hogy nézze át jobban az anyagot és jöjjön még egyszer.

A nyári ifjúsági konferenciákon is mindig szívesen hallgattuk Imre Lajos előadásait. Harmadév végén tudtam meg, hogy engem, majd azután Arankát jelölte ki arra, hogy a következő években Virág Károlynak³⁴ legyünk a segítségére, aki már kinevezett utazótitkári szolgálatot végzett az ország keleti részén. Egy év múlva abba kellett hagyja a szép munkáját, mert kitiltották a felkeresett területekről és megfenyegették. Vásárhelyi János püspök úr, úgy tudom, megszüntette szolgálatát.

Juhász István³⁵ az egyháztörténeti órákon az orosz ortodox egyház történetét adta elő. Volt, aki kissé sértő megjegyzéssel fogadta, mondván, hogy „ő is külföldön, Bukarestben” tanult az ortodox teológián. Juhász István velünk jött kirándulásra, és velünk volt akkor is, ha a Bună ziua út mellett elterülő nagy egyházi kertbe mentünk Krizsovánszky Jenő³⁶ háznaggyal tavaszi kert-takarításra. Juhász István példát mutatott sokak számára arra, hogyan lehet tanulmányozni a könyvek halmazát éjszakánként: nemegyszer késő éjszaka idején a könyvekre hajtván a fejét, elaludva találták. Magyarorszáti kinevezésünk alkalmával Aranka³⁷ feleségemmel együtt örvendeztünk az ajándékának, egy új görög nyelvű Bibliának.

Mindkettőnk szívében érzelmek támadnak

Arankát legelőször 1945 februárjában az igazgatói iroda ajtója előtt láttam meg, amikor beiratkozásra érkezett vissza Magyarországról. Az első pillantásra ez a gondolat támad bennem: ő lesz az én feleségem! A következő évek úgy teltek el, hogy senki nem tudott erről. Kapcsolatunk inkább belső volt, bár időnként egy-egy tekintet elárulta, hogy mindkettőnk szívében érzelmek támadtak.

Harmadéves voltam, amikor kis bibliajelzőket készítettem Nógrádi Bélával, aki nagyon szépen, nagy szeretettel festette ezeket és írta rájuk a bibliai igét. A meglepetés akkor történt, amikor a karácsonyi vakációra távoztunk el, és Arankával egymásnak adtuk át azt a kis könyvjelzőt, amelyen – megegyezés nélkül – ugyanaz az ige volt olvasható: „Hálát adok annak, aki engem megerősített, a Krisztus Jézusnak, hogy engem hívnek ítél, rendelvén a szolgálatra.” [1Tim 1,12]. Ez volt az első jele annak, ami mindkettőnkben megszületett.

A Szeretetházban³⁸ volt a szállása. Körülötte többen forgolódtak, s mindig úgy láttam, örvend annak, hogy többen foglalkoznak vele az órák közötti szünetekben. De nem sétálgatott senkivel, szorgalmasan tanult.

Harmadéves voltam, amikor Trombitás József, aki szórványfelelős volt, áldozócsütörtök előtti este arra kért, hogy kísérjek el valakit a Melegvölgybe istentiszteleti szolgálatra. Ez a Kolozsvár melletti Szénafűk néven ismert hely volt. A kísérőmmel, mondta, a Teológia bejáratánál fogok találkozni. Reggel nyolc órakor kiléptem a kapun, és kit látnak szemeim: Arankát. Meglepődtem. Elindultunk gyalog az Irisz-telepen át, a hegyen fölfelé. A Szénafűre kijutva, kedvessé lett a terület: virágzó táj, felettünk pacsirtahangok töltötték meg a nagy teret. Mivel a szórványmunkában részt vettem, az utat jól ismertem. Ő prédikált, én kántoroskodtam. Barna kenyeret ettünk és szalonnát, egy pohárból ittunk. Mit jelent ez, igaz lesz-e, hogy ez jele a jövőbeli szolgálatainknak?

A nyári ifjúsági találkozónak, amelyek mindig egy hétig tartottak, hétfőtől szombatig, én lettem a gondozója, ellenőrzője. A tanárok megtartották az előadást, és azt mondták, most már Bercire bízunk a többi. És én vezettem ezeket a találkozókat, sokszor 100-120 fiatalnak, csintalan fiúknak, leányoknak, időseknek. Bibliát kellett magyarázni, énekeket tanítani. Akkor jött be, hogy át fogjuk venni a mi kicsi énekeskönyvünk helyett a magyarországi énekeskönyvet, és lehetőség volt tanítani abból az új énekeket.

Másképp alakulhatott volna?

A nagypapi vizsga után Nagy András és Juhász István felajánlották, hogy maradjak a Teológián még egy-két évet, segítséget adhatok az ifjak lelki nevelésében. De főleg rejtőzzek el a könyvtárba és tanuljak, vegyem komolyan a német nyelvet, mert arra

nagy szükségem lehet a jövőben, az Írás jobb megismerésében szükség van a német nyelvre.

Másképp alakulhatott volna életünk? Nem bántam meg, hogy azon az úton, amelyen Isten vezetett, elindultam, és szolgálhattunk együtt, megismerve a legnagyobb szegénységet, a sok megalázást és felmagasztalást Isten védelme, támogatása megismerésével.

Az Ige testté lett! Távol kell maradnia minden emberi tervnek és okoskodásnak. Semmivé lesz máról holnapra minden emberi gondolat, elszállnak máról holnapra azok a szavak, amelyek a magunk gondolatait hordozzák. Legyőzhetetlenül fog uralkodni Krisztus, aki adatott nekünk, akire néznünk kell. Benne minden kérdésünk megoldásra talál. A Teológia segítséget nyújt egyéneknek és általa a gyülekezeteknek arra, hogy megkeresse a módot arra, hogy a testté lett Igét megismerje, megtanítsa arra a leendő szolgálóit. Nevelői munkája által megízlelteti az Élet kenyerének és borának ízét. Ilyen gondolatokkal emlékezem vissza kedves nevelőimre és így gondolok a ma munkálkodóira imádságos szívvel.

Sepsiszentgyörgyre már negyedéves koromban, a karácsonyi legációm alkalmával meghívtak, előjegyeztek. Nem tudtam meg, csak akkor, amikor ott marasztottak januárig. Mindenben próbára tettek, végül segédlelkészi szolgálatra kértek azzal, hogy szervezzem meg a Szövőgyár környéki gyülekezetet, ahova ki is neveztek volna állandó segédlelképásztornak. De Nagy Géza kollégiumi tanárunk azt mondta, hogy nekünk a falvak népét kell tanítanunk. Ezért kezdtem lelképásztori szolgálatomat a magyarszováti sáros faluban, és nem a sepsiszentgyörgyi városi gyülekezetben.

Magyarszovát

Kinevezésem előtt László Dezső esperes egy vasárnapi szolgálatra küldött Magyarszovára. A hegyen épített templomból kijőve az egyik egyháztag, Szabó Miklós, akit teljesen megragadott az új világ lelkülete, ezt a kijelentést tette a fülem hallatára: „Az egyháznak nem gyermekre van szüksége! Nekünk idősebbre van szükségünk, aki segít az új világ dolgaiban”. Ezzel elkezdődött a harc ellenem. Hat évig tartott Szabó ellenem folytatott hamis ténykedése – néhány más vallású tag bekapcsolásával – politikai gyűléseken és a *Falvak Népe* napilapban is.

A kulákká nyilvánított Fülöp Árpád idős lelkipásztort nem hurcoltatták el, de az egyház hatalmas istállóját lefoglalták és átalakították gyűlésteremmé. Ebben folytatta Szabó Miklós az én üldöztetésemet.

A Magyar Népi Szövetségnek³⁹ már a fejrdei tartózkodásunk idején tagja lettem. Igazolói iratomat orosz nyelven is kiállították. A közismert, tiszteletre méltó Balogh Edgár,⁴⁰ Kurkó Gyárfás,⁴¹ Csögör Lajos⁴² előadásait teológuskoromban gyakran hallgattam. Egyik gyűlés során Szabó Miklós kihirdette, hogy én hamis úton kértem a szováti tagságomat. A felszólalásomra az istálló egyik sarkából elhangzott a gyűléstre buzdító kiáltás néhány beszervezett ajkán: „Ki vele, le vele, fuj!” Mintegy négyszáz ember kiáltása volt rá a felelet. A sokaság nagy lökdösődéssel hagyta el a termet. Egy újságíró, aki velem együtt hagyta el a termet, mellém szorult a szűk ajtón. Ő súgta a fülembe: „Próbálja visszaterelni őket, mert jegyzőkönyvezni fogják, hogy a tiszteletes úr feloszlatta a gyűlést!” A rendőrség is megjelent a nagy kiáltásra – vagy már előre oda volt hivatva? A sok kérésre a sokaság visszajött a terembe, és a pódiumra visszahelyezkedők hangja megváltozott. Egy szót kérő hangja félelmetes volt. „Ha a gyűlésen a lelkipásztort bántják, nem fogunk gyűlésre járni! Ne merjék bántani az újság által sem!”

Két nap múlva az esti órákban – már ágyban voltam – politikai gyűlésre hívtak. Két kedves presbiter jött érettem, és aggodalmaskodó hangon figyelmeztettek, hogy mit mondjak, ha a gyűlésen kérdeznek. Arra kértek, hogy írjak egy cikket az újság számára, ők beviszik és be is adják. Ismerjem el, hogy nekem is hallgatnom kell az idők szavára. A politikai gyűlésen feleletem nagyon merész volt; nem tudom, hogy az agyam szülte, vagy Istentől nyertem erőt. „Ha önök bepizskoltak, önök nyalják le rólam a piszkot! Békesség Istentől!” – köszöntem, és azonnal elhagytam a termet. A jelenlévők megdöbbenek, nagy csend következett, mondta el nekem a gyűlés után a kedves pénztáros presbiterünk, Manasztes Cudri Márton. Azt gondolták, hogy engem is elhurcoltatnak, mint Deák, Binder és Sándorházi atyafiakat. Kora reggel hozták a reggelimet – mert sorkosztottam⁴³ –, kíváncsiak voltak, itthon vagyok-e vagy elvitettek.

Paál Károly⁴⁴ bogdándi lelkipásztor, egyik nagybátyám menteni akart. Megírta, hogy azonnal induljak Bogdándra, mert a hadadnásdi gyülekezet lelkipásztort keres. A gyülekezet örömmel fogad, s a javadalmam háromszor akkora lesz, mint a szováti.

Nemcsak a meghatározott javadalmat biztosítják, hanem többet, csak gondoskodjak hordókról, hogy a sok szőlőajándékot felhasználhassam pótlásul.

Jelenttem a tervet Vásárhelyi János püspök úrnak. Ezt felelte: „Én megvédeni nem tudlak, mert az ellenség megdühödve oda is eljut. Maradj egy pár hónapig Szováton, a gyülekezet bátran kiállott melletted. Ha az ellenség elterjeszti, hogy hibás létedre elmenekültél, még nagyobb dolgokat koholnak ellened”. Meghallgattam, ottmaradtam Szováton. Egy vasárnap délelőtt hiányoztam. A falu közepén mindenkor szokás szerint összesereglettek, és azt mondták ellenségemnek: „Ha elmegy a papunk miattad, húsvétkor téged viszünk fel a szószékre, de akkor, jaj lesz neked!” Egy kis időre elcsendesedett.

A lelkipásztori lakás hatalmas ebédlőjében minden csütörtök este bibliaórát és énektanulást tartottunk. Sikerült énekkart is szerveznünk, sok könnyen tanuló és éneklő ifjú fiú és leány volt tagja. A környékbeli falvakat meglátogatva, műsoros ünnepélyt tartottunk. A mócsi, a kolozsi, a keszúti gyülekezetekben presbiteri összejöveteleket is szerveztünk.

Az iskola által rendezett „falu-ünnepségen” a kisebb iskolásokat énekeltettem meghívásra. Jól hangzott a kánon, a népdal és a politikai ének:

A béketábor legyőzhetetlen,

A béke útja biztos út,

Ha összefogunk, rendületlen,

Le fogjuk győzni a háborút!

Magyarszováton 12 osztályos iskola működött, a tanárok, tanítók egy része ingázott. Nekem sikerült egy kis időn belül jó viszonyba kerülni a nevelőkkel. Eleinte tartózkodók voltak, mert én üldözöttként „a népet félrevezető magatartásúnak” voltam nyilvánítva. A téli sízésemmel, tavaszi-nyári röplabdázással és a futballcsapat megszervezésével, megnyertem az ifjúságot. Nélkülem szünetelt a sportélet. Bálint Ferenc unitárius lelkésszel végeztem a magyarszováti kvótakivetést, amit a tanítók elrontottak (mondták az ezért felelősek), vagyis a megyei adókető összesítő lapjainak kitöltését felkérésre elvégeztük.

A falu új politikai titkárt kapott, Talpas Jánost, kolozsvári élmunkást, jó futballistát. Titokban jó barátokká lettünk, este titokban együtt vacsoráztunk. A községháza is új főnököt kapott Uşurel Ioan személyében, aki Szászfenestről érkezett. Először rettenetesen rám kiáltott, megfenyegetett. Magához hivatott, mert az őszi vetésre az egyház földterületeit szántani, bevetni kellett a presbitereknek. Az őszi búza vetőmagot az egyháztagek adományozták, de összegyűjtése egybeesett a görögországi menekült gyermekek támogatásával. A vád az volt, hogy én akadályozom a néptanács tervét. A szidalmazást hallották a közeli egyháztagek, s odagyűltek, hogy segítsenek. Még a szomszédban lakó rendőr is megjelent. A helyzetet Marton János gondnok-presbiter oldotta meg, aki a rendőrt megfenyegette, hogy neki nem szabad beleavatkoznia az egyház dolgaiba. Kikapta a fegyvert a kezéből. „Ne avatkozzon bele! Távozzon!” Isten ebből is kimentett.

Románia népköztársaság lett. Az új himnuszt be kellett tanítani augusztus 23-ra – Uşurel Ioan engem kért fel –, mert énekkarnak kellett volna énekelnie. Késő este lámpafénynél kellett a gyorsan szervezett énekkarnak megtanítani. A levezénylést nem vállalhattam, mert Uşurel Ioan megüzente, hogy oda se merjek menni, mert fel vagyunk jelentve. Ő a hibás, hogy merte a maradi papot felhatalmazni a kultúrmunkára. Kitört a botrány, mert az idős román tanító, akivel jó volt a barátság, nem volt képes leénekelteni. „Itt van a tiszteletes úr – mondta –, ő segítsen!” Nem tehettem. Az előadás végeztével hazaindultam. Követett egy férfi, aki azt kérdezte, mit szólok mindezekhez, ismerem-e őt. Bemutatkozott, hogy ő engem jól ismer. Az esti órákban, két alkalommal jelen volt a himnusz betanításán, hátul ült az énekkarosok mögött. Az elvégzett munkámat méltatta – végre valaki nem dorgált meg! –, és azt mondta: „Sajnos önt, aki pap, nem ismerhetik el, mint tehetséges kultúrmunkást”. Ő volt a körzeti Securitate-felelős. Nem találkoztunk azóta se.

Egy Kálmánnak nevezett agitátorral többször kellett találkoznom. Eleinte bántó volt a magatartása, megértettem, hogy a tanárok is féltek tőle. Vádolta őket, mert nem értenek a sport, az énekkar vezetéséhez. Egy alkalommal magához hivatott. Azt ajánlotta, hogy évvégén után szakítsak időt arra, hogy három hónapra bemenjek az egyetemre, vegyek részt egy tanfolyamon, és hazajövet kineveztet iskolai igazgatónak. Mosolyogva feleltem: „Engem az egyetemről eltanácsoltak a második évben. Döntenem kellett, hogy megmaradok tanári oklevél nélkül”. Megértette, hogy nekem

azonnal le kellene mondanom a lelkipásztori szolgálatomról, amire esküt tettem. Sajnálattal megértette és többet nem támadott.

Másfél évet töltöttem a gyülekezetben úgy, hogy a családok adták a minden egyes napra való különféle ételeket. Igen gazdagon elláttak, még a cigány családok sem akartak kimaradni a sorból. A református vagy unitárius szomszédokat kérték meg, hogy főzzenek, és ők is elláttak főtt étellel.

Családalapítás

1949 nyarán jegyeztem el Nagy Aranka lelkésznőt, aki édesapja, Nagy Zoltán⁴⁵ irodájában szolgált esperesi tikárként Erdőhegy-Kisjenőn. 1949. december 6-án, Mikulás napján megesküdtünk Erdőhegy-Kisjenő templomában. Esküvő után Arankát Magyarorszára vittem. Megtelt az életünk a sok szolgálattal, felmagasztalással és nagy megaláztatásokkal, a nagy szegénységgel, az üldöztetésekkel, Isten és emberek szeretetének megismerésével. Az államhatalom, a kommunizmus vagy a sovinizmus szolgálatában állók bántó megfigyelése vagy kihallgatásra történő meghívása, fenyegetése sem hiányzott életünkből.

Hogy mit jelentett számunkra az öt gyermek felnevelése, iskoláztatása, feljuttatása a felsőbb egyetemi tanulmányok megszerzésére? – csak Isten hatalma, gondoskodása által történhetett. Megtapasztaltam azokat a Bibliában leírt váratlan eseményeket, amelyeket sokáig csak olvasás vagy hallás formájában tudtam. Könnyű volt beszélnünk a Kérith pataki hollóról,⁴⁶ mert manna hullott a szükség idején, étel és ital az asztalra, szükséges ruha a sok gyermeknek a messze távolból, pénz a sok tartozás kifizetésére. Többször lett az ellenség jóakaróvá, a gazdag áldozatkésszé, az Isten ellen harcoló imádkozó társunkká. Nem sorolom tovább. Áldott az Urunk, akinek gondja van mindenkire!

Közben Kályánból elment a lelkipásztor Tordára. Nekem előre jelezte: „Berci, neked nem csak Magyarfráta jut – onnan a lelkész elment és még mindig nincs új lelkész –, Berkenyes is hozzád tartozik. Amikor elmész Frátára, odafelé Berkenyes is útban van, ott is kell istentiszteletet tartani, meg Frátán, és esetleg van egy mellék kis szórványuk”. Aranykúton is kellett szolgálni. Oda senki emberfia nem ment, négy-öt református volt, vegyesházasságban is voltak. Engem kiszemeltek, és nekem

megettetszett az a szeretet, melegség, amivel azt mondták: „Hallottuk, hogy ide is megy, oda is megy, valahogy ossza be a feleségével a szolgálatokat, hogy minket se kerüljön el, legalább kéthetenként egyszer jöjjön!” Hát ezt vállaltam, és kéthetente átmentem oda. Nagyon megfizették, meghálálták akkor. Azt mondtam, hogy az órák között különbség lesz: kilenckor kezdem egyik helyt, és majd megegyezünk a három gyülekezettel, hogy tudjuk beosztani... Adjanak tizenöt-húsz percet, amíg én vagy gyalog átmegyek, vagy valaki átvisz engem. De inkább gyalog mentem, két-három kilométerre voltak ezek a kis szolgálati helyek. Én örömmel tettem, mert más ilyen bolondságra nem vállalkozott. Három-négy szolgálati hely maradt üresen, s akkor megegyeztünk, hogy én elmegyek a messzebb lévőre, Aranka pedig a közeli részre. Vagy pedig az egyik faluból, Frátáról, vagy három kilométerre, Csányból minden vasárnap a délelőtti istentiszteletre szekeret küldtek, és azzal vitték.

Aranka várandós lett, és amikor jött a szülés ideje, a mócsi orvos nem merte vállalni, beküldtek Kolozsvárra. Hívták a mentőt, és bevittek. Kolozsvárt kedves, fiatal, kezdő orvos volt, aki nagyon barátságosan fogadott, és miután megvizsgálta Arankát, azt mondta: „Itt két gyermek dolgozik bent”. Ott várakoztam a szülészetén, egyszer csak jött az orvos örvendezve, hogy ikrek születését vezette le. Azt mondta, hogy a fiú, az nagyon erőképes, de a leányka gyenge. Évi nagyon gyenge volt. Volt ott egy terebélyes cigányasszony, az szoptatta meg mind a két gyermeket és ettől erőre kaptak.

A falu ellátott minket. Annyi ételt-italt, húst, levágott tyúkot, lesütött, prézlis csirkehúst hoztak nekünk, hogy a családnak nem kellett semmivel foglalkozni, még főzni sem kellett. Zoli és László Déscichegyen, István még Magyarországon született – ő „cukros Pista” volt, az volt a neve, mert mindig kereste, hogy hol kaphat cukrot. Az egész család tudtuk, hogy lopja a kockacukrot. Jó testvérek voltak a gyermekeink.

Olyan meccs nem volt, hogy én gólt ne rúgjak

Sokat jártam ebben az időben futballozni is. Aranka néha rossz néven vette, hogy „cibálnak jobbra-balra”. A fiúk azt mondták: „Tiszteletes úr, jöjjön és segítsen nekünk!” Tudták, hogy ha én ott vagyok, percek alatt megszületik egy nagy gól – jó messziről, mintha felülről valaki irányította volna. Sokszor olyan sarokra ment, hogy az

elképzелhetetlen, és bepattant a kapufáról. Nagy szerencsém volt, és így azt mondták, hogy „engem mindig az Isten segít.”

Én akkor örvendtem, hogy fiatal vagyok, jól tudtam futballozni, aztán ha labdát kaptam, engem utol nem értek, csak ha elakasztottak. S ha elakasztottak, mindig a kapu előtt akasztottak el, s ennek az eredménye nagy gól volt. Volt, ahol tapsoltak örömben, volt, ahol románul is kiabáltak: „Țineți pe popa!” [*Fogjátok a papot!*] Sosem felejttem el, hogy egyszer egy asszony azt kiáltotta, rám mutatva: „Tri persoane lînga!” [*Három embert melléje!*] Hárman őriztek. Olyan meccs nem volt, hogy én gólt ne rúgjak. Kolozson történt meg az – csepergett az eső, már vizes volt a talaj –, hogy egy kolozsi, nagy testű futballista, aki a falunak a hőse volt, elakasztott engem a tizenhatos közelében. Természetesen én hasra estem, és sáros lettem. Az volt az első gondolatom, hogy jól fenekén rúgom, mert nem mondta, hogy ne haragudjon. De aztán arra gondoltam, akkor engem is megbüntetnek, és elveszthetem a becsületemet. De a fiúk a csapatból a pályán kívül jól fenéken rúgták.

Mindegyre jelét kaptam Isten vezetésének

A teológiai évek alatt a szükséges felkészítést megkaptam, de az egyházi szolgálatomból valami hiányzott. A szolgálatok rendjén olvastam, szóltam az Úr szavát, de hangot nem hallottam. Ha gyalogoltam falábal,⁴⁷ vagy síléccel haladtam a szórványba, vagy másokat segítettem a szolgálatban, arra gondoltam: az utakon haladva hányszor mondom az elkészített mondanivalómat, de miért nem hallom, miért nincsenek látásaim, miért nem kapok külön a Szentlélek által segítséget?

A szováti gyülekezeti munka idején Isten meghallgatta kérésemet. Egymás után jöttek a kérésre a feleletek. A legelsőt nem hittem el, kétségkedtem, meg is ijedtem. Akkor hangzott el egy kora reggel a sötétben, amikor Kolozsvárra kellett jönnöm gyűlésre. Amikor az utcai kiskaput ki akartam nyitni a kilincsre téve a kezem, ezt hallottam: „István megeszi a marószódát!” Megrémültem. Csak a szomszédban láttam fényt, Tóth Sándor presbiternél, aki bőrfeldolgozó volt, így hajnalban már dolgozott. Mintegy percnyi ideig vártam, aztán ismét ki akartam lépni a kapun. A hang ismét szólt. Akkor is azt súgta a balga eszem: „*Ez hallucináció, ez képzelet. Aranka feleségemmel elrejtettük a marószódát. Abba az üres szobába nem járunk, ott van elrejtve. A feleségem ügyel a gyermekekre!*” Aztán elmentem, de nyugtalanított az esemény.

Naplementekor érkeztem haza. Könnyes, kisírt szemmel fogadott a feleségem. Én szóltam először: „István evett a marószódából”. – „Honnan tudod, ki mondta meg?” Isten szólott, és én nem hittem el. Az engedetlenség, a hitetlenség következménye az volt, hogy a három éves István fiamat tizenkét éves koráig kellett Kolozsvárra vinni kezelésre, először Szovátról, majd Déscichegyről.

Szegényesen éltünk, többször kellett kölcsönt kérjünk. Tóth Károly presbiter és Fodor András harangozók segítettek ki a pénzeikből. Magyar doktor úr nem fogadott el soha pénzt. Gyergyai doktorhoz küldött hónapok múltán azzal, hogy: „Én nem vagyok szakértője a szondázásnak, menjenek Gyergyaihoz, ő biztosan segíteni tud”. Segített is. Mindig elmaradtam a fizetéssel, mert ő külföldről hozatta titokban a 10-12 darab szondát. Nehéz leckével kezdődött a hitetlenségem büntetése – vagy próbatétele hitemnek.

Ezek után sokasodtak az imáim az éjszakai csöndben vagy az Aranykút, Kályán, Botháza, Palatka, Magyarfráta, Berkenyes felé vezető utakon. Egy alkalommal a hegyre föl, sietve a csütörtöki délutáni istentiszteletre, útközben változtattam a kijelölt igerészen. Az igehirdetés Saul királynak az endori jövendőmondó⁴⁸ felkereséséről szólt. Botrány lett, mert olyanok voltak az istentiszteleten, akik azon a napon jártak jövendőmondó cigányasszonynál, és azt hitték, hogy valaki a gyülekezetből súgta meg nekem ezt a tettet, a templomba érkező, megoldást kereső családnak.

„Menj M. Gergelyhez!” – hallottam egy alkalommal Aranykútról hazajövet a mezőn. Esti sötétségben érkeztem, azonnal felkerestem a családot a Csorgó utcán. Kedves, szép énekkaros lányát szöktették, azaz „adták férjhez”.⁴⁹ „Ne tegyék! – mondtam. – Én holnap már elintézem az orvossal és Mánya bácsival az orvosi igazolás megszerzését”. A szöktetés megtörtént nagy ünnepéellyel, evés, ivás, áldáskívánással. A botrány akkor tört ki, amikor másnap a lány unokatestvére jött hozzánk segíteni. Őt támadták meg azzal gyanúsítva, hogy neki járt el a szája. Sírt és mondta, hogy többet nem jön segíteni. Abból az utcából, három hónapig senki nem adta az egy lejt, ami a lelkipásztor fizetését jelentette volna havonta minden családtól.

A presbitérium elfogadta az ilyen együttélést. Szokás szerint a második vasárnap megjelent a templomban az ifjú pár nagy kísérettel, ez volt az illem. Istentisztelet végén nagy örömmel köszöntötte a gyülekezet a „házasokat”. Törvényes házasságot

akkor kötöttek, amikor már terhes lett a feleség. Nem egy esetben, az ilyen házasság fel is bomlott, de ha megmaradt ez az így megkötött együttlét, halálukig is eltartott.

Csak akkor tudtam meggyőzni a presbitériumot, amikor szeretettel felszólítottam őket, hogy a gyűlésen mondják meg őszintén, van-e így élő presbiter. Jó barátság, megértés volt közöttünk, mindig kértem, legyenek őszinték. Hárman jelentkeztek azonnal: „Mi is így vagyunk”. Néhányan elcsodálkozva mondták: „Mi nem is tudtuk ezt, és presbiterekké választottunk benneteket!” Mivel nem volt gyűléstermünk, de székek sem, csak egy üres irodaterem, a szüleimtől kapott rongyszőnyegre ültünk le együtt. Én csak a jegyzőkönyv megírásakor ültem az asztal mellé. Jó volna a sok mai szépen berendezett irodában is így leülni közösen. Azt mondtam nekik, hogy ezt csak az Isten látja fenn és ma a jelenlévők. A faluban senkinek ezt nem szabad tudnia, senkit ne vigyenek ki az utcára ezért! Végül a fiatalok megesküdtek, és csak a presbitérium tudott róla. Három hónapot kaptak a megesküvés végrehajtására.

Nehéz volt megtörni azt a népi hagyományt is, hogy az ifjú fiú vagy leány temetése alkalmából maradjon el a halottas háznál a táncolás, ivászat.⁵⁰ A temetésen pedig, közvetlen a templom mellett maradjon el a cigányzene és a tánc. Amikor a család szíve fáj a gyász miatt, más egyék, igyék, táncoljon zeneszóval?

Hat év telt el, kedves időt töltöttem Magyarországon. Ebből négy év úgy telt, hogy mindegyre jelét kaptam Isten vezetésének. Ha valakinek, lelkipásztornak elmondtam, vagy elhallgatták, vagy mosolyogva mondták: „Nem képzelődsz?” László Dezső bácsi a fogságból való szabadulása után azt mondotta, hogy sok mindent meg lehet érteni. „Én megéreztem azt, hogy ti esténként nyolc és kilenc óra között imádkoztok érettem!”

Déscichegy

1951-ben meghívtak a királyhágómelléki Pankotára. Ott a bethánista⁵¹ Szilágyi Sándor⁵² bátyám volt a lelkipásztor. A gyülekezet arra kért, hogy a kevés, használt bútordarabjainkat hagyjuk ott Szováton, adjuk oda valakinek, Pankotán új irodai bútor van. A megérkezésemre a konyha és a hálószoba is be lesz bútorozva, a gyülekezet ajándéka ez. Sándor bátyám külön jelezte, hogy karácsonykor egy 80 kilós levágott disznó lesz a gyülekezet ajándéka. De a minisztérium Sándor bátyámnak nem engedélyezte az eltávozást, így az én megválasztásom érvényét veszítette. Isten útja csak később lett nyilvánvalóvá. Ha ott szolgálok, akkor „bethanista” jelzőt is kapok. Ha

a pankotai lelkipásztori állást megkaptam volna, én is hat-tíz évi börtönt kaptam volna. Búthi Sándor⁵³ püspök úr, aki régen apósom segédlelkésze volt, egyszer azt a kijelentést tette, hogy Nagy Zoltán – apósom – egyetlen pereputtyát itt ne lássa.

Ezzel a csoporttal soha nem értettem mindenben egyet. A Félix-fürdői lelkipásztori találkozón a bethánisták külön csoportba szegődve, este külön tartottak bibliaórát, ahova lelki barátom, Lőrincz János⁵⁴ magával vitt. Egyik lelkipásztor így fogadott: „És te, Berci mit keresel közöttünk?” János megdorgálta a kedves kollegát és megvédett engem.

A második lelkipásztori meghívást Déscichegyre nyertem váratlanul. Sántha István,⁵⁵ kályáni lelkipásztor désaknai lelkipásztor lett, és ő csalogatott Cichegyre, ahol lehetséges, hogy feleségem is szolgálhat. Cichegy leányegyházközsége Radákszinye volt, s hozzá tartozott Mánya és Alparét, ide a felségem nyert kinevezést. Fizetést sem Szováton, sem Radákszinyén nem kapott, mert nem volt fizetési alap rá. Déscichegyen nem volt parókia sem. A dési Néptanács lakáshivatali főnöke egymás után jelölte ki számomra a lakást. Egyet sem fogadtam el, mert nem voltak a célnak megfelelőek. Rogojan inspektor egy bukaresti vezérigazgatót küldött a segítségemre. Kedves, börtönt is megjárt kommunista volt. A néptanács irodájában két perc alatt elintézte az egyház nyomorúságát és kiutalt egy megfelelő lakást.

A cichegyi szolgálatom kezdetén – ugyanúgy, mint Szováton – megkezdődtek a bántások, rágalmozások. A legelső akkor történt, amikor a kántor, Szalai Sándor javadalmát 25 lejről 50-re emeltettem, a harangozónő pedig, aki római katolikus volt, szintén 50 lejrt kapott havonta. Feljelentettek: „A pap duplájára emelte a fizetéseket!” Rogojan inspektor, Somkút fele tartva, hogy felvilágosítsa a görög katolikus kollegát az ortodox vallásra történő átírásról, ki is szállott Cichegyre. Kikötött egy pár percre nálunk is. Azonnal azzal fogadtam, hogy feljelentettek, megmutattam a jegyzőkönyvet a gyűlésről. Megdöbönt, azt sem engedte meg, hogy egy pohár likőrrel megkínáljam. Azt mondta: „Szegény vagy, csak 500 lej a javadalmad. Majd eljövök Vásárhelyi Jánossal egy kis ünnepélyre, akkor eszem és iszom, mert a gyülekezet adja”. Amikor bezárással fenyegetett meg az iskolaigazgató, mert bementem a lelkipásztornak kiutalt lakásba, telefonáltam Rogojan inspektornak Kolozsvárra, aki azt felelte vissza: „A kulcsot vedd magadhoz! Amíg én vagyok az inspektor, senki nem bánthat!”

Istennek köszönöm meg ezt a védelmemre mondott feleletét. A szeretettel és őszinteséggel meg lehet nyerni sok ellenséget!

A gyülekezet, két család kivételével, szeretettel fogadott és vett körül. Már karácsonykor sikerült az ifjúsági énekkarral szolgálnom. A presbiterek konyhai felszereléssel ajándékoztak meg, a felnőtt énekkar tagjai pedig karácsonyeste halmoztak el ajándékkal.

Az első családlátogatás alkalmával, voltak olyan családok, akik elmentek otthonról, mert attól tartottak, hogy párttag létükre megdorgálják őket. Egyik karácsonyeste négy családot említettem név szerint az ifjúsági énekkarnak, akiket meg kell nyernem Isten számára. Elmondtam, kikről van szó. Mikor az énekkari tagok hazamentek, négyen ott maradtak és őszintén elmondták, hogy a többiek azért nem jönnek, mert a kollektív gazdaság megszervezésekor az elnök tudtával a be nem iratkozottak learatott búzáját szekerekkel szállították be a gazdaság udvarára. A templomi ünnepély után a gyermekeimmel elmentünk kántálni.⁵⁶ „Dicsőség mennyben az Istennek” – énekeltük három szólamban. A két ellenséges családdal megkezdődött a békülés. Majd jó barátokká is lettünk és azok is maradtunk.

Isten gondoskodó szeretetének a jeleit, figyelmeztetéseit gyakran, Cichegyen is megkaptam. A karácsonyi kántálásunk is bajt szült. Az új gondnok, Joó Ferenc, aki szomszédom is volt, istentisztelet előtt jelezte, hogy sokan rossz néven vették, hogy az egyház ellenségeit kántáltuk meg a gyermekeimmel. Húsz percnyi időm volt arra, hogy az igehirdetés alapigéjét megváltoztassam. Nem a szokásos karácsonyi textust, az angyalok üzenetét, hanem a megszületett Megváltó szavait parancsolta a Lélek. Lukács 5,32 verseit tolmácsoltam: „Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem azért, hogy a bűnösöket hívjam megtérésre!” Megtettem az első dorgáló beszédemet a gyülekezet reggelig tartó kántálásáért. A templomban kevesen voltak, és igen kevesen vettek úrvacsorát. Mindent meg kell tennie a hívő egyháztagoknak arra nézve, hogy a távolmaradókat – éppen ellenségeinket is – megnyerhessük. Jézus tanítványai mind bűnös emberek voltak, de akik Jézus követésében példát is tudtak mutatni, másokat is közelébe vontak. Ezután nem folytatódtak a bennünket bántó megjegyzések és támadások.

A gyülekezet nagy része, a környékről betelepedett, a dési uraságokat kiszolgáló szorgalmas emberek voltak, akik szegények lévén, minden munkát elvégeztek. A

hegyoldalon kaptak kis területeket, kis házakat építettek, az országútra lejőve is a kis telkeikre építettek. Gheorghe Dej⁵⁷ agitációs munkája hatott sokukra. Mi nem szégyenkeztünk az öt gyermek miatt. Segítettek, támogattak, szerettek bennünket és gyermekeinket a sokoldalú csintalanságaikkal együtt.

Isten csodálatos segítségadásai és próbatételei

Egyik vasárnap délelőtti istentisztelet után belenyúltam a zsebembe, hogy a persely mellett ne haladjak el adakozás nélkül. Egyetlen 25 lejese volt nálam. Betegyem vagy ne? – nem marad a kenyér vásárlására egyetlen lejese. Egy hang szólalt meg: „Szégyelld magad!” Rettenetes volt. Betettem. Délután Radákszinyére kerékpároztam a szolgálatra, és a késő délutáni órában visszaérkezve, a kapunk előtt várt egy ember. Kezembe tett 50 lejt. A Mars család tagja volt. Sok volt a gyermekük, járulékot sem igényeltünk tőlük, így vissza akartam adni a pénzt. Ő ismét felém nyújtotta, és ez kétszer is megtörtént. Azt mondta: „Én ezt nagyon régen meg akartam tenni, de ma nem akartam elhalasztani. Kérem, fogadja el!” Kétszer annyit kaptam annál az összegnél, amit Istennek adtam át a perselyes adakozásommal. „Ne aggodalmaskodjál, nézz Istenedre fel!” – kis kánonéinket mennyiszere eldaloltuk a gyermekekkel a kis kertünkben! Ez nagyon tetszett a szomszédoknak. Egy dési tanári családnak is megtetszett, akik kirándulásra jöttek Cichegyre. A dési Fejéregyházi családdal⁵⁸ nagyon jó barátságban voltunk. Vidám éneklésünket szerették hallgatni, még kántálni is jártunk náluk. Az óradnai házukat is felajánlották üdülésre, sajnos nem volt lehetőségünk elfogadni a nagylelkű ajánlatot. Előbb felesége kullancsfertőzésben, azután bánatában a férje halt meg, csak a temetésükön lehettünk jelen.

Isten csodálatos segítségadásai Cichegyen is folytatódtak. István fiamat egy tengerparti hétnapos jutalomutazásban részesítette az iskola nőbizottsága. A gyermekektől egy napi ételmezt kértek az útra, zsebpénzt mindössze 25 lejt. Sem ételmünk, sem pénzünk nem volt az indulás napján. István fiam nyugtalankodott mindkettőért. Ekkor megjelent nálunk Nagy Miklós presbiterünk Zoltán fia, aki egy csomagot hozott: „Édesanyám bement a kamrába, és kijövet gyorsan kezembe nyomta ezt a kis csomagot. Vidd gyorsan a papékhoz, mert erre most szükségük van!”

Édesapámék hozzánk költöztek a nyugdíjazása után. Egyik nap édesanyám megkért arra, hogy valakitől kérjek finom szilvaízt. Gondoltam, itthon nem tehetem, mert nem

fogadnak el érte pénzt, inkább elmegyek a dési piacra, mert ott kifizethetem az árát. El is indultam, amikor érkezett Isten küldöttje egy gyermek képében. A gyermek azt mondta, hogy „Édesanyám kezembe adta ezt az üveg ízt: Vidd gyorsan a papékhoz!” Édesanyám csodálkozott, én pedig boldog voltam, hogy Isten nem mond le rólunk, és én sok idő elteltével, szilvaízes derelyét is ehetek!

Bányai Ferenc⁵⁹ esperes nagyon sokszor kért fel a helyettesítésére, mert esperesként gyakran hívta a kötelessége, vagy berekedt, vagy nagyon fáradtnak érezte magát. Incze János⁶⁰ festőművésszel végeztem a temetési szolgáltatásokat. Egyszer egy Marosvásárhelyen szolgálatot teljesítő orvos édesanyja halt meg. Az orvos kérése az volt, hogy a lelkipásztor csak Isten igéjét tolmácsolja, hanem a személyekre vonatkozó szokásos dicséretnek maradjon el. Ez az orvos olyan család gyermeke volt – sok gyermek egyike –, akit egy idős bádogosmester támogatott szeretetből, a kedves, jó bádogos Mihály bácsi, aki családjunk részére is dolgozott, fűthető fürdőkádat készített, és csak az anyag árát kérte. Tudtam, hogy a szolgáltatásokat sokan meg szokták hálálni; ezt a temetés előtt a lelkész irodájában át is adták. Én ezt nem szerettem. A szolgálatom végén, még a temetőben utánam jött az orvos, megköszönte a szolgálatomat és egy borítékot nyújtott át. Restelkedve vettem át, de volt egy olyan gondolatom, hogy a gyermekek örvendeni fognak, hogy egy pár napig süteményt is kapnak az ebéd mellé. Esperesem 100, az orvos 500 lejjelel jutalmazta fáradozásomat, ez pedig nagyobb összeg volt az én fél havi fizetésemnél. Így jöttek a segítségek, váratlanul. Bányai Ferenc esperes időnként feleségemet adományokkal jutalmazta, ugyanis Arankának nem volt fizetése Szováton és Cichegyen sem.

Ha a ruhám kopottá lett, javítani kellett, a szabó fél áron dolgozott, mert tudta, hogy sokgyermekes apa vagyok. Fekete télikabátot is kaptam, sokáig viseltem Kolozsvárra jövetelem után is. Egy Dési bibliaórással asszony, titokban tartás meghagyásával, elhunyt férje téli kabátját ajándékozta nekem. A fényképész, aki az esperesi iroda mellett dolgozott, a hivatalos személyazonossági igazolványomba a fényképet, eltekintve az állami szabványtól, szebbre készítette, mert nem illik egy lelkipásztornak, hogy úgy nézzen ki, mint egy rab vagy egy betörő.

Isten csodatetteit megtapasztaltam, de sok próbatételen is átestem Cichegyen. Olár Fülöp presbiter családlátogatás alkalmával egyik kapuban megállított és arra kért, hogy ne menjünk be, mert „innen mindig – így mondotta – kirúgtak bennünket”. –

„Fülöp bácsi – mondtam –, ha látja, hogy én, mint egy béka repülök, mert hátsó részemet érte a bántalom, legyen szíves, fogjon ki!” Aztán bementünk, igét olvastunk, imádkoztunk. A fiuk rangos tiszt volt, megértettem a család távolságtartását.

Az énekkari munkámmal és sporttevékenységeimmel közismertté lettem. Egy alkalommal még egy augusztus 23. tiszteletére rendezett futballversenyre is meghívást nyertünk. Amikor a radákszinyei falusi csapatot megyei versenyen győzelemre juttattam, a tartományi sportfelelős magához hívatott. Tudni akarta, ki az a magyar pap, aki a város melletti csapatok helyett a falusi, földműves ifjakat segítette a győzelemhez. A megye behívott bírói tanfolyamra, vizsgát tettem, jó kapcsolatot ápoltam sportolókkal, bírókkal, vezetőkkel is. Elismerő oklevelet is nyert a cichegyi csapat a pályán tanúsított sportszerű magatartása elismeréséül. A csapat tagjai között volt magyar, román, cigány fiú is.

Egy alkalommal meglepődve vettem észre, hogy a néptanács egyik irodájára az én egykori osztálytársam neve van felírva: Socaciu Martin. Jó volt ott látnom őt, a csendes, szelíd, jó lelkületű barátomat. Erősödött a biztonságérzetem, ha az épületbe beléptem. Csak az adóketővel nem sikerült barátságot kötnöm. Ő elkergette az önkéntesen dolgozó nyugdíjas mestereket, egyháztagekat a templomkerítés készítésekor, mert azt hitte, hogy pénzért dolgoznak. Meg akarta adóztatni őket, meg is fenyegette önkéntes dolgozóinkat. Meglátogattam és szeretettel próbáltam megmagyarázni, hogy az egyházban mindig is volt önkéntes munka. Ott találtam az egyik tartományi adófőnököt, aki még a magyarszováti szolgálatom idején ismert meg. Ő rendreutasította a beosztottját, hogy hagyja békén az egyházat, ennek viszont az lett a következménye, hogy kis kertem adóját az adókető négyszeresére emelte a következő esztendőben. Bányai Ferenc esperesem azt a tanácsot adta, hogy ne hivatkozzam arra, hogy a szomszéd ortodox, református lelkészek több, nagyobb területet használnak, és nem fizetnek adót, mert engem fognak hibáztatni, ha erre hivatkozva majd őket is megadózza.

Maradtam ott, ahol erdőre kellett fáért járni

A cichegyi gyülekezetből Besztercére szándékoztam távozni. Esperesem is megértette, mert a célom az volt, hogy a gyerekeim megtanuljanak németül. Velük együtt én is tanulni fogok, megteszem azt, amit elhanyagoltam. Egy megyei inspektori

látogatás alkalmával fel is vettem a gondolatomat, de nem lett belőle semmi, mert idejében jelezte, hogy nem támogathat, mert nála nagyobb inspektor is van, az pedig már jelölt is valakit, aki később esperes is lett, és gyorsan végzett szolgálatával és életével. Jó barátságban voltunk a besztercei lelkésszel, de nem fogadta el a sok munka és egyéb gondra nézve a tanácsomat.

A harmadik szolgálati helyem Panit [*Mezőpanit*] lett volna, Marosvásárhely közelében. Adorján Kálmánt⁶¹ nem hagyták jóvá a meghívása után. A presbitérium tőle kért tanácsot arra, hogy valakit ajánljon, akit meghívhatnak. Éjszakára érkezett székyruhában két paniti küldött: gondnok és presbiter. A konyhában fogadtam, mert a lakás tele volt gyermekkel, és nálam laktak a szüleim is. „Tolvajok vagyunk, lopni jöttünk. Adorján Kálmán tiszteletes nem jöhet, ő küldött ide, és azt mondta, hogy kettejük között csak az i betű a különbség”. Meglepett a meghívás, amit Nagy Gyula⁶² püspök úr is örömmel fogadott, mondván, hogy végre Arankának is lesz javadalmazása. Marosvásárhely csak öt kilométerre van, a gyermekek iskoláztatása is megoldódik. Az ismerkedéskor a paniti templom zsúfolásig tele volt. A vasárnap délelőtti istentiszteletre eljött régi lelkipásztoruk, aki a kijövetelkor megölelt, megcsókolt, édesapámnak jó barátja volt teológus korukban. Olyan éneklésnek örvendezhettem, hogy az orgona hangja alig hallatszott. Nagy szeretettel hívtak, egy kérésük volt, soha ne járjak Biblia nélkül, mindig várnak a családokba.

Az öröm és a gond rászakadt a lelkekre. A kettőnk javadalma biztosítva lett volna. Sokan nem értették, miért nem tudom elhagyni a szegényesen élő és javadalmazó Cichegyet. Bocsánatot kértem a paniti gyülekezettől, és maradtam ott, ahol az erdőre kellett fáért járnom. Kilométereket kerékpároztam a szórványokban és még az esperesi titkárság munkáját is magamra vettem a missziói előadói tevékenységgel együtt. Sárpataki János lett a gyülekezet lelkipásztora. Isten tervei kikutathatatlanok; nem is adja tudtul, mintha magára hagyna, hogy magunk döntsünk szabad akarattal.

Kolozsvár

A harmadik gyülekezetem Kolozsvár V. gyülekezete, a Pata utca és környéke lett. Már az 1971. évet írtuk. Egyik nap ez volt a reggeli igerész, a Zsolt 18,19-20 versei: „Az Úr volt az én támaszom, és kivitt engem tágas helyre, kiragadott engem, mert kedvelt leli bennem”. Aznap délután megérkezett hozzánk Vásárhelyi János⁶³ ügyvéd Bartalis

István presbiter kíséretében. „Ha a Kolozsvár Alsóvárosi gyülekezet meghív, elfogadod-e a meghívást?” – szegezték nekem a kérdést. Néma maradtam néhány percig, végül igent mondtam. A Kassay Géza⁶⁴ halálával megüresedett állást kellett vállalnom. Megtudtam, hogy azt a beépített területet kell feljárnom, összeírnom az egyháztagekat, amihez hozzátartozik a Bulgária-telep és a Kölesföld is, vagyis a Csákány utcai kis imaházzal együtt négy istentiszteleti hely vár a szolgálatra. Tágas tér lesz ez?

A meghívás megtörtént, a bemutatkozás idejét is kitűzték. A vasárnapi szolgálatot négy helyen kellett elvégeznem, így reggel öt órakor keltem fel, és egy pohár tej elfogyasztása után már igyekeztem is a dési állomásra. Volt bennem egy kis félelem is a bizalom mellett, mert tudtam, hogy teológiai tanárok közül is lesz hallgatóm. Magammal vittem néhány elkészített jegyzetet. A Kétágú templomban kezdtem 10 órakor, utána a Pata utcai imaházban, egy órakor a Bulgária-telepi imaházban, fél háromkor pedig a Kölesföldön szolgáltam. Délután fél ötkor már éhesen állottam Okos István⁶⁵ kíséremmel a kolozsvári állomáson. István kezembe adott 50 lejt, ezt mondván: „Csodáltam, hogy bírtad erővel”. Valádi György⁶⁶ az első szolgálat után, gyorsan, hogy senki ne lássa, azért adott egy kis csésze feketekávé. Fáradtan érkeztem haza azzal a gondolattal: vajon hány lelkipásztortól kértek négy bemutatkozó igehirdetést?

A szolgálat után leveleket is kaptam. László Dezső ezt írta: „Nem magának, hanem a gyülekezetnek van szüksége arra a munkára, ami önre vár!”

A zökkenőmentes választás után lett nyilvánvalóvá, hogy a választás törvénytelen volt, így érvényét veszti, mert a Kolozsvár Alsóvárosi gyülekezethez tartozó Pata utcai gyülekezetnek nincsen önálló presbitériuma. Egy évig folyt a presbiterek választása és megerősítése, addig Dr. Tőkés István⁶⁷ szolgált a megválasztott lelkész helyett. Szolgálatával megnőtt az istentiszteletet látogatók száma, élénkült a biblia-imaórákra járók lelki élete, de anyagilag teljesen legyengült a gyülekezet. A presbitérium nem gyűjtötte be a járulékokat, mert Tőkés István azt mondta, hogy aki hívő egyháztage, az behozza az önkéntes adományát.

A Pata utcai gyülekezet

A lelkipásztor megválasztásának másodszer is meg kellett történnie. A választás, a kinevezés megtörtént, de nem volt lelkipásztori lakás. A szolgálatot meg kellett kezdenem 1972. október 1-én. A havi fizetést csaknem másfél évig csak az egyházgondozó és a segédlelkész vehette fel. Néhány jóakaró keresett nekünk lakást, és volt felajánló is, de csak egy-egy szobát adhattak. A családnk három helyen éjszakázott egy ideig.

Nagy segítséget kaptunk akkor, amikor a Főtér 23. szám alatti lakás (a kolozsvári református egyházközségek tulajdona) házbéréből kaptunk kamatmentesen 100 000 lejt egy Pata utcai lakás megvásárlására. Ezt a lakást Rigó Márton egyházmegyei főgondnok segítségével kaptuk meg, ő fedezte fel az imaházzal átellenben található házat. Püsök László, a lakás tulajdonosa csak akkor hagyhatta el a lakását, amikor mi biztosítottunk kettőjük számára új lakóhelyet. Számunkra kiüresített egy kis konyhát, amelynek két oldala deszkából készült, itt főztünk és aludtak a kisebb gyermekek. Egyetemista fiam⁶⁸ bentlakásban húzta meg magát. Az udvar hátsó részén volt egy megtelt, bűzös árnyékszék, a fürdőszoba a kertben volt, egy emelvényen levő benzintartály volt tele vízzel. Itt fürödtek a gyermekek. A feleségem az egyházgondozóéknál fürdött hetente egyszer, én pedig a városi fürdőbe mentem le.

Az Alsóvárosi gondnok, idős Kudor Pál mondta a megválasztásom alkalmával, hogy mától kezdve nagytiszteletűnek szólítunk. Azt feleltem, hogy igazán mostantól lettem szolga és cseléd és úgy is lett! Sokan ismerték a szegénységünket, az öt gyermekünkkel együtt. Az özvegy Vadám Kati néni minden hónap végén hozta az ő 50 lejes segítségét számunkra. Eleinte az üzletből vásárolt számunkra élelmet. Azt is kinyomoztam, hogy ki helyezte a postaládába a 200 lejet ezzel a bibliai tanítással: „Ne tudja a te jobb kezed, mit cselekszik a bal” – az özvegy Boriska néni tette ezt.

A Pata utcai gyülekezetben hat évet szolgáltunk a feleségemmel. Évről évre nőtt az istentiszteletre járók száma, a járulékok összege, a perselypénz, az imaórára járók száma és az imádkozók száma is. A Pata utcai gyülekezetet fejlődőképesnek láttuk, de az itt eltöltött éveink próbára tették lelki és fizikai erőnket. Öt helyen kellett szolgálni. A Pata utcai, Csákány utcai, Bulgária-telepi, a Kölesföldi és a Duna utcai lakóház várta az istentiszteleteken a szolgálatot. Sokat kellett futtatnom a feleségemet, aki előbb segédlelkészi, majd állandó segédlelkészi szolgálatra nyert kinevezést.

A fogságot megjárta Dr. Nagy Géza fiával tervet készítettünk a Pata utcai imaház kibővítésére. A terv nem sikerült, mert a városi vezetőség az imaházunk lebontását tervezte. A presbiterekkel azt terveztük, hogy arra a dombra kérjük az új épületünk felépítéséhez szükséges helyet, ahova az ortodoxok is építkeztek. Végül az építkezésből, akkor nem lett semmi, de a 90-es években sikerült a régi álmot beteljesíteni, ma már szép, tornyos templom áll a régi imaház kibővítésével.

A Kolozsvár Alsóvárosi gyülekezet

A negyedik szolgálati helyünk Valádi György nyugdíjba vonulásával, a Kolozsvár Alsóvárosi gyülekezet lett. A meghívás háttérében most is Vásárhelyi János ügyvéd, Dr. Nagy József, Dr. Horváth Jenő teológiai tanárok, Jakab György főgondnok állottak. Sürgették a döntésünket, csak három hónap állt a rendelkezésünkre. Féltették a gyülekezetet az olyan hatásoktól és közbelépéstől, amit az akkori politikai hatalom gyakorolt. Valádi György és Kassay Géza közös szolgálatánál, ha eleinte barátságos is volt, de idővel ellentétek is felmerültek Géza bácsi esperesi kinevezésével. Vásárhelyi János megyei jogtanácsos és felesége javasolt bennünket. Mosolyogva mondotta nekem: „Ha napközben összeszólalkoztok, estére kibékültök! Benneteket már ismer a politikai hatóság, és a Pata utcába könnyebben lehet utódot keresni”.

A meghívásomat egy pár napra megzavarta az a tény, hogy Adorján Kálmán zilahi tartózkodását elviselhetetlenné tette a Papp László⁶⁹ püspök által történt üldöztetése. Nagy Gyula, az Erdélyi Egyházkerület püspöke támogatta az ide való áthelyezését. De hova? Többek jóindulatú gondolata az volt, hogy a megüresedett Alsóvárosi gyülekezetben találjon menedéket. Én hajlandó voltam lemondani a meghívásomról, gondoltam, a gyülekezet nagy része észre sem fogja venni, hogy Adorjáni helyett egy Adorján nevű lelkipásztor lesz a lelkész, a kettőnk közötti barátságot pedig nem fogja megzavarni Adorján Kálmán meghívása. Déscichegyi szolgálatunk idején sokszor készítettünk közösen igehirdetési terveket, amelybe bekapcsolódott a fogságból hazaérkezett Somkeréken szolgáló Varga László⁷⁰ is. Két nap múltán Vásárhelyi János hívott, hogy bejelentse a Dobri János⁷¹ teológia tanár és a terv megvalósításáért küzdő barátok megállapítását: „A terv megvalósíthatatlan! Ha az Alsóvárosi meghívás akadályokba ütközik a Securitate miatt, majd megpróbáljuk a Pata utcai gyülekezetbe történő meghívását”.

Hetek teltek el, és egyszer Kálmán meglátogatott bennünket a Pata utcában. Amikor meglátta a kis szűkös, egyszerű lelkipásztori lakást és a kis imaházat, őszintén ezt mondta: „Berci, én ide nem is jönnék!” Én megértettem, hiszen a hegyen épült nagy templom, a szép lelkipásztori lakás és hivatal, az őt szerető és tisztelő nagy gyülekezet elhagyása Kálmán számára nagy törést is jelentett. Egy Marosvásárhely közelében levő gyülekezetbe nyert meghívást.

A Kolozsvár Alsóvárosi gyülekezeti szolgálatomat 1978. október 1-én kezdtem meg. Amikor a kinevezésemet, jóváhagyásomat megkaptam, azonnal megérkezett a hivatalos irat az Egyházkerülettől, hogy Aranka feleségemnek ott kell maradnia a Pata utcai gyülekezetben, mint segédlelkésznek. Az új szolgálati helyemen a segédlelkészem Vetési László⁷² lesz. Váratlan pofonként hatott ez a dolog. Mi lehet a háttere annak, hogy 23 évig mindig együtt szolgáltunk a gyülekezetekben és most megtörténik a házastársak szétválasztása? De Vásárhelyi János közbelépésére Nagy Gyula püspök úr visszavonta a kinevezést, így a Kolozsvár Alsóvárosi gyülekezetben 18 évig szolgáltunk együtt feleségemmel.

Pár hónap alatt meg tudtam nyerni a nehezen megnyerhető hóstátiakat, mert ők uralták a Magyar utcát, és sikerült elfogadtatni velük azt, amiről már a püspökségen is korábban szó volt, hogy Kolozsvárt meg kell osztani, mert több gyülekezetre volna szükség. Nekem sikerült ezt hetek alatt megoldani, úgyhogy mindenki veregette a vállamat a teológiáról, a püspökségről; örültek, hogy nekem sikerült a tervet megvalósítani, ami már több éve húzódott. Az Isten munkája volt ez. Volt egy nagy összejövétel a Tóvidéken – ott volt egy kis iskolai hely, én oda jártam le sokáig, ott is építkeztünk –, és Kolozsvárra behoztam öt vidéki lelkészt. Ez volt a nagy csoda. És egyszerre öt gyülekezet született Kolozsváron: Tóköz, Bulgária-telep, Csákány utca, Pata utca, Kölesföld.⁷³

Még meg sem melegedett a papi székem, megjelent a Securitate. Nem lepett meg, mert ez megtörtént a három azelőtti megválasztásom idején is. Ungváry József⁷⁴ szekuritátés tiszt megjelent az irodában. A belső szoba egyik asztalfiókját kihúzta és felmutatott egy régi énekeskönyvet, amiben szerepelt a Himnusz és a Szózat is. Szigorú fenyegetések követték a „kedves” látogatást. Ungvári József magával hozta Hoinarescu⁷⁵ inspektorunkat is, hogy bebizonyítsa az egyház sovinizmusát. Harmadszorra magával hozta az Állami Levéltár igazgatóját is, és kérdőre vontak,

hogy miért nem szerepel az énekeskönyv a leltárban. Azt feleltem, hogy sürgettek a szolgálat megkezdésére, nem volt idő arra, hogy a könyvtár átvételét elvégezzem, sem arra, hogy a fiókokat kihúzzam. Az úgy úgy ért véget, hogy az énekeskönyvet magukkal vitték az Állami Levéltárba. Ezt az énekeskönyvet még Valádi György szolgálata utolsó napjaiban hozták el az egyik régi kántor lakásáról. Eltávoztak, de maradt a további vádaskodás, fenyegetés, kihallgatás a Securitate épületében. Sok év elteltével, a történelmi változás után, a templomunkba is eljött Ungvári. Azt a tanácsot adtam neki, hogy mindig a templom keleti kapuján érkezzen az istentiszteletre, és az utolsó ének után, ugyanott távozzon. Ezt tették a kommunizmus idején sokan, akik láthatatlanul látogatták az istentiszteleteket.

Mindig Istennek köszöntem meg a megmentésemet. A csendes Lőrincz János, börtönt is megjárt lelkipásztor testvérem, nemegyszer mondta, utoljára náluk Magyarókeréken: „Berci, az Isten téged sasszárnyakon hordoz.”

A nagy lélekszámú gyülekezet sok gondja reánk szakadt: a mindennapi reggeli istentisztelet, szerdán és szombaton a délutáni, vasárnap a délelőtti és délutáni szolgálatok végzése. Rengeteg temetés is volt. Kovács Gyuláné kántornő eltávazása után én vettem át az énekkar vezetését is, és az egyház pénzügyeit is vezetnem kellett. A gyermekeink kiszolgálása, iskolai gondjuk teljesen Arankára hárult. A beteg- és családlátogatásokat, a felnőttek és külön az ifjúság számára a bibliaórákat közösen végeztük Arankával. Az ifjúsági bibliaórákra teológiai hallgatók is jártak, talán azért is, mert az órákra ellátogattak egyetemista lányok is. Mivel a vallástanítást akadályozták a felső szervek, megszerveztük a gyermek-istentiszteletet. Ezt legtöbbször a feleségem végezte nagy örömmel. A gyermekek meg-megszólították igehirdetés közben is és kérdeztek tőle.

Miután Sipos Ágnes egyházgondozó nyugdíjas lett, nemegyszer kellett az utcát sepernem a templom előtt valamelyik gyermekemmel. Hetek teltek el, míg sikerült Nagy Józsefnét megnyernem a szolgálatra. Férje Vajdakamarásról járt be Kolozsvárra, és megtörtént az is, hogy főgondnokunk elengedte az egyházgondozó asszonyt, hogy karácsonyestére hazamenjenek a szüleikhez. Jakab György Gyurica jó lelkülettel elengedte a harangozói családot ünnepelni Vajdakamarásra, de nekem nem szólt, helyettesről nem gondoskodott. Csak késő este tudtam meg, hogy

karácsony első napján reggelre nekem kell felkelnem öt órakor, hogy a templom kályháit begyűjtsam, és óránként ellenőrizzem.

A Csákány utcában lakott a széki születésű Ágnes néni, akit az egész környék ismert. Írni, olvasni nem tudott, egyszerű gerendaoszlopos házban lakott. Az udvarán levő eperfa termését a sok gyermek megkedvelte, Ágnes asszony oda is édesgette őket. Behívta a gyerekeket, hogy olvassák a Bibliát. Az udvarára építettek egy kis imaházat, s ide gyűltek azok az asszonyok és néhány férfi is, akiket vonzott az Ige. A gyermekek között volt a *Zokogó majom* írója, Bálint Tibor⁷⁶ is. A Kétágú egyházközség elfogadta az ajándékba felajánlott telket, házat, imaházat, de sajnos az egyházra történő átírása nem történt meg. Ágnes néni halála után a cigányok költöztek be a házba, ott laktak, használták a lakást, amíg a deszkák, lécek el nem fogytak, aztán eltűntek, és a ház telkére mindenféle szemetet bedobtak az utcáról. A városi néptanács átírta a város tulajdonába a telket, és nekünk már házbért kellett fizetni az imaház használatáért. Szócs Ferenc presbiterrel készítettünk kis léckerítést, hogy védjük az udvart. Dr. Mózes András teológia tanár sokat szolgált az imaházban. Sajnos bethánista jelzéssel illették az idejárókat. Én fájdalommal hallottam, amikor egy presbiter azt mondta, hogy nekünk van Kétágú templomunk, ez elég számunkra, nem kell az imaház is.

Az egyik presbiteri gyűlésen éles megjegyzés hangzott el K. P. gondnok, énekkaros ajkán: „A tiszteletes úr a temetésekről késve érkezik a próbákra, tönkrement az énekkar!” A jelenlevőket annyira meglepte a kijelentés, hogy szólni sem tudtak. A kijelentés bekerült a jegyzőkönyvbe, amelyet a következő gyűlésen is felolvastunk. Sokan tudták, hogy sokszor kettőt is temettem egy nap, és nemcsak a Házsongárdi, hanem a monostori vagy kisbácsi temetőben is. Az énekkar vezetését azonnal rábíztuk egy karnagyra, aki az évtizedek óta működő hóstáti férfi énekkar vezetését is végezte. Amikor megmondta, mennyiért vállalja az énekkar vezetését – és ezt az összeget az énekkar tagjainak kellett fizetniük –, rádöbbenek arra, hogy én ezt a szolgálatot éveken keresztül végeztem fizetség nélkül. Titokban összefogtak, amiben vezető szerepet vállalt az, aki ellenem szólott, és ötezer lej adományt gyűjtöttek össze számomra. Én azonnal beírtam a nyugtatómba, mint a gyülekezetnek szánt adományomat.

Egyszer egy öregasszony adományozott úgyszintén ötezer lejt nekem. A kerekdombi gyülekezetből járt a mi templomunkba istentiszteletre, és halálos ágyán azt mondta az unokájának: „Számodra autót vásároltam, a temetésem után megmaradt pénzből ötezer lejt vigyél el abba a templomba szolgáló lelkipásztor javára, ahol az úrasztala körül négy kis oszlopon vannak a virágok. Ő szolgáljon a temetésemen, és a pénz is legyen az övé”. Ezt az összeget is nyugtáztam az egyház javára.

Ennek a nagy gyülekezetnek voltam 18 éven át igehirdetője. Az egyházmegyében voltam katekétikai, majd missziói előadó is, de voltam utcaseprője, harangozója és takarítója is a gyülekezetnek. Megismertem a fölmagasztalt és megalázott állapotot is. Szolgálatunk itt eltöltött első öt éve alatt úgy felgyűlt bennem a csalódások sokasága, hogy ki kellett törni belőlem a panasznak is. Az évi beszámoló után azt mondtam a presbitereknek, hogy két év elteltével, ha lejár a hét évi szolgálatom ideje, el fogok távozni a gyülekezetből, mert erőtlennek bizonyultam ebben a gyülekezetben az eredményes szolgálatra. Előre nem készültem ilyen kijelentésre, ott született meg bennem a gyűlésen. Nem bántam meg a kimondott szavaimat: „Isten nem engedi meg, hogy azzal a hamis látszattal éljünk, hogy nálunk minden jól megy”. Áldott az Isten, aki ezek után sokakat megmozdított a gyülekezet szolgálatára.

A konfirmandus ifjakkal két csoportban foglalkoztunk. Az első csoport a júniusi évvárás után, a második pedig a szeptemberi tanévkezdés előtt adott számot a felkészültségéről. A kikérdezés szombaton, a fogadalomtétel úrvacsoravétellel együtt, a vasárnap délelőtti istentiszteleten történt. Minden csütörtök este ifjúsági bibliaórát tartottunk, öröm volt látni az ide járó teológusokat és egyetemi hallgatókat is. Nagy gondot jelentett, ha valamelyikünk távol volt és segítséget kellett kérnünk, de Horváth Jenő nyugdíjas teológiai tanár szeretettel jött segítségünkre. A Securitate nem vette ezt jó néven, szorongatott miatta, de az ifjak névsorát nem voltam hajlandó átadni. Ungvári József kénytelen volt megelégedni a feleletemmel: „Az istentiszteletekre járókat is ellenőrzik, de nem kell névsort írni a jelenlévőkről”.

A kevés fenntartói járulék begyűjtését sokáig néhány egyháztag végezte pénzért. Valádi György az énekkar tagjait szólította fel az önkéntes szolgálatra. Volt olyan is, aki több mint 200 családot keresett fel évente négy alkalommal is, hogy a járulékot begyűjtse. De hiába hangsúlyoztuk, hogy vidéki kis gyülekezetek tagjai négyszer

annyi járulékot fizetnek az egyház fenntartása érdekében, ott élt a hívek tudatában az az emlék, hogy egykor az egyház sokféle kiadását fedezte az üzletek, a földek jövedelme. Egy alkalommal a presbiterek elé helyeztem a befizetett adományok – családonként 5-10 lej körüli összegek – kimutatását, és elmondtam, hogy a vidéki gyülekezetekben 100 lejt is fizetnek. Kolozsvárt a legkevesebb járuléknak 60 lejnek kell lennie. Áldott az Isten, hogy soknak lelke megmozdult az adakozásra.

Zárszó

A nyugdíjba menéssel nem siettem, két évvel megnyújtottam a szolgálat idejét. Nem kívánták, hogy félreálljak. Sokat szolgáltam, szívesen szolgáltam, és oda is elmentem szolgálni, ahova más nem ment, vagy pedig elüldözték a papot valami oknál fogva.

A gyülekezet lélekszáma azóta megdöbbenően megapadt: nem beszélhetünk több mint tízezer egyháztagról, hanem csak mintegy 2400 egyháztagnak tartozik a gyülekezethez. De boldogan szemlélhetem, hogy az új, önállóvá lett gyülekezetekbe áttelepülők közül nagyon sokan tovább kedvelik a régi, ősi templomunkat, úgyhogy – a város területéről összesereglettekkel együtt – mégis megtelnek a padok igehallgatókkal. Megdobban a szívem, ha megszólítanak, akik nálunk confirmáltak, kötöttek házasságot, vagy valamelyik tagját a családnak meglátogattuk. Öröm azokra az itthon maradt fiatal családokra tekinteni, akik vasárnaponként jelen vannak az istentiszteleten, magukkal hozva megszületett gyermekeiket.

Köszönöm a Megváltó hangját, lejegyzett szavait. Olvastam, évtizedekig hirdettem. Örökkévaló szeretete, megváltó kegyelme szerint az Atya, mindnyájunk Atyja házába általvisz. Naponta kérem az erőt erőtlenségeim közepette.

Jegyzetek

¹ **Vásárhelyi János** (1888-1960): református lelkész, püspök. Az elemi iskolák után a marosvásárhelyi Református Kollégiumban tanult, majd beiratkozott a kolozsvári Református Theológiai Fakultásra. A teológia elvégzése után a kolozsvári monostori gyülekezetben lett segédlelkész, majd hét évig beszercei lelkész lett. „1918 nyarán mondott búcsút gyülekezetének, amikor rövid időre a dési gyülekezet, majd a kolozsvári Kétágú templom gyülekezte hívja meg lelképásztornának. Ez utóbbi helyen szolgált egészen püspökké választásáig. 1936 nyarán lett Erdély református püspöke, miután külföldre távozott Makkai Sándor. (...) Vásárhelyi János püspök szolgálata alatt vészelt át egyházunk a második világháborút, az orosz megszállást és az utána következő nehéz éveket. Ő is aláírja volt Márton Áron római katolikus püspök mellett azoknak a nyilatkozatoknak, melyekkel az egyházaikat féltő püspökök és a magyarságot féltő szervezetek más vezetői méltányosságot és jogokat követeltek a világegést túlélő erdélyi népeknek. Az aláírók többségét börtönnel, szobafogsággal sújtották, de Vásárhelyi csodával határos módon úszta meg. (...) Szilárdan állott az élen az ellenállásban, minden tőle telhetőt megtett, hogy mentse a rábizottakat, de az embertelen hatalommal szemben ő sem győzhetett. 1960. december 11-én hunyt el 72 éves korában, maga mögött hagyva 24 év nehéz szolgálatát”. (Vetési László: Harminc éve hunyt el Vásárhelyi János; <http://www.diaszporaalapitvany.ro/data/tanulmányok/bucsuzasok-emlekezések/harminc-eve-hunyt-el-vasarhelyi-janos.pdf>)

² **Államsegély megvonása:** 1920 után a román állam – elsősorban gazdasági jellegű – homogenizációs szándékkal foganatosított diszkriminatív intézkedései súlyos egzisztenciális problémákat eredményeztek a magyar közösség és intézményeik életében. Közösségi szinten az 1921-es földreform-törvény, a diszkriminatív adó- és oktatáspolitikai, valamint a rapszodikusan ismétlődő román nyelvvizsga jelentette a legnagyobb veszélyt. Egyházi vonatkozásban a földreform-törvény és állami segélyek megvonása okozott hasonló gondokat, mivel 1920-ig az alapítványi birtokok jövedelme és az államsegély jelentette a fő bevételi forrást a központi egyházkormányzat számára (Lényegében ezekből finanszírozták a központi közigazgatást és a felekezeti oktatást.) A hatalomváltást követően ez a gazdasági rendszer egyik pillanatról a másikra összeomlott. 1921-ben az alapítványi birtokok 90%-át kisajátították, az államsegélyt pedig csökkentett összegben a központi tisztviselők és teológiai tanárok körére szűkítették. Ezek a lépések, valamint az egyházi oktatás állami támogatásának teljes megvonása (1929-ben, 1930-ban és 1940-ben egy minimális összegű segélyt kiutaltak az iskolák számára) oda vezetett, hogy a húszas évek végére az egyház a gazdasági csőd szélére sodródott. Az 1923-as alkotmány 22. paragrafusára leszőgezte, hogy az ortodox egyház uralkodó egyház a román államban, a görög katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezet előtt.

(Forrás: Pál János: Unitárius gazdaságszervezés 1920-1940 között; <http://itthon.transindex.ro/?cikk=14863>, A romániai magyarság története 1919-1940. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf3169.pdf)

³ **László Dezső** (1904-1973): református lelkész, társadalomtudományi és egyházi író, szerkesztő. Középiskoláit a Székely Mikó Kollégiumban, teológiai tanulmányait Kolozsvárt (1922-26) és a skóciai Glasgow-ban (1926-27) végezte. Teológiai szenior (1927-29), egyházkerületi ifjúsági utazótitkár (1927-32), majd a kolozsvári Református Kollégium vallástanára volt (1932-40). Teológiai magántanár 1937-től, a belvárosi egyházközség lelképásztora Kolozsvárt (1940-57), a magyar országgyűlésben képviselő (1941-44). Az egyházmegye esperese, egyházkerületi generális direktor (1947-57). Koholt vádak alapján szabadságától megfosztják (1952) s a Duna-csatornánál dolgozik, majd 1957-ben újra letartóztatják, és öt évet tölt börtönben. 1962-től Markos Andrással együtt újrarendezik a még 1918-ban feldúlt egyházkerületi levéltárat (1961-67), majd ismét Kolozsvár-belvárosi lelképásztor (1972-ig), a református zsinat egyházalkotmányi bizottságának elnöke.

Teológiai gondolkodóként a Karl Barth nevéhez irányzat képviselője volt. Szellemi hagyatékának leltára szerint életében 910 írása jelent meg, 140 munkája maradt kéziratban; 1172 prédikációját, ill. bibliamagyarázatát írta le, ezek egy része a Református Szemle hasábjain olvasható. Az Erdélyi Fialok c. főiskolási lap egyik alapítója (1930-40), majd a Kiáltó Szó c. református folyóirat szerkesztője (1941-44), az Ifjú Erdély, Pásztortűz, Ellenzék, Erdélyi Múzeum, Székely Nép, Református Szemle munkatársa volt. (Forrás: Erdélyi Magyar Irodalmi Lexikon)

⁴ 1940-ben, a második bécsi döntést követően Magyarország visszaszerezte Romániától a trianoni békével elcsatolt Észak-Erdélyt.

⁵ **Tatár Ferenc** (1912-1990): tanár. A kolozsvári I. Ferdinánd Tudományegyetemen 1934-ben szerzett tanári oklevelet francia és román szakokból. Mind középiskolai, mind egyetemi évei alatt zenével is foglalkozott. Egyetemi tanulmányaival párhuzamosan elvégezte a Kolozsvári Állami Zeneakadémiát és zongoratanári diplomát

szerezett 1935-ben. A kollégium szolgálatába 1935 szeptember 1-én lépett. Előbb helyettes, majd 1941-től rendes tanári minőségben dolgozott. Öthónapos tanulmányutat tett Franciaországban. 1941-től leventeoktatóként vett részt a nevelőmunkában. 1944-ben katonai szolgálatra hívták be. Dunaszerdahelyen szovjet hadifogságba került 1945. április 1-én. Románián keresztül a Szovjetunióba szállították, ahonnan 1947. június 17-én került vissza Focsani-ba, majd 3 hónapi várakozás után szeptember 19-én érkezett haza. Az 1947-48. iskolai évben helyettes tanár volt a Református Kollégiumban, a következő évtől a Kolozsvári Magyar Opera karmestereként működött. (Forrás: Kolozsvári József: Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez. II. kötet, 34.)

⁶ **Barthalis József** (1911-1945): tanár. Mihályfalván, Nagyküllő megyében született. Elemi iskolai tanulmányait Mihályfalván, majd a középiskolát Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron végezte. Tanulmányait, mint egyházkerületi ösztöndíjas teológus-tanárjelölt a Kolozsvári Református Teológián és a Ferdinánd Tudományegyetemen folytatta. Lelkészi képesítést 1935-ben, tanári oklevelet 1938-ban nyert mennyiségtan főszakból és természettan-vegytan mellékszakkból. Doktori oklevelét 1944-ben szerezte meg. Mint főiskolai hallgató, 1929-től 1934-ig a kollégium internátusában volt felügyelő, majd 1934-ben igazgatói titkárnak, 1935-ben helyettes tanárnak választották, és ebben a minőségben dolgozott 1941-ig, amikor megkapta rendes tanári kinevezését. 1941-ben megszervezte és kiváló eredménnyel vezette a diákkaptárt. 1941 októberétől iskolai díjkezelő. Rendes tanárrá választásakor az előjáróság így jellemezte addigi tevékenységét: „*Kiváló eredménnyel művelő és tanítja szaktárgyát, a számitant. A matematikai filmek megvalósulása felé című jelentőségteljes kezdeményezés, a matematika tanítását, illetve tanulását megkönnyíteni hivatott, és szerzője eredeti tanítási módszerére utal. Élénk szellemű, erős gyakorlati érzékkel megáldott tanító és jó nevelő.*” 1943-ban dr. Keledy Tibor, Kolozsvár polgármestere, 250 pengő ösztöndíjban részesítette több kolozsvári tanártársával együtt, mint olyan tanárt, aki oktatói és nevelői munkáján felül tudományos munkát is végzett. 1944-ben a kollégium gazdasági felügyelőjévé választják. Rendes tanárként működött 1944. október 13-ig, amikor orosz katonák lakásáról elvitték és a Szovjetunióba hurcolták, ahol az Urál hegységben fekvő Asa város környékén létesített fogolytáborok egyikében helyezték el. Megbetegedett, és Bjelbei városában kórházba került. Itt hunyt el 1945 szeptemberében vagy októberében. (Forrás: Kolozsvári József: Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez. II. kötet, 340.)

⁷ **Tulogdi János** (1891-1979): tanár, egyetemi professzor. Tordán született, elemi és középiskolai tanulmányait a Kolozsvári Református Kollégium elemi iskolájában és gimnáziumában végezte. A Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem természetrajz és földrajz szakán szerzett oklevelet. Gyakorló tanár a kollégiumban az 1913/14. tanévben. 1914. augusztus 1-én katonai szolgálatra vonult be. Részt vett az első világháború harcaiban, ahol súlyosan megsebesült, majd felgyógyulása után hadnagyi ranggal arcvonal mögötti szolgálatra osztották be. Helyettes tanárként lépett a Kollégium szolgálatába 1918-ban. 1925-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen summa cum laude eredménnyel doktorrá avatják földtanból és földrajzból. A kollégiumi cserkészlet megalakításakor, 1922-ben, a szervezőbizottság tagja volt, utána kiképző tiszt. 1929 májusában a Szentföldön és Egyiptomban vett részt tanulmányúton. 1931. március 28-án a Grf Zeppelin léghajó magyarországi útszakaszának utasa volt. 1932-ben Chamonixban a magyar természetjárókat képviselte. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület választmányi tagja, az Erdélyi Kárpát Egyesület alelnöke. 1945-től a kolozsvári Bolyai Egyetem tanáraként működött 1959-ben történt nyugdíjazásáig. (Forrás: Kolozsvári József: Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez. II. kötet, 317.)

⁸ **Nagy Géza** (1914-1981): tanár, műfordító, művelődésszervező. Középiskoláit a székelyudvarhelyi és kolozsvári Református Kollégiumban végezte, tanári oklevelet magyar-német-román szakból a kolozsvári I. Ferdinánd Egyetemen szerzett (1936), a kolozsvári magyar egyetemen doktorált magyar nyelv- és irodalomból s Délkelet-Európa történetéből. Svájci és magyarországi tanulmányutakon készült fel a pedagógiai pályára. Tanári tevékenységét a zilahi Wesselényi Kollégiumban kezdte (1936-37), majd a kolozsvári Református Kollégiumban (1948-tól 2. számú Magyar Líceum) folytatta (1937-48). Oktatói tevékenysége mellett tudományszervező munkát végzett az Erdélyi Múzeum Egyesület titkári tisztjében (1942-47). Tevékeny szerepet vállalt Venczel József mellett a Bolyai Tudományegyetem szervezésében (1945). Tanár volt a Magyar Pedagógiai Iskolában is (1952-53).

1944-ben egyike volt azoknak, akik Kolozsváron az Erdélyi Kör szervezésében aláírták azt a memorandumot, melyben Horthy Miklós kormányzót arra kérték, hogy azonnal kezdjen fegyverszüneti tárgyalásokat a Szovjetunióval. A második világháború befejeződése után Nagy Géza is kivette részét a romániai magyar iskolai oktatás megszervezéséből, ennek részeként tankönyveket írt a magyar nyelvű középiskolák számára. 1946-1949 között a Magyar Népi Szövetségben kulturális tevékenységet folytatott, valamint az oktatási területet felügyelte.

1945-ben a Romániai Szociáldemokrata Párt tagja lett, ennek utódpártjából (Egyesített Munkáspárt) 1949-ben zárták ki. 1952-ben koholt vádakkal letartóztatták, és – bár ügyében bírósági ítélet nem született – 11 hónapig dolgoztatták a Duna-csatorna építkezésének egyik kényszermunkatáborában. 1953-ban ismét letartóztatták, és egyéves börtönre ítélték, mert nem jelentett egy március 15-i megemlékezést. Ítéletét 1970-ben megsemmisítették. Szabadulása után két évig gyári munkás, majd 1956-tól a kolozsvári református püspökség műemlék-, levéltár- és sajtóügyi előadója volt. 1971-től előadó tanárként oktatott a Babeş-Bolyai Egyetemen nyugalomba vonulásáig (1979). (Források: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/n.htm>, Benkő Samu: Nagy Géza a literátor és művelődésünk mindenese. <http://mek.oszk.hu/06400/06461/06461.pdf>)

⁹ **Legáció** [lat. kiküldés, küldetés] Iskolatörténeti jelentése: református teológiai főiskolai vagy kollégiumi hallgató kiküldése főbb ünnepekkor igehirdetési és adománygyűjtési céllal. „A legáció intézménye a református közéletben jól ismert; a nagyobb ünnepek szinte elképzelhetetlenek a legátus jelenléte nélkül. A legáció intézménye eredetileg kétszintű volt: létezett a nagylegáció és a kislegáció. A nagylegátusok – mint ma is – teológusok voltak. A nagylegátus templomi szolgálata idején a kislegátus, aki az akkori nyolcosztályos gimnázium alsó tagozatos, 10-14 év közötti kisdíákja volt, egy helyi hasonló korú fiú kíséretében minden református családhoz bekopogott és rövid verses imával köszöntötte az egybegyűlteket. A nagylegátus javadalma, a legátum, a perselypénz volt, a kislegátusé pedig a versmondás után kapott jutalompénz.

A legáció hagyománya Zólyomi Dávid háromszéki kapitány 1630-ban kelt adományleveléig nyúlik vissza, mely szerint az erdélyi főúr elvárta, hogy a Debreceni Kollégiumnak szánt adományai átvételére a diákok képviselői a sátoros ünnepeken ünnepi követségbe utazzanak birtokára. Később a legáció általános szokássá bővült, és egyszerre jelentett rendszeres bevételi forrást a Kollégium és a teológusok számára. Az 1990-es évektől kezdve a református Kollégiumok a hallgatók javára lemondtak a legátum rájuk eső részéről.

A legáció jelentősége nem csupán abban áll, hogy a teológus hallgatóknak gyakorlási lehetőséget és anyagi támogatást biztosít. Legalább ilyen lényeges, hogy a legációk révén a hallgatók számos gyülekezetet és lelkészcsaládot megismernek, és saját gyülekezeti hagyományaiktól eltérő szokásokkal találkozhatnak. Ugyanakkor a legátus a gyülekezetek figyelmét a református Kollégiumra is ráirányítja, bennük a lelkészképzés ügyének fontosságát tudatosítja, a hallgatók személyes jelenléte révén pedig első kézből származó, hiteles képet kaphatnak a Kollégiumban folyó nevelő, oktató munkáról, az egyetem szellemiségéről, hallgatóinak lelki és szakmai felkészültségéről. Ugyanakkor a legáció a gyülekezetek számára azokban az időszakokban is biztosította az ünnepi istentiszteleteket, amikor lelkészhiány miatt nem volt minden egyházközségnek saját lelkésze. (Források: Dr. Szijj Ferenc: A legáció; <http://www.suavis.com/lap/hethatar/ujtag/cikk/mutat/4981/?i=852>, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szervezeti és Működési Szabályzatának 18. sz. melléklete; Legációs szabályzat, 2012.)

¹⁰ **Gönczi László** (1891-1952): tanár, kollégiumi igazgató. Székelyudvarhelyen született, a középiskola nyolc osztályát a Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban járta végig. 1909-13 között a kolozsvári egyetemen a magyar-latin szakon abszolvált. 1913-ban meghívást kapott a Kolozsvári Református Kollégiumtól helyettes tanári állás elfoglalására, s egyúttal internátusi segédfelügyelővé választották. Itt megkezdett munkáját szakította félbe az első világháború kitérője. 1915 áprilisában az orosz frontra vezényelték, ahol 1915. október 20-án Baravonicánál fogságba esett. Innen Orenburgba vitték és tartották fogva öt éven keresztül, ahonnan mesébe illő kalandos utazás után 1921. január 1-én érkezett haza Székelyudvarhelyre. Beutazta Szibériát, Vlagyivosztokban szállt hajóra, és a fél világot körülhajózva érkezett meg Trieszt kikötőjébe, majd onnan vasúton Székelyudvarhelyre. Öt évig tartó hosszú fogsága alatt a kollégium végig fenntartotta számára a helyettes tanári állást, s erre évenként távollétében is újraválasztotta. 1921. február 1-től ismét a kollégiumban szolgált igazgatói titkárként és internátusi segédfelügyelőként. A háború miatt elmaradt tanári vizsgáit a kolozsvári román egyetemen tette le. 1923-tól rendes tanárrá választották a magyar-történelem tanszékére, majd rábízták az internátusi felügyelői tisztséget. 1933-ban a nyugalomba vonult Kovács Dezső utódjaként a kollégium gimnáziuma igazgatójává választották. Amikor 1944-ben rendeletben kötelezték a Kollégium könyvtárában található zsidó szerzőktől származó könyvek kiselejtezésére és megsemmisítésére, Gönczi László a rendelet végrehajtásának a Kollégiumra nézve való felfüggesztését kérte írásban a minisztériumtól. Indokul azt hozta fel, hogy a Kollégium könyvtárát őseink a tudomány szolgálatára hozták létre, s minden ott levő könyv, szerzőjüktől függetlenül, a tudomány céljait szolgálja. És amikor hivatalos felszólítás érkezett a könyvek azonnali zúzdába való beszállítására, ő szó szerint ezt válaszolta: „A döntésig a könyveket nem küldöm be.” Így menekültek meg Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Erdős Renée és mások munkái, valamint a külföldi szerzők közül Sigmund Freud, André Maurois, vagy Stefan Zweig művei. Két évre rá az úgynevezett „fasiszta könyvek” kiselejtezésére és elégetésére érkezett rendelet az immár új államhatalom részéről. Fasiszta könyveknek számítottak többek között a cserkészkönyvek, Németh László, Féja Géza, Erdélyi József, Rákosi Viktor és mások könyvei. Gönczi László akkor sem csonkította meg a Kollégium könyvtárát. Megtalálta a módot arra, hogy a rendeletnek is eleget tegyen

néhány elrongyolódott ifjúsági könyvtári könyv kiselejtezésével, de a Kollégium könyvtára se szenvedjen kárt. Gönczi László életének legnehezebb pillanatait minden bizonnyal a Kollégiumnak magának s annak minden ingó és ingatlan vagyonának államosítása okozta. 1948 augusztusától a Kolozsvári Református Kollégium 2-es számú magyar tannyelvű állami fiúliceummá változott. Gönczi Lászlót igazgatói székéből leváltották s a magyar tannyelvű villamosági ipari középiskolába helyezték át. Itt tanított magyar nyelvet és irodalmat 1952 januárjában bekövetkezett haláláig. (Forrás: Kolozsvári József: Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez. II. kötet, 308.)

¹¹ **Bíró Sándor** (1907-1975): tanár. Az Udvarhely megyei Alsósófalván született székely kisgazda családban. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában, középiskolai tanulmányait a Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban, főiskolai és egyetemi tanulmányait a Kolozsvári Református Fakultáson és az I. Ferdinand román királyról elnevezett tudományegyetemen végezte, majd a párizsi Sorbonne-on és a Protestáns Teológiai Fakultáson töltött 10 hónapot. 1936-ban az Erdélyi Református Egyházkerület bizottsága az egyháztörténet magántanárává, 1942-ben a budapesti Pázmány Egyetem summa cum laude fokozattal bölcsészdoktorává, 1948-ban ugyanezen egyetem magántanárává képesítette. 1932-1944 között a Kolozsvári Református Kollégium tanára. Tanított történelmet, francia nyelvet és vallást. Középiskolai és egyetemi oktatói munkássága mellett gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki. (Forrás: Kolozsvári József: Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez. II. kötet, 337.)

¹² **Vitéz Zilahi Sebess József** (1888-1975): tanár. Káposztásszentmiklóson született, gimnáziumi tanulmányait a Marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte. Tornatanítói tanfolyamot végzett Budapesten. 1909-13 között helyettes majd rendes tornatanító az Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban. Részt vett az első világháborúban, ahol háromszor megsebesült, majd orosz fogságba került. A háborúban szerzett kitüntetései alapján kapta meg 1941-ben a vitézi címet. A háború befejezése után visszatért a Székelyudvarhelyi Kollégiumba, ahol tornát és más tárgyakat tanított, egyúttal internátusi és konviktusi felügyelő, valamint a székelyudvarhelyi Hargita sportegylet alelnöke és labdarúgóbíró volt. 1927-től a Kolozsvári Református Kollégium tanára. 1930-ban rábízták a cserkészlet újjászervezését a Kollégiumban. 1944 őszétől egy éven keresztül a budapesti Mátyás Gimnáziumban tanított, majd visszatért Kolozsvárra, és tényleges nyugdíjba vonulásáig (1948) tovább tanított a Kollégiumban. (Forrás: Kolozsvári József: Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez. II. kötet, 328.)

¹³ **Lőrinczi Ferenc** (1916-1980): tanár. Pusztacelina községben született, elemi iskoláit a segesvári szász elemi iskolában, középiskolai tanulmányait a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte. A Bukaresti Testnevelési Főiskolán testnevelési tanári oklevelet nyert 1937-ben. Tanulmányutat tett Lengyelországban és Németországban. 1937-től a kolozsvári Kollégium óraadó tornatanára. A magyar honvédségnél ejtőernyős átképzésben részesült, ezt követően cserkésztsízt, leventeparancsnok, ejtőernyős oktató volt. Előjárói véleménye szerint kiváló testnevelési képzettsége és sokoldalúsága mellett nagy műveltségű, olvasott ember volt. Különös szerencsével egyesítette személyében a jó ifjúsági vezető legmagasabb erényeit: a fizikai és szellemi kiváltságot. Az ifjúsággal szívesen foglalkozott és jól tudott vele bánni. Katonás, szigorú fegyelmet tartott. 1944 márciusában harctéri szolgálatra vonul be. 1945 márciusában szovjet fogságba kerül, ahonnan 1948-ban tér haza és ismét a Kollégiumnál nyer alkalmazást, mint helyettes tanár. Az államosítás után a Kolozsvári Pedagógiai Középiskolában tanítja a testnevelést, majd Kolozs megye pedagógiai kabinetjének szakinspektora 4 éven át. A 11. számú Liceum aligazgatója, majd a Testnevelési Fakultás lektora, ahol sport- és testnevelés történetét adja elő nyugalomba vonulásáig. Testneveléssel foglalkozó kötetek társszerzője, testnevelési és sporttörténeti kurzusok, jegyzetek tudományos füzetek szerzője. (Forrás: Kolozsvári József: Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez. II. kötet, 343.)

¹⁴ „A fejeáldás csendőrség négy tagja kirabolta Adorjáni István református lelkész lakását. Fosztogatás közben megverték a lelkészt és Albert nevű 20 éves fiát, a lelkész felesége pedig egy korbácsütést kapott. (A romániai Magyar Népi Szövetség jelentése alapján.)” (Forrás: Akik imádkoztak üldözőikért. II. kötet. Az EREK kiadványa 1996. 216.)

¹⁵ Évi jelentés: minden egyházközség és annak lelkipásztora elkészíti a gyülekezet életéről, a népmozgalmi adatokról, az istentiszteleti statisztikai adatokról, a fontosabb eseményekről szóló évi jelentést és felterjeszti az egyházmegegyezéshez.

¹⁶ 1944. október 12-én Fejérd község bíróját Kalló Mihályt román katonák letartóztatták és megkötözve magukkal hurcolták. Holttestét később egy árokban találták meg. Október 23-án a román csendőrmester a község házára hívatta Kalló János falusi gazdát és ifj. Rácz Dezső 19 éves ifjút. Másnap, október 24-én reggel mindkettőjüket a község szélén meggyilkolva találták meg.

A front átvonulása után, 1944. szeptember végétől a román katonaság, csendőrség és az irreguláris fegyveres alakulatok, sok helyütt a helyi románság támogatásával sorozatos megtorló akciókat hajtottak végre a magyar polgári lakosok ellen. A legtöbb gyilkosságot az önkéntesekből verbuválódott Maniu-gárda tagjai követték el. A leghírhedtebb különítményt a volt vasgárdista ügyvéd, Gavrilă Olteanu vezette, aki teljes és végleges leszámolást hirdetett a „puszták barbárjaival”. A voluntárokként (önkéntes) emlegetett fegyveresek mindenütt terrorizálták a helybeli magyar lakosságot. Gátlátalanul fosztogattak, elhajtották az állatokat, a magyar lakosokat korra és nemre való tekintet nélkül súlyosan bántalmazták, megalázták és megkínózták. Szeptember és október folyamán összesen mintegy kétszáz ártatlan polgári lakost öltek meg, nem ritkán különös kegyetlenséggel.

A bosszúvágy és a kollektív felelősségre vonás mellett a román leszámolásoknak politikai motivációja is volt. A többi térségbeli kisállamhoz hasonlóan a homogén nemzetállam víziójában élő román politikai elit a magyarság (és a németiség) tömeges elűzését, kitelepítését, vagyonuk és pozícióik megszerzését elsődleges céljai közé sorolta. A politikai pártok és a sajtó jelentős része folyamatosan uszítottak a kisebbségek ellen, és szigorú megtorlást követeltek. A román állam számos diszkriminatív intézkedést hozott ezekben a napokban. A Maniu-gárdisták és a román csendőrök csak Maros-Torda vármegyéből közel négyezer magyar lakost hurcoltak el, köztük mintegy 450 kiskorút, a Brassó melletti Földvárba és más táborokba. Nagy részük a kegyetlen körülmények miatt az internálótáborokban elpusztult.

Napirenden voltak az erőszakos házkutatások, fosztogatások, rablások és az (olykor terhes asszonyokat és gyermekeket sem kímélő) nemi erőszak. Az irreguláris román fegyveresek garázdálkodásának a szovjet hatóságok vetettek véget, akik november 7-én katonai közigazgatás alá vonták a területet és 14-én megszüntették a román hatóságok működését. A román kormány november 16-án intézkedett az önkéntes gárdák feloszlásáról. Észak-Erdély 1945. március 13-ig szovjet parancsnokság alatt maradt. A szovjet jelenlét paradox módon sok esetben védelmet, viszonylagos nyugalmat jelentett a román alakulatok kontrolálatlan önkényével szemben.

A román bántalmazások „első szándékból” különösen a lelkészekre, jegyzőkre és a magyar közösségek más prominens képviselői ellen irányultak. Számos településen, köztük Nyárszón, Fejérden, Szászszomboron és Ördögkeresztúron a románok elűzték a református lelkészt és családját. Kendilónán és Kispetrin a hasonló incidensek a lelkészek és családjuk legyilkolásával végződtek. Bethlenben két lelkészcsalád az üldöztetések és halálos fenyegetések elől az öngyilkosságba menekült. Helyenként a templomokat is meggyalázták, válaszul a Székelyföldön erőszakkal építettett egyes román templomok 1940-es lerombolására. Az értelmiség jelentős része a visszavonuló magyar hadsereggel együtt elmenekült, ezért a hadak mögött érkező bosszúálló különítmények áldozatainak túlnyomó része egyszerű földműves volt, akik semmilyen felelősséget sem viseltek a magyar közigazgatás tevékenységéért. Gyakorta áldozatul estek a támadásoknak az 1940 után betelepített székelyek, például a Szolnok-Doboka megyei Némán, ahol az egész közösséget lelkészével együtt elűzték a román falubeliek.

1945 tavaszán, a Groza kormány megalakulása után a helyzet valamelyest konszolidálódott. 1945 márciusában megkezdték az internálótáborok felszámolását és a magyarok szabadon bocsátását. 1945. október 29-én hazaengedték a földvári internálótábor még életben maradt 90 foglyát. A központi döntések ellenére több helyütt folytatódtak a magyarok elleni törvénytelen akciók, a tömeges deportálások a hídvégi, földvári, Tirgu-Jiu-i és más táborokba valamint a helyi atrocitások. A nagyvárosokban is napirenden voltak az inzultusok, amelyek olykor halálos áldozatokkal is jártak. A román kormány adminisztratív döntésekkel rátette a kezét az Erdélyből elmenekült magyarok tízezreinek vagyonára. (Forrás: Erdély, 1944 ősze: román atrocitások a magyarok ellen. Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont – Digitális Konfliktus Adatbázis; http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=319:etnikai-konfliktusok-erdely-1918-1919&catid=39:dka-hatter&Itemid=203)

¹⁷ **Téglagyári gettó:** a kolozsvári gettót 1944 májusának első napjaiban a város északi végén, a Kajántói úton levő Iris téglagyárban alakították ki. A Kolozsvár lakosságának mintegy 15%-át kitevő zsidók gettóba gyűjtése május 3-án kezdődött, majd május 18-án a szamosújvári gettó 1600 lakóját is ideszállították. A gettót május 25. és június 6. között ürítették ki. Hat szerelvényrel összesen 16 148 embert szállítottak Auschwitzba, ahol közel 90%-ukat elpusztították. A láger felszabadítása után Kolozsvárra csak az innen elhurcoltak töredéke került vissza. (Forrás: Randolph L. Braham: A népiirtás politikája: a holocaust Magyarországon. Belvárosi Kiadó, Budapest, 1997.)

¹⁸ **Gönczy Lajos** (1889-1986): Gönczy Lajos 1889. szeptember 29-én született Székelyudvarhelyen. Gyulafehérvári, majd dési református lelkész, teológiai író, szerkesztő, a *Vécsi Szövetség* alapító tagja volt. 1926–1948 között az *Erdélyi Református Egyházkerület Teológiai Fakultásának* professzora; két ciklusban, 1936–1944 között igazgatója volt. Az 1940-es években a következő tisztségeket töltötte be: zsinati tanári rendes képviselő, az Egyetemes Tanügyi Bizottság tagja, igazgatótanácsos, egyházkerületi képviselő, az erdélyi

református egyházi főhatóságnál alakított bizottságba kiküldött egyházi tag, a Magyar Bibliatársulat választmányi tagja, a Teleki Téka Alapítványi tanácsának, a Kolozsvári Egyházmegye tanácsának, a Kolozsvári Református Leánygimnázium előjáróságának, a Református Kórház keblitanácsának, a Kolozsvári Református Egyházközség persbitériumának, iskolaszékének és bíróságának, Kolozsvár város történyhatósági bizottságának, a Kolozsvári Állami Népiskola gondokságának tagja. 1948-ban állami döntésre kényszernyugdíjazták, 1961-től a szószéki szolgálattól is eltolták. 1986. április 24-én halt meg Kolozsváron. (Forrás: konyvtar.proteo.hu/hu/publikacio/369)

¹⁹ **Kétágú templom:** hivatalos nevén az Alsóvárosi református templom, Erdély legnagyobb és legszebb 19. századi klasszicista temploma, az építéskori Külső-Magyar utcában. A templom elnevezése eleinte *református Külső templom* (vagyis a várfalon kívüli, külvárosi) volt, majd többnyire két tornyára utalva *Kétágú templomként* emlegették. Az alsóvárosi kör, utóbb egyházközség a Bocskai tértől kifelé az egész külvárost s mindenekelőtt a Hóstatót foglalta magába. A hóstátiak hagyományosan reformátusok, s nagyrészt ők is támogatták, tartották fenn a templomot.

A debreceni nagytemplom mintájára tervezett, 1851-ben felszentelt templom Kolozsvár legjelentősebb és legmonumentálisabb klasszicista épülete. Különösen homlokzata figyelemre méltó. A két magas torony második szintjéig érő, a timpanon fölé emelkedő rusztikás attika zárja a homlokzatot, amely eltakarja a tetőt, de impozánsá teszi az épületet. A négyszögletes toronyból kinövő henger alakú, kupolával s azon nyeles gombokkal zárt legfelső szint, melyet balusztrádos erkély fog körül, karcsúbbá, könnyedebbé teszi a tornyok összehatását. A templom belső terét a főhajó és a kereszthajó derékszögű találkozása határozza meg. A hajókat dupla hevederen nyugvó csehboltozat fedi, a két hajó találkozásánál a négy heveder közé kupola illeszkedik. A belső falpillérek is korinthoszi fejezetesek, lábazatuk akantuszlevelekkel díszített. A templom méretei figyelemre méltóak: mindkét hajójának hossza 50 méter körül van, 12,60 méteres átmérőjű központi kupolája 19,50 m magas. A tornyok magassága 40 méter. A beépített összterület 1750 m². Az orgonán kívül a régi fatemplomból egy 1720-as évekből származó virágos hátaspadot is átmentettek, mely az erdélyi reneszánsz fafestészet szép emléke. (Forrás: Gaal György: Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói; Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1995.)

²⁰ **Kádár Géza** (1880-1945) református lelkész, esperes. Orosházán született, a Pápai Református Főgimnáziumban érettségizett, teológiai tanulmányait pedig a Pápai Református Teológiai Akadémián kezdte meg (1899–1902) és Kolozsváron fejezte be (1903). Zilahai segéd- (1903–1904), majd zilahi (1904–1905) és krasznai (1905) helyettes lelkészsége után szentelték fel 1906. nov. 11-én. Zilahon szolgált 1905-től 1936 decemberéig. 1930. nov. 2-án, amikor zilahi a gyülekezet 25 éves szolgálata alkalmából köszöntötte, úgy méltatta, mint akinek nevéhez fűződik a nőszövetség, a leányegyesület, a bibliakör, az óvoda és az egyházi zenekar megalakulása. 1908-tól egyházmegyei levéltáros, 1910-től egyházmegyei tanácsos, 1920-tól pedig egyházkerületi képviselő volt. 1924-ben választották meg a Szilágyszolnoki Református Egyházmegye esperesének, 1933-ban pedig újabb tíz évre bízták rá az esperesi munkakört, és Makkai Sándor püspök és Vásárhelyi János egyházkerületi főjegyző mellett 1927-től az Erdélyi Református Egyházkerület generális direktora volt, s ugyanakkor tagja a belmissziói és fegyelmi bizottságnak, illetve a zsinatnak, 1937-től pedig a teológiai magántanári bizottságnak.

A Kolozsvár-alsóvárosi Református Egyházközségbe, ahol 1945 februárjáig szolgált, Vásárhelyi János püspök iktatta be 1937. december 20-án. 1941 és 1944 között esperese volt a Kolozsi Református Egyházmegyének. Lelkészi szolgálata mellett elnöke volt a zilahi Iparbanknak (1918–1924), igazgatója a Zilahi Református Óvónőképző Intézetnek (1918–1924), eljárásági tagja a Zilahi Wesselényi Kollégiumnak, a Magyar Párt Intézőbizottságának, a Kolozsvári Református Kollégiumnak és a Kolozsvári Református Teológiai Fakultásnak. (Forrás: Adorjáni Zoltán: Nagy István lelkipásztor önéletrajza és publikációi. In: *Református Szemle*, 2016. 109. évf. 3. szám. 324)

²¹ **Ébredés:** a kortárs protestáns teológusok racionalista, bibliakritikus, teológiai liberalizmust képviselő nézeteivel szembenálló, a református egyházi élet megelevenedését szolgáló mozgalom a 19. századtól. Azt a célt tűzte ki, hogy a hittételek pusztá elfogadása, az egyházhoz tartozás társadalmi kötelezettségnek tekintése, a szertartásokon történő tradicionális részvétel helyett öntudatos, elkötelezett és érzelmileg motivált keresztyének közössége legyen a református egyház. Az európai református hitébredési mozgalmak hatása Magyarországra a 19. század második felében, illetve a századfordulón a német pietizmus és angol belmissziós mozgalmak közvetítésével érkezett. Jellemzője a személyes hit hangsúlyozása és a vallási élet bensőségessé tétele. A személyes kegyesség és a közösségi élet új formáit alakította ki. "Szakított a formalizmusba merült egyháztagság fogalmával, valamint a felületes megtérés gyakorlatával". Központi témái a bűn és a kegyelem, a régi életből az újba való újjászületés, amely a megtérés személyes megtapasztalásában teljesedik ki. Lelkipásztori munkájukban az evangelizáció, a

bibliaórák, a vasárnapi iskolák, a személyes kapcsolattartás, a lelkipozítás nagy szerepet játszottak. A református ébredés legbefolyásosabb magyarországi egyesülete, az 1903-ban alapított Bethánia Egylet volt. (Források: Bütösi János: Missziológia, mint teológiai tudomány. Bütösi Alapítvány, Debreceni Református Kollégium, Debrecen, 1999., Csohány János: Simai Erdős József. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2009. 12. évf. 3. szám)

²² **Hóstát:** Kolozsvárnak a keleti és az északi várfalakon kívüli perem-negyedeit a 19. századig hóstátokként ismerték. Az itt lakó földműves népet (hóstátiak) hagyományos életmódja, belső szokásrendszere külön közösséggé kovácsolta, büszkén vallották magukat városi polgároknak, de ugyanakkor „földészeknek” is. A Hóstátról, mint területről alkotott fogalom a 20. században leginkább a történelmi belvárostól keletre eső városrésze vonatkozott, amelynek egykori főutcái a Magyar (mai nevén Bulevardul 21. Decembrie 1989) és a Külső Közép utca (mai nevén Calea Dorobanților). De a Hóstát kiterjedt az úgynevezett Kétvízköze és Hídelvére is fel egészen Monostorig. A hóstátok lakossága Erdély minden részéről verődött össze, a legtöbben a közeli Kalotaszegről és Mezőségről, a Kolozsvár közvetlen környezetében lévő falvakból érkeztek. Már a 18–19. századra olyan egységes és sajátos kultúrát alakítottak ki, hogy a romániai magyar nemzetiség egyik kicsiny, de önálló néprajzi csoportjának voltak tekinthetők. A fogalom a 20. század első felében vált településföldrajzi megjelölésből identitásjelzővé. A hóstátiai megélhetésének alapja az elmúlt századokban a földművelés és az állattenyésztés volt, ezen kívül a szőlőművelés és a fuvarozás. A gyors ütemben növekvő városi lakosság igényeinek kielégítésére nagyobb hús és tejhozamú állatfajtákat tenyésztettek, a zöldségtermelést pedig már a 20. század első évtizedeitől fogva belterjes műveléssé korszerűsítették. Amikor a román kommunista állam 1945 után megszüntette, legalábbis minimális szintre csökkentette a magántulajdont, a földészek már nem művelhették saját földjeiket. A hagyományos mezőgazdász életforma teljes pusztulása az 1970-es évek végén kezdődött, amikor egész Romániában megindult a falurombolás és a történelmi városközpontok felszámolása. Kolozsváron 1979-től – az úgynevezett „szisztematizáció” jegyében – számolták fel a város egyik leghomogénebb és összetartóbb magyar közösségét. 1985-ig jóformán az egész Kül-Magyar utcai hóstátot és a Kül-Közép utcai nagy részét lebontották; a kitűnő termőföldeken, az egykori kertek helyén az 1980-as évek elejére rendre tömbházak emelkedtek. A hóstátiai kisebb közösségei – szinte kizárólag idősebb emberek – egy-egy városperemi körzetben húzódtak meg, ahol még kis kertet bérelhettek; a többség – nemegyszer az egykori kertjükbe épült – valamelyik tömbházban kapott lakást. 2012 novemberében Hóstát emlékszobákat alakítottak ki a kolozsvári Kétágú református templom keleti tornyában. (Források: Gaal György: Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói; Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1995., Dénes Ida: Paradicsom a tömbház tetején; *Erdélyi Napló*, 2012. december)

²³ **Tavaszy Sándor** (1888-1951): filozófiai és egyházi író, teológiai és egyetemi tanár, 1937-től 1951-ig az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője. Középkolait a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte, majd a kolozsvári Református Theológiai Fakultáson szerzett lelkészi, párhuzamosan az I. Ferenc József Tudományegyetemen filozófiai képesítést (1911). Az 1911/12-es tanévben Jénában, 1912/13-ban Berlinben hallgatott ismeretelméleti és vallásfilozófiai előadásokat. 1915-ben doktorált filozófiából Kolozsváron, majd Schleiermachersről írott dolgozatával magántanári képesítést szerzett a Református Theológiai Fakultáson (1919).

1913-tól püspöki titkár, közben hitoktató is volt az állami tanítóképzőben, 1915-től a kolozsvári Református Kollégiumban helyettes tanár. Az 1919/20-as tanévben magántanári előadásokat tartott a kolozsvári református teológián, ahová 1921-ben rendes tanárnak hívták meg. Előbb az egyháztörténet, majd 1926-tól a rendszeres teológia tanszéken a dogmatika és az etika tanára, 1924-től igazgató professzor. 1937-től haláláig az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője, püspökhelyettes, 1939-től a magyar református egyház zsinatának tagja. 1944–48 között a kolozsvári magyar egyetem, majd a Bolyai Tudományegyetem filozófia tanszékén is előadott. A romániai magyar egyházak fölötti állami felügyelet erőszakos kiterjesztése (az 1948-as egyházügyi státútumok) után 60 éves korában nyugdíjazták.

Az Erdélyi Múzeum Egyesületnek 1920-tól választmányi tagja, 1930-tól egyik alelnöke, 1930–40 között a Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának elnöke volt. 1942-től az EMKE alelnöke volt. Szenvedélyes természetjáróként tagja, majd elnöke volt az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek. A két világháború között aktív szerepet játszott az erdélyi magyar irodalmi életben is. Rendszeresen közölt írásokat az *Erdélyi Helikonban*, szerkesztője volt a *Kálvinista Világnak* (1929-33), a *Református Szemlének* (1925-28 és 1937-46), 1929-44 között *Az Útnak*, 1940-41-ben a *Kiáltó Szónak*, indulásától munkatársa, 1940-43 között szerkesztője volt a *Pásztortűznek*, valamint főmunkatársa a kolozsvári Református Kollégiumhoz közel álló *Véndiákok Lapjának*. Több kötete mellett mintegy ezer cikke, tanulmánya, teológiai, filozófiai, közéleti és tudománypolitikai írása jelent meg. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4612/>)

²⁴ **Maksay Albert** (1897–1971): költő, író, teológiai tanár, szakíró. Kolozsvárt, a Református Kollégiumban érettségizett (1915), tanulmányait az egyetem orvosi karán kezdte, majd a Református Teológián szerzett

oklevelet (1920). Egy évig püspöki titkár; tanulmányait ezután az Egyesült Államok több presbiteriánus teológiáján és a chicagói egyetem keleti nyelvészeti karán egészítette ki (1923-25), közben a pennsylvaniai szénbányatelep magyar munkásai közt lelkész. Hazaérkezve a kolozsvári református teológián az újszövetségi exegézis tanára (1925-59), a Kálvinista Világ (1927-28) és a Református Család (1929-44) szerkesztője. Az EIT, az EME, az Erdélyi Helikon írói közössége s a romániai Pen Club magyar tagozatának tagja, a Károli Gáspár Irodalmi Társaság főtítkára, a II. világháború után a Romániai Magyar Írók Szövetségének tagja.

Első írását az Erdélyi Szemle közölte (1920). A *Tizenegyek antológiájában (1923) versekkel, az Erdélyi Helikon íróinak antológiájában Szemek egy gyöngysorból c. dániai útinaplójával (1934) szerepel. A Kecskeméthy István- emlékkönyv (1934) a Szentírás eredeti nyelvéről szóló tanulmányát közli, szövegírója a Kuthy Sándor szerkesztette Kolozsvár c. városkalauztnak (Kv. 1935), az Erdélyi csillagok (Kv. 1936) c. gyűjteményben Kőrösi Csoma Sándorról szóló esszéjével szerepel. Egy írói rajza Kolozsvárról a Séta bölcsőhelyem körül (Bp. 1940) c. kötetben jelent meg, rövidprózai írással vesz részt a Huszonhat elbeszélő válogatott novellája (1948) c. kötetben. Műfordítóként túlnyomórészt angol és amerikai költőket tolmácsolt, elsőnek mutatta be Erdélyben a néger lírát. Mint egyházi író Imre Lajossal együtt valláskönyvet állított össze az elemi iskolák I. és II. osztályos református növendékei számára (Kv. 1929), Az exegézis problémái (Kv. 1931) c. szaktanulmánya a ref. teológiai tudományok dolgozat-sorozatában jelent meg. A Református Szemlében sorozatosan közölte A zsidókhöz írt levél magyarázatát (1953-56), itt ismertette a qumráni leleteket (1957) s adta közre A Kánon kialakulása (1965) és A Hegyi beszéd törvényértelmezése (1966) c. tanulmányait. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/m.htm>)

²⁵ **egzegézis:** szövegmagyarázat.

²⁶ Az 1948-ban életbe lépett román tanügyi törvény választás elé állította az erdélyi protestáns egyházakat: egyesítik a református és az unitárius teológiai akadémiákat, vagy középiskolává minősítik le az intézményeket. Az öt protestáns püspök – Vásárhelyi János, Arday Aladár, Argay György, Kiss Elek és Friedrich Müller - az egyesítés mellett döntött. Az Egyetemi Fokú Protestáns Theológiai Intézetet 1949. február 25-én avatták fel. Ettől az évtől kezdve a hallgatók létszáma fokozatosan csökkent, az 1980-as években évente már csak 10-20 teológus végzett.

A román állam ugyanakkor nem ismerte el Tavasz Sándor, Imre Lajos, Gönczy Lajos és Nagy Géza professzorságát, s nyugdíjba kényszerítették őket. Nagy Géza helyét 1948 novemberében Juhász István vette át. (Forrás: <http://www.proteo.hu/intezet/tortenet/reformatus>)

²⁷ **Nagy András** (1899-1974): református teológiai tanár, dékán, egyházi író, szerkesztő. A nagyenyedi Bethlen Kollégiumban szerzett érettségi után (1917) tisztiként vesz részt az I. világháborúban. Elvégzi az Erdélyi Református Egyházkerület Teológiai Fakultását Kolozsvárt, ahol a rövid életű Református Tanárképzőnek is hallgatója (1921). Ezután három szemeszteren át a bázeli egyetemen tanul, közben segédlelkész Tordán, Marosvásárhelyen. 1923-tól Szentgerice, 1925-től Nyárádszentbenedek választja lelkészének. 1933-ban teológiai magántanári vizsgát tesz Kolozsvárt, s a következő tanévben a bázeli egyetem meghívott ószövetségi előadója; 1936-tól a kolozsvári teológia ószövetségi tanszékének professzora. Az egyházkerület tanácsbírája (1937-42), a debreceni Coetus Theologorum tagja (1940), az Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetségének elnöke (1943). 1944-től 1947-ig – a szervezet feloszlásáig – az erdélyi CE Szövetség elnöke volt. Debrecenben doktorátust szerez (1945). A II. világháborút követő új rendszerben, a teológusképzés állami átszervezése után, 1952-57 között a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet református karának dékánja. 1959-ben kényszernyugdíjazták. A Református Család társzerkesztője (1929-1944), az Ifjú Szentírás-magyarázatai itt s a Kialtó Szó, Református Ifjúság, Lelkipásztor, Az Út, valamint a debreceni Igazság és Élet hasábjain jelentek meg. Önálló kötetei: Jeremia és kora (Kolozsvár, 1929); A váltság gondolata az Ótestamentumban (Kolozsvár, 1945). (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/3013/>)

²⁸ **Péntek Árpád** (1921-1993): lelkész, teológiai tanár. 1939-től a kolozsvári Református Teológia, 1940-43 között a nagyenyedi Bethlen Gábor Teológiai Akadémia hallgatója. Közben már 1940-től lévialelkész Karánsebesen és Mezőkapuson. 1943-tól segédlelkész Temesváron és Lugoson, 1946-61 között parókus lelkész Szucságon, majd az ótordai gyülekezetben. Az 1960-1970-es években több egyházmegyei tisztség viselője: a kalotaszegi (kolozs-kalotai) egyházmegye főjegyzője, a kolozsvári egyházmegye aljegyzője, egyházmegyei számvevő, egyházmegyei főjegyző, a tordai egyházmegye tanácsosa volt.

1968-69-ben mint doktorjelölt az amszterdami Vrije Universiteit hallgatója, 1972 februárjától óraadó, 1973 ősztől rendes tanár, a református gyakorlati teológia tanára a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben; 1984-ig előadótanár, azután tanszékvezető professzor. 1982-90 között két cikluson át az intézet rektora. Az 1960-as évek közepétől az oberwarthi (Ausztria) teológiai konferenciák rendszeres résztvevője és előadója, számos

külföldi értekezleten képviselte egyházát, intézetét, s tartott előadást. Az 1976-os skóciai (Carberry Tower) interkonfesszionális értekezleten ő mutatta be a romániai református egyház helyzetét. 1990 elején a személyét ért támadások miatt és súlyos szívbetegségére hivatkozva lemondott, az erdélyi egyházkerület ennek ellenére 1990 októberében őt kérte fel a Pedagógiai-diakóniai Fakultás megszervezésére, melynek 1992 áprilisáig első dékánja volt. (Források: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/p.htm#PéntekÁrpád>; Jánosi Csongor: Püspökválasztások a Kolozsvári és a Nagyvárad Református Egyházkerületekben az 1960-as években; <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2014/ProMino-1404-06-Janosi.pdf>)

²⁹ **Benedek Kálmán** (1912-1993) zongora- és orgonaművész, karnagy, zeneszerző, a neves háromszéki Benedek család leszármazottja. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban érettségizett, felsőfokú zongoratanulmányait Bukarestben, majd Kolozsvárott végezte, majd 1936-ig a Mikó-kollégium helyettes tanára, 1936-tól a Református Teológia ének- és zenetanára volt. A Református Teológia általa alapított férfikarával járta az országot, és népszerűsítette az új magyar énekkari irodalom időtálló értékeit, mellyel hamarosan országos hírnévre tett szert. Műsoruk újszerűsége Sepsiszentgyörgyön és Nagyenyeden (1939) heves sajtóvitát indított el az akkori Romániai Magyar Dalosszövetség műsorpolitikájának megreformálása tekintetében. 1942-ben nagy sikerrel mutatkozott be második énekkarával is, az Egyetemi Énekkarral. Műsorukat a budapesti Rádió is közvetítette. Rangos magyarországi fellépések után 1944-ben meghívást kaptak Olasz- és Franciaországba, valamint Norvégiába, a karmester váratlan katonai behívása s a háborús körülmények miatt már nem kerül sor újabb körútra. A hadifogságból 1954-ben tért haza, és azonnal újabb hangversenykörútra vállalkozott a teológia férfikarával, a körúton 14 helység, köztük Brassó és Bukarest is szerepelt. A záró Kolozsvár-alsóvárosi hangversenyen Benedek Kálmán elbúcsúzott a karnagyi tevékenységtől. Orgonajáték-tanulásra jelentkezett a brassói Viktor Bickerichnél, a Fekete templom hírneves karnagya új sínekre helyezte zenei életét. A mai nemzedékek elsősorban orgona művészként emlékeznek Benedek Kálmánra, aki a romantikus orgonamuzsika előadásának etalonja ma is. Románia és Magyarország minden nevesebb orgonáján koncertezett, de kipróbálta és propagálta a kisebb hangszerek értékeit is. Kolonics István kézdívasárhelyi orgonaépítő munkáit a médián keresztül először ő tette közzé. A mai romániai orgonistáknak munkája így vagy úgy, de valamilyen módon hozzá is kapcsolódik. 1982-ben a budapesti Liszt-társaság díjazta munkásságát. (Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Benedek_Kálmán)

³⁰ **Csutak Csaba** (1920-1995): esperes-lelkész, püspökhelyettes, egyházi író, zágoni dr. Csutak Vilmos, a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium és a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójának, történésznek és Simonffy Máriának gyermeke. Az elemi iskolát Sepsiszentgyörgyön végezte. 1938-ban érettségizett a Mikó Kollégiumban. Mint Kolozsváron végzett teológus 1943-1990 között a Kolozsvár-belvárosi egyházközség lelkésze, 1968—1990 között egyházmegyei esperes. Hat éven át töltötte be az egyházkerületi főjegyzői tisztséget. Időközben helyettes professzori teendőket is ellátott a Protestáns Teológiai Intézetben. Doktori disszertációjának címe: Krisztus egyetlen egyháza. Több tanulmányával gazdagította a hittudományi ismeretek tárházát: Tavasz Sándorról érkezett a *Református Szemlében* (1988/5-6. sz.), a szombatos kérdésről írt tanulmánya 1994-ben jelent meg Kolozsváron a *Református élő könyvek* sorozatban. (Forrás: [http://www.3szek.ro/load/cikk/29733/Dr.CsutakCsaba\(Memento\)](http://www.3szek.ro/load/cikk/29733/Dr.CsutakCsaba(Memento)))

³¹ **Nagy Géza** (1887-1971): református lelkész, teológiai tanár. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Református Teológián végezte (1904-1908), majd Berlinben és Bázelen tanult (1908-1910). Magyarbikal lelképásztora volt (1925-1928), közben a teológia magántanárává (1922) és rendszeres teológiából doktorrá avatták (1927). Nyugdíjazásáig tanárként adta elő az egyetemes és református egyháztörténetet a Kolozsvári Református Teológián (1927-1948). A kolozsvári *Iffjú Erdély* főmunkatársa volt (1938-43), valamint a szintén Kolozsváron megjelenő *Kálvinista Világ* szerkesztője (1927-34). A bázeli egyetem teológiai kara tiszteletbeli doktorrá avatta (1969). (Forrás: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC10888/10976.htm>)

³² **Imre Lajos** (1888-1974): református lelkész, teológiai tanár. A teológiát Kolozsvárott végezte (1910), ezt követően a kolozsvári tudományegyetemen filozófiát és pedagógiát hallgatott, s pedagógiából doktorált (1913). Teológiai tanári vizsgát tett (1912), majd a pedagógia és gyakorlati teológia tanulmányozására németországi és skóciai (Aberdeen) egyetemeket látogatott (1912). Az aberdeeni egyetemen 1968-ban teológiai doktori címet szerzett. Pályája kezdetén Marosvásárhelyen hitoktató (1913-14) és internátusi felügyelő volt, Kolozskarán lelképásztor 1914-1921 között. 1921-től a kolozsvári Teológiai Intézet tanára volt nyugdíjazásáig (1948). A kolozsvári *Az Út* szerkesztője (1915-18) és az *Iffjú Erdély* főszerkesztője volt (1923-40). Egyházi és szakfolyóiratokban cikkei, tanulmányai jelentek meg. (Forrás: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC06707/06775.htm>)

³³ Imre Lajos: *Katechétika. A református keresztyén vallásos nevelés rendszere*. Református egyházi könyvtár, XXVI. Budapest, 1942.

³⁴ **Virág Károly** (1922-2011): református lelkész, esperes. Középiskolai tanulmányait a Zilahi Wesselényi Kollégiumban végezte (1943), teológiai tanulmányait a Kolozsvári Református Teológiára (1947). Segédlelkészi szolgálatát az Ifjúsági Keresztény Egyesület utazótitkáraként végezte. Ebben a minőségében sorra járta az erdélyi református gyülekezetek és gimnáziumok ifjúsági egyesületeit, valamint oroszlánrészt vállalt az 1947-ben Aranyosegyerbegyen és 1948-ban Zsibón rendezett Országos IKE konferenciák megszervezésében. 1948 őszén a felekezeti iskolák államosításával megszűnt az utazó titkári állás. Ez év decemberében Szilágysámsonba nyert kinevezést. 1949-ben az Érköbölküti gyülekezet, 1955-ben a Szilágy megyei Göröcsön gyülekezte hívta meg lelképásztornak. Ekkor vállalta el a Zilahi Egyházmegye számvevő tisztségét is. 1963-ban fogadta el a Szilágyfőkeresztúri Egyházközség meghívását, és itt szolgált 1994-ig, nyugalomba vonulásáig. Göröcsöni és keresztúri lelképásztori tevékenységével az egyházmegye lelkészi közösségében való aktív részvételével szerzett akkora tekintélyt, hogy 1973-ban őt választották meg esperessé. A választást Papp László püspök nem vette tudomásul és az állami egyházpolitikának megfelelő esperest választatott. 1990 tavaszán a Romániai Református Egyház megújította testületeit, és a Zilahi Egyházmegye ismét Virág Károlyt választotta esperesévé. Munkája során lelképásztor társainak lelkigondozását a gyülekezetek rendjének fenntartását tartotta fontosnak. Szolgálatá idején szerzett saját székházat az egyházmegye Zilahon. Több évtizedes lelkészi tapasztalatait esperesként az egyházkerület vezető testületeiben – a közgyűlésben, az igazgatótanácsban és az esperesek kollégiumában – is kamatoztatta. Nagy erőfeszítéseket tett a Wesselényi Kollégium újraindításáért, a kezdet nehézségeinek leküzdéséért. (Forrás: <http://harangszoblogspot.hu/2011/03/nt-virag-karoly-emlekezete.html>)

³⁵ **Juhász István** (1915-1984): teológiai tanár, történész. Középiskoláit a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban (1932), főiskoláit a Kolozsvári Református Teológián, a Ferdinand Egyetem bölcsészeti karán, a bukaresti Ortodox Teológián és a nagyszebeni Ortodox Teológiai Akadémián végezte (1937), a Debreceni Tudományegyetem teológiai fakultásán doktorált (1940). Közben Kolozsvárt a teológia szeniora, majd a bukaresti Református Egyetemi Otthon igazgatója (1939-40) volt. Tudományos pályáját mint az ETI tanára (1941-47) kezdi; 1948-tól a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás professzora, 1960 és 1966 között az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet rektora. 1969-ben elnyerte a prágai Comenius Teológiai Fakultás, a debreceni Református Teológiai Akadémia díszdoktori címét.

Egy ideig az Ifjú Erdély felelős szerkesztője (1938-39), itt s a Hitelben jelennek meg írásai. Érdeklődéssel fordul az erdélyi románság "átformált" egyházi életének XVI. és XVII. századbéli dokumentumai felé, doktori disszertációjában a görögsláv liturgiával szemben első ízben érvényesülő román nyelvű egyházi irodalmat dolgozza fel, a Nagyszebenben és Brassóban megjelent kátékat, bibliafordításokat, magyarázatokat és szertartáskönyvet, énekeskönyveket, az első román iskolák történetét, s behatóan foglalkozik Bethlen Gábor román kapcsolataival. 1963-tól, a Református Szemle felelős szerkesztőjeként írt főbb tanulmányai az erdélyi református egyház névkönyveivel (1955), a Heidelbergi Káté XVII-XVIII. századi kiadásával (1965), a reformáció hazai szerepével (1968), Köleséri Sámuel önéletírása alapján a XVIII. századbéli református lelkészképzéssel (1968) foglalkoznak. Angolul és németül megírta a romániai református egyház rövid történetét (1958, 1977). (Forrás: <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/1764/>)

³⁶ **Krizsovánszky Jenő** (1916–1981) református lelkész, vallástanár 1941-ben végezte be tanulmányait a Kolozsvári Református Theológiai Fakultáson. Miután megbízatást kapott a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet háznagyi munkakörének ellátására, a Nyugdíjpénztár igazgatójaként tevékenykedett. (Forrás: Adorjáni Zoltán szóbeli közlése nyomán)

³⁷ **Adorjáni Nagy Aranka** (1926–2009): lelkész, költő. Aradon és Nagyváradon végezte gimnáziumi tanulmányait, Kolozsváron szerzett lelkészi oklevelet (1949). Lelkészi pályafutását Erdőhegy-Kisjenőben kezdte lelképásztor édesapja mellett, majd Magyarországon, Dés-Cichegyen és Kolozsváron (újalsóvárosi és alsóvárosi gyülekezet) szolgált lelkészférfje, Adorjáni Albert mellett. Prédikációt a *Református Szemle* és az *Igehirdető* közölte, meditációi és egyéb írásai a *Református Családban* jelentek meg, amelynek újraindulása óta munkatársa volt. Kora ifjúságától fogva versel. Költeményeit az egyházi sajtó folyóiratai, a *Református Család*, az *Igehirdető*, az *Üzenet*, az *Erdélyi Református Naptár*, a Horvátországi Magyar Református Keresztény Egyház Kalendáriuma, a *Szövétnek* antológia és más lapok közölték. Verseskötetei 1992-től kezdve jelentek meg: *Örök adventben* (Kolozsvár 1992), *Eső-kisasszony. Gyermekversek* (Adorjáni Endre rajzaival, Kolozsvár 1992), *Tűzhelyem előtt* (1996), *Párbeszéd* (Kolozsvár 2006). (Forrás:

http://konyvtar.proteo.hu/system/tdf/documents/2007/RSZ100_1241-1250.pdf?file=1&type=node&id=249)

³⁸ **Szeretetház:** a Református Egyház intézménye, amely a hídelvei református templom szomszédságában állt.

³⁹ **Magyar Népi Szövetség (MNSZ):** a romániai magyarság érdekképviseleti és politikai szervezete (1944-1953). Elődje a MADOSZ (Magyar Dolgozók Szövetsége) volt, amely megalakulásától (1934) kezdve a román baloldali erőkkel karöltve küzdött az általános szabadságjogokért, köztük elsősorban a nemzeti, nemzetiségi jogegyenlőségért, a magyar néptömegek szociális és kulturális követeléseinek érvényesítéséért. A második világháború éveiben illegálisan működő MADOSZ 1944. októberében Brassóban tartott országos értekezlete döntött a Román Kommunista Párttal (RKP) együttműködő új szervezet létrehozásáról. „Az MNSZ-nek kettős kihívásnak kellett megfelelnie. Egyrészt az RKP tömegszervezeteként szavazatokat biztosító és politikai „átnevelést” folytató funkciót látott el, másrészt – a romániai magyar kisebbség irányában – mint magyar érdekeket felkaroló érdekvédelmi szervezet, tehát mint magyar párt jelent meg. (...) A társadalom szintjén nem az MNSZ politikai nyilatkozatai voltak mérvadók, hanem a politikai csatározásokon túlmenően – elsősorban – arra figyeltek, hogy az MNSZ saját szervezeti keretén belül mennyire intézményesítette a jogvédelmet, milyen szervezethez fordulhattak panaszaikkal, és azok eljártak-e a jogsérelmek rendezése tárgyában. Ennek politikai formaváltozata az 'Annyi jogunk van, amennyit kiharcolunk!' elvből jutott kifejezésre”. (Nagy Mihály Zoltán: Érdekképviseleti lehetőség – Integrációs alku)

Az MNSZ első, Kolozsváron tartott kongresszusának (1945. május) határozata "Nemzeti kívánságok" címen sürgette egy teljes magyar iskolahálózat kiépítését, magyar szakemberek bevonását a kormányzatba, hangsúlyozva azt, hogy a demokratikus kibontakozásban "íróinkra is nagy szerep vár". Ennek megfelelően az MNSZ szellemét kifejező magyar lapok élén vagy azok szellemi vezetésében vállalt szerepet a kolozsvári *Világosság*-nál Balogh Edgár, a Brassóból Sepsiszentgyörgyre költözött *Népi Egység*-nél Szemlér Ferenc és Szabédi László, a nagyváradi *Új Élet*-nél Csehi Gyula, a marosvásárhelyi *Szabad Szó*-nál Kovács György, a *Falvak Népe*-nél Kacsó Sándor, Asztalos István, Horváth István. Az 1946-os II. Kongresszus Székelyudvarhelyen átfogó nemzetiségi törvénytervezetet fogadott el. Az őszi választásokon – önálló magyar listán, több mint félmillió szavazattal – 29 MNSZ-képviselő került be a bukaresti Nemzetgyűlésbe, köztük Kacsó Sándor és Kós Károly. Tevékenységének ebben a szakaszában az MNSZ számos eredményt mutatott fel. Létrejött Kolozsváron a Bolyai Tudományegyetem, az Állami Magyar Opera, a kolozsvári Magyar Színház mellé felzárkózott a marosvásárhelyi, a sepsiszentgyörgyi, a temesvári, a nagyváradi magyar színház, megindult az egyetemi szintű, magyar nyelvű műszaki és mezőgazdasázképzés, Magyar Művészeti Intézet született, magyar nyelvű rádióadás indult meg, bővült a fővárosi és vidéki sajtó, s egyes minisztériumokban nemzetiségi osztályok létesültek. Az MNSZ népművelési osztálya irodalmi és művészeti pályázatokkal széles körű műkedvelő mozgalmat teremtett. Az 1940-44 közötti észak-erdélyi magyar iskolahálózatra építve Dél-Erdélyben is számos magyar iskola létesült, megindult a magyar nyelvű tankönyvkiadás.

Az 1947. febr. 10-én Párizsban aláírt román békeszerződéssel, amely Erdély egész területét Romániának ítélte, valamint a kommunista párt hatalmának megszilárdulásával hamarosan változás állt be a kisebbségi kérdés hivatalos román kezelésébe. 1947 novemberében, az MNSZ III. Kongresszusán, Temesváron meg kellett szavaznia az önálló magyar szervezetek hálózat felszámolására indított román állami akciókkal szembeszegülő Kurkó Gyárfás leváltását az elnöki székből. Utóda, Kacsó Sándor elnöksége alatt egyre nyíltabb harc indult meg azok ellen, akik (az MNSZ-en belül vagy azon kívül) intézményesen reméltek egy "szocialista nemzetiségi" önkormányzatot kialakítani. Hamis vádakkal ekkor tartóztatták le és ítélték el Kurkó Gyárfást, majd Balogh Edgárt, Csögör Lajost, Demeter Jánost, Jordáky Lajost, és tartották ítélet nélkül börtönben Méliusz Józsefet. Majd bekövetkezett Kacsó Sándor leváltása, félreállítása s utolsó aktusként az MNSZ önfeloszlatása 1953-ban.

Eközben a sajtóban előbb az "elvtelen magyar egység" és a "klerikális reakció" ellen folyt ádáz harc, majd bekövetkezett a nagy múltú magyar kisebbségi intézmények, az EMGE, az EME, az ETI felszámolása, a Bolyai Tudományegyetem magyar állampolgárságukról le nem mondott tanárainak eltávolítása (Benedek Marcell, Benedek István, Kisléghy Nagy Dénes, László Gyula, Zolnai Béla és mások). Nem sokkal utánuk az olyan tősgyökeres erdélyieké is, mint Bíró Vencel vagy György Lajos. A folyamat egyenes folytatása volt a Romániai Magyar Írók Szövetségének beolvasztása a román írószövetségbe, a Magyar Művészeti Intézet három – román-magyar tagozatos – önálló profilú művészeti főiskolává alakítása, a magyar mezőgazdasági és műszaki főiskolai oktatás likvidálása, illetve az olyan régi magyar kommunisták meghurcolása, mint Gaál Gábor. (Források: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/m.htm#MagyarNépiSzövetség>; Nagy Mihály Zoltán: *Érdekképviseleti lehetőség – Integrációs alku*. In: *Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez, 1944–1953*. (szerk. Nagy Mihály Zoltán, Olti Ágoston), Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009. pp. 17-100.)

⁴⁰ **Balogh Edgár** (1906-1996): köztudós, szerkesztő. Pozsonyban végezte el a magyar reálgimnáziumot, majd a prágai német egyetem filozófiai karán folytatta tanulmányait. Etnográfusnak készült. Kezdeményezője és szervezője volt a csehszlovákiai magyar ifjúság Sarlós-mozgalmának. 1931-ben a kommunista mozgalomba bekapcsolódva, Fábry Zoltánnal szerkesztette *Az Út* c. prágai baloldali folyóiratot, s 1934-ben fordításában jelent

meg a *Barna könyv Hitler-Németországról és a lipcsei perről* c. német antifasiszta mű. A csehszlovák hatóságok 1935-ben kiutasították; visszatért szülőföldjére, s előbb Kolozsvárt, majd Brassóban telepedett le. Mint a MADOSZ vezetőségi tagja kezdeményezte a romániai magyar ifjúság 1937-es Vásárhelyi Találkozóját. A bécsi döntés után rövid ideig Kalotaszentkirályon tanítóskodott, majd hatósági eltávolítása után Móricz Zsigmond megbízásából a *Kelet Népe* kolozsvári szerkesztője (1941) s a budapesti *Magyar Nemzet*, 1942-től a budapesti *Kis Újság* munkatársa. Részt vett az észak-erdélyi antifasiszta ellenállási mozgalomban. Az MNSZ alelnöke (1946-ig), s mint a művelődési osztály vezetője vesz részt a romániai magyarság új művelődési intézményeinek megszervezésében, ill. a régiók demokratizálásában. Egyetemi tanár (1948), majd rektor (1949) a Bolyai Tudományegyetemen. 1949 őszén az MNSZ több más vezetőjével együtt a szocialista törvényesség megsértésével bebörtönözték, s csak 1956-ban rehabilitálták. A Babeş és Bolyai Egyetemek egyesítése után a magyar irodalomtörténeti tanszéken publicisztikát adott elő. 1957-től 1971-ig az újrainduló *Korunk* főszerkesztő-helyettese volt. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/b.htm#BaloghEdgár>)

⁴¹ **Kurkó Gyárfás** (1909-1983): regényíró, publicista. Szászrégenben volt lakatosinas, majd Brassóban telepedett le (1927), ahol néhány év múlva önálló épületbútor- és műlakatos-műhelyt nyitott. Fellendülő sodronyüzeme lehetővé tette, hogy cselekvően bekapcsolódjék a közéleti küzdelmekbe. 1934-től a MADOSZ Brassó megyei, majd országos elnöke lett. Az Antonescu-diktatúra alatt egy ideig a brassói Fellegvár foglya volt; súlyos gyomorműtete mentette meg a háborús munkaszolgálatól. 1944. aug. 23-a után régi harcostársaival együtt hozzálatott a MADOSZ újjászervezéséhez. 1944 októberében javaslatára a szervezet Magyar Népi Szövetség (MNSZ) néven kiszélesült, s a brassói alakuló gyűlés őt választotta ideiglenes elnökké. Ezt a tisztséget 1947 őszéig töltötte be, amikor a harmadik kongresszuson Temesvárt a kormányzatban uralomra jutott szélsőséges elemek s az MNSZ keretében is fellépő balos frakció nyomására leváltották. Az MNSZ országos elnökeként kiváló és meggyőzően érvelő népszónokká, publicistává fejlődött. 1944 őszétől 1947 áprilisáig nevéhez fűződnek a romániai magyarság nemzetiségi szervezetének küzdelmei és eredményei: a nemzetiségi létfeltételek fokozatos kiépítése, az anyanyelvű iskolahálózat, a magyar művelődési intézmények védelme, a magyarság jogharca és a gazdaság újjáépítésére való felsorakoztatása. Jelképévé vált az egyenlőségért való következetes harcnak és a demokratikus magyar nemzetiségi egységnek. Az 1946-os őszi választások után a magyar parlamenti csoport vezérszónoka. A népfronti politika háttérbe szorulása és a dogmatikus, sztálinista irányzat felerősödése kettőbe törte politikai pályafutását. 1947 nyarán a magyar gazdasági szövetkezetek államosításával nem értett egyet. Megvádolták, hogy az erdélyi magyarságot "elvtelen magyar egységben" tömörítette az MNSZ köré. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, és az MNSZ több más vezetőjével s a magyar közélet más jeles személyiségével, Márton Áronnal, Venczel Józseffel, Lakatos Istvánnal együtt elítélték, 1964-ben szabadult. 1968-ban a Legfelső Bíróság hivatalosan is rehabilitálta. A közéletbe azonban többé nem tudott bekapcsolódni, a brassói Drapelul Roşu gyár munkásaként dolgozott 1974-es nyugdíjazásáig. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k2.htm#KurkóGyárfás>)

⁴² **Csőgör Lajos** (1904-2003): orvos, egyetemi tanár. Középiskoláit a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban végezte, egyetemi tanulmányait Szegeden kezdte és Kolozsvárt fejezte be. 1935-től a Bethlen Kollégium iskolai fogorvosa, 1940-től tanársegéd, 1944-től egyetemi tanár a fogászati tanszéken Kolozsvárt, aztán 1949-től Marosvásárhelyen az OGYI tanszékvezető tanára. Doktor docens (1960), az orvosi akadémia elnökségi tagja (1969), a Szocialista Munka Hőse (1971), érdemes orvos (1972). Már egyetemi hallgató korában az Erdélyi Fiataloknak, majd a Falvak Népeinek és a Magyarpartai Ellenzéket képviselő Ellenzéki Közlönynek a szerkesztője és munkatársa; részt vesz az antifasiszta ellenállási mozgalomban; a felszabadulás után Kolozs megye alispánja s az MNSZ egyik vezetője. Az egyetem szervezőbizottságának elnöke, 1945-től 1948-ig a Bolyai Tudományegyetem, majd 1948-49-ben és 1964-től 1967-ig a marosvásárhelyi OGYI rektora; e tisztségeiben sikerült mindkét intézményt a korszerű magyar tudományosság hazai központjaivá fejleszteni. Több ízben nemzetgyűlési képviselő. 1949-ben a szocialista törvényesség megsértésével bebörtönözték, de 1956-ban rehabilitálták és visszahelyezték tanszékére. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/c.htm#CsőgörLajos>)

⁴³ **sorkoszt**: faluhelyen szokás volt, hogy a még legényember lelkész a falu családjai rendre egymás után hívták meg ebédelni. A szokás eredete a 17-18. századig nyúlik vissza, amikor a református Kollégiumok elemi iskolákat – akkori elnevezés szerint *partikulákat* – kezdtek működtetni a körzetükhöz tartozó falvakban. A Kollégium által az iskolákba küldött nőtlen tanítók – akkori szóhasználattal a nevük *redux* volt, ha tanulmányaikat még nem fejezték be, illetve *rektor*, ha már befejezték – ellátására terjedt el a sorkoszt, amelyet a közösségtől kaptak. A családok meghatározott sorrend szerint látták el a rektort – innen ered az ellátási forma elnevezése. (Forrás: A Debreceni Református Kollégium története. Dankó Imre: A Kollégium partikula-rendszere. <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2&p=17>)

⁴⁴ **Paál Károly** bogdándi lelkész 1926-1968 között, Paál Margit testvére

⁴⁵ **Nagy Zoltán** (1890-1978): református lelkész, egyházi író, ifjúsági író, Adorjáni Nagy Aranka édesapja. Munkácson végezte középiskoláit, a lelkészi pályára a debreceni Református Teológián készült fel. Segédlelkész volt Gyorokon, Belényesújlakon, majd 1932-től haláláig Erdőhegyen (ma Kisjenő város). Gyülekezetének presbitere volt Olosz Lajos költő. Prédikációkat, bibliamagyarázatokat, liturgikus tanulmányokat, gyermekmeséket, tündérvjátékokat írt. (Forrás: a család közlése nyomán)

⁴⁶ „És szóla Thesbites Illés, a Gileád lakói közül, Akhábnak: Él az Úr, az Izráel Istene, a ki előtt állok, hogy ez esztendőkbem sem harmat, sem eső nem léssen; hanem csak az én beszédem szerint. És lőn az Úrnak beszéde ő hozzá, mondván: Menj el innét, és menj napkelet felé, és rejtjezzél el a Kérith patakja mellett, mely a Jordán felé folyik. És a patakból lesz néked italod; a hollóknak pedig megparancsoltam, hogy tápláljanak téged ott. Elméne azért, és az Úrnak beszéde szerint cselekedék; és elméne és leüle a Kérith patakja mellett, a mely a Jordán felé folyik. És a hollók hoztak néki kenyeret és húst reggel és este, és a patakból ivott. (1Kir 17,1-6)

⁴⁷ **Faláb** (gólyaláb): „sáros, vizenyős terepen gyalogjáráshoz, párosával használatos rúd. Több formai és méretbeli változata ismeretes. Az alföldi faláb általában csak térdig ér, és a közepe táján egy-egy talptartó deszka van az oldalára erősítve. Erre lépnek rá, majd a gólyaláb felső szarát a lábszárúkhöz kötik körültekert szíjjal, zsineggel. A gólyalábra felállva hosszú botot, póznát vesznek a kezükbe, arra támaszkodva járnak vele. Gyakorlott ember bot nélkül is tud felkötözött, rövid gólyalábon járni. A másik típus jóval hosszabb, nem kötözik hozzá a lábhoz, csak ráállnak. A felső végét kezükkel fogják, vagy hónuk alá dugják. Járás közben nem támaszkodnak másik botra. Taposója lehet a rúd ágcsomkjá, még gyakrabban mesterséges, faragott, toldott fadarab. A gólyaláb nagy előnye volt, hogy kímélte a lábbelít. A 19. sz. második felében a nagykunsági, a sárréti iskolás gyermekek még általánosan használták. A Rétközben (Szabolcs m.) ősszel és tavasszal a nagy sárban gólyalábon jártak egymáshoz. Főként agyagos talajú vidékeken volt használatos Erdélyben (Szilágyság, Mezőség, Székelyföld), de ismerték a moldvai csángók is”. (Magyar Néprajzi Lexikon)

⁴⁸ Saul király az endori jövendőmondónál: Az 1 Sám. 28-ban olvashatunk arról, hogy a Saul a világos isteni parancs ellenére, jóllehet ő maga is rendeletben megtiltotta, az endori halottidéző asszonyhoz fordul, és megidézi Sámuel szellemét, aki meg is jelenik, és kimondja Saulra az ítéletet: megjövendőli vesztét.

⁴⁹ **lányszöktetés**: több évszázados népszokás az esküvő vagy legalább az együttélés kikényszerítésére, biztosítására. Rendszerint úgy zajlott le, hogy a lány összecsomagolt és észrevétlenül elment hazulról. Ha a szülők „véletlenül” nem vették volna észre, hogy a lány tulajdonképpen megszökött, akkor valamilyen úton-módon értesítették őket a helyzet komolyságáról, amelynek a végkicsengése leggyakrabban csak házasság lehetett. A lányszöktetés sokszor arra volt megoldás, ha a szülők ellenezték a házasságot, és a fiatalok mindenáron egybe akartak kelni. A hírbehozás kényszermegoldás volt, mert egy-egy ilyen cselekedet után nagyobb szégyen volt nem megengedni az összeházasodást. A lányszöktetés ugyanakkor vagyoni okok miatt is előfordulhatott: a szökés szégyene jobban elviselhető volt, mint egy szegényes lakodalomé. Ily módon az erkölcsöt alárendelték a státusnak, mert a szöktetésnél a lányra maradt a szégyen, a család és a rokonság mentesült ettől. Két további ok lehetett még a lányszöktetésre: katonáskodás (mivel katonaság előtt nem nőülhetett meg a legény, a hírbehozással biztosíthatta, hogy a leány nem megy férjhez máshoz) és rivalizálás (azé a lány, aki előbb ellopja). A lányszöktetést nem minden esetben követte házasságkötés, ilyenkor a párok sokszor évtizedeken keresztül „vadházasságban” éltek egymással.

A tett egyházilag két következményt vont maga után: az eklézsiakövetést – istentiszteleti alkalmon nyilvános bűnvallást és bocsánatkérést a gyülekezet előtt – és az úrvacsorától való eltiltást. Abban az esetben, ha követtek eklézsiát, a presbitérium és a lelkész a Református Agendáskönyv szerint megengedte az úrvacsoravételt. Vadházasságban élőknek eklézsiakövetés után azonnal következhetett az esketési szertartás, ami a Református Agendáskönyv szerint ment végbe: a vadházasságban élők az eklézsiakövetésre és esketésre a lelkészi irodában, polgári ruhában köthettek házasságot – nem fehér menyasszonyi ruhában, fátyollal és mirtuszkoszorúval – zeneszó, énekszó nélkül. (Forrás: Szabó Márta: A magyarlapádi házassági anyakönyvek. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 12. (2004), pp. 130-173.)

⁵⁰ **Halotti tor**: az ősök tiszteletére rendezett szertartásos áldozati lakomák maradványa, amelyek a lélekhit és az ezzel összefüggő őskultusz és halottkultusz alapján fejlődtek ki. Ez a képzetvilág meghatározta az élők viszonyát a halottakhoz, akiknek haragját igyekeztek megelőzni, jóindulatát pedig biztosítani. A szellemi háttér gyöngülésével az ismeretlentől való félelem – részben pedig maga a hagyomány – vált egyre inkább a szokás indítókává.

A halotti tor megtartása a legutóbbi időkig kötelező erejű volt. A középkorban még egészen általános volt a temetőben, sőt a sírnál torozás, a 19. századra azonban ez a szokás már csak egy-két vidéken maradt fenn. Az utóbbi száz-százötven évben a tort leginkább a halottas háznál – általában estefelé – tartották, a temetés napján. Vagy mindenki részt vett rajta, aki megjelent a temetésen, vagy csak a külön meghívottak. Egyes vidékeken csak férfiak mentek el a halotti torra, vagy külön – esetleg egymás után – ettek férfiak és asszonyok. Evés után halottas énekeket (egyházi népének) énekeltek, imádkoztak, beszélgettek, szórványosan előfordult mesemondás és valamilyen játék is. Nem volt ritka a tánc sem. Keresztelő, lakodalom és halotti tor között – különösen fiatal halott esetében – olykor szinte semmilyen különbség sem volt.

„Igen sajátos az észak-mezőségi falvak temetkezési szokásanyaga. Különösen az ifjúkorúak elhalálózása esetén. Tudunk halottkísérő zenéről és halottkísérő énekekről is. Ilyen vonatkozású anyag a Küküllő menti falvakból és Gyimesről került még elő. A siratás még majdnem minden faluban kötelező módon él. A fiatalon elhunyt leánynak vagy legénynek megülük a lakodalmát is a temetés után. Széken vőfélyek rigmussal kérik ki a halott leány koporsófedelét. A fiatalok még ma is egyenesen a táncba mennek a temetőből. Az idősek tort ülnek a halottas háznál, a fiatalokat pedig pálinkával és kaláccsal kínálják meg a táncháznál. Több mezőségi faluban zeneszóval és énekszóval kísérték utolsó útjára a fiatal halottat”. (Kallós Zoltán) (Források: Magyar Néprajzi Lexikon, Kallós Zoltán: Adalékok az észak-mezőségi magyarság néprajzához; Művelődés, LII. évfolyam (1999) 6-8. szám pp. 151-153.)

⁵¹ **Bethánia Egylet:** A református ébredés legbefolyásosabb magyarországi egyesülete, a Bethánia Egylet – a nemzetközi CE Szövetség tagja – 1903-ban alakult meg Dr. Szabó Aladár teológiai tanár vezetésével. A Bethánia Egylet alelnöke, dr. Kecskeméthy Csapó István a Nagyenyedi Teológiai Fakultás ószövetségi tanszékének vezetője Erdélyben is népszerűsítette a CE Szövetség evangéliumi munkáját. A trianoni döntés következtében az Erdélyi CE szövetségek végleg elváltak a Bethánia anyaegylettől. A legerősebb szövetségek Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Zilahon alakultak ki. 1933 szeptemberében a CE Szövetség felterjesztette az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsához módosított alapszabályzatát, mely kifejti, hogy az egyház céljait fenntartás nélkül kívánja előmozdítani, de éppen ezért teljes önállóságát is meg akarja őrizni. A szövetség elnöke Kecskeméthy István volt a megalakulástól egészen haláláig (1938). Őt váltotta dr. K. Tompa Artúr 1944-ig, majd 1944-től 1947-ig dr. Nagy András teológiai tanár. 1947-ben a CE Szövetséget állami nyomásra feloszlatták, folytonossága azonban nem szakadt meg, legtöbb tevékenysége formális keretek nélkül is folytatódott. Az ötvenes években a titkosrendőrség nyomásának fokozódásával a református egyház vezetősége együttműködésre kényszerült. Egyes visszaemlékezők szerint a beépített kollaboránsoknak köszönhetően ebben az időben az egyház kettős szerkezetűvé vált: a hatalommal együttműködő hivatalos egyház egy „földalatti egyházzal” kettőződött meg. A CE Szövetséget a visszaemlékezésekben ezzel a földalatti egyházzal asszociálják, így ez a szembenállás, úgy tűnik, az egyház és a mozgalom közötti viszony számos pontján tartósan bizonyuló szubjektív/érzelmi elemének forrása. A mozgalom történetének mélypontja az ötvenes években következett be, amikor a szövetség több tagját, papokat és egyszerű tagokat egyaránt, „illegális szervezkedés” vádjával bebörtönözték.

(Források: Árgyelán Erzsébet: Ébredéstörténet a Magyarországi Református Egyházban 1945 és 1950 között; <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/103/oldal/14/>, <http://www.ce-union.ro/hu/ismerteto/toertenelem.html>, Kiss Dénes: A CE Szövetség és a református egyház; In: Erdélyi Társadalom, 2003. I. évf. 2. szám)

⁵² **Szilágyi Sándor** (1912-1977): lelkész. Középkolait Nagyváradon végezte, majd lelkészi diplomát szerzett a kolozsvári Református Teológián. Mint pankotai lelkészt tartóztatták le 1958-ban, s a Bethánia mozgalom nagyváradi csoportjának perében ítélték el 20 évre. Börtönéveit Nagyváradon és Szamosújváron, majd a Brăilai Nagysziget több kényszermunkatáborában töltötte. 1964-ben a kegyelmi rendelet alapján szabadult. Utána Hiripen, majd helyettes lelkészként Bősházán szolgált. Visszaemlékezéseit *Boldog rabságom* címmel halála után adták ki (Kolozsvár, 1997). (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4465/>)

⁵³ **Búthi Sándor** (1913-1967): református lelkész, egyházkerületi főtanácsos, püspök. A teológia elvégzése után Magyarremetén (1943/44), Borosjenőn (1944/45), majd Árpádon volt lelkész (1946-1952). 1954-1961 között Nagyváradon a nagyváradi-velencei, majd a nagyváradi-réti egyházkerület lelkészpásztorja volt. Ezzel egy időben a Királyhágómelléki Egyházkerület személyi ügyek irodájának vezetője, majd püspökhelyettes lett. 1960-tól haláláig (1967) az Egyházkerület püspöke.

„A Nagyváradi Egyházkerület 1948-1989 közti története politikai, egyházpolitikai szempontból a püspökök szolgálati ideje szerint Arday-, Búthi- és Papp László-korszakra tagolható. Az első korszak, amely Arday Aladár püspöki éveit öleli fel, a társadalom erőszakos átalakításának éveire esett (1948-1960). Az egyház elvesztette iskoláit, szociális intézményeit, anyagi alapjainak jelentős része semmivé lett a kollektivizálás következtében. A

nyilvános vallásos élet vasárnapra korlátozódott. Az egyház alternatívája a mártírumban vagy a romániai kommunizmus ideológiai támogatásában mutatkozott, harmadik út nem volt. „Hivatalosan” nem a mártírumban választották. A második korszak püspöke Búthi Sándor (1960-1967). Búthi a már megszilárdított alapokon építkezett tovább. A „rendteremtés” és „rendtartás” büvkörében élt. Ez a rend az államnak való feltétlen engedelmességet jelentette valójában. A szocialista jelszavakat leplezetlen demagógiával öltöztette teológiai köntösbe. A hagyományosan gyakorolt egyházlátogatásba bevonta az állami egyházpolitika embereit. A nemzetközi román propaganda egyik kulcsfigurájának bizonyult”. (Dienes Dénes, 2002.)

„1947-től kezdődően már a Securitate elődszervezetével is együttműködött. Kötelezvényének aláírására csupán jóval később, 1952. november 15-én került sor. 1958 márciusáig a III. Belföldi Hírszerzési Igazgatóság informátora. Sikeres ügynöki bevetései között Arday Aladár püspök megfigyelésén túl szerepe volt Sass Kálmán lelkész letartóztatásában, és oroszlanrészt vállalt az erdélyi bethánisták felgöngyölítésében is. Búthit fél éves próbaidő után, 1958 októberében véglegesítették a külföldi hírszerzés kötelékében, és 1967. március 15-én bekövetkező haláláig hűségesen szolgálta, javaslatokkal segítette állambiztonsági megbízóinak munkáját. Az övé a korszak legsikeresebb informatori karrierje, püspökké választását követően a romániai református egyházi élet első számú irányítója”. (Jánosi Csongor, 2014)

(Források: www.sturovoaokolie.sk/component/option.com, Dienes Dénes: Molnár János: A Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története, 1944—1989 (recenzió); Egyháztörténeti Szemle, 2002, 3. évf. 2. sz., Jánosi Csongor: Püspökválasztások a Kolozsvári és a Nagyvárad Református Egyházkerületekben az 1960-as években; <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2014/ProMino-1404-06-Janosi.pdf>)

⁵⁴ **Lőrincz János** (1922-1998) református lelkész, Adorjáni Albert évfolyamtársa. Kisdobán született, 6 gyermekes család egyetlen és legnagyobb fiúgyermekévé. Zilahon járt iskolába. M. Nagy Ottó vallástanárnak köszönhetően eljut az 1939-es aranyosegerbegyi IKE-konferenciára, ahol a lelkészi pálya mellett dönt. 1948-ban, mint IV. éves teológus megismerkedik Nagyszalontán Visky Ferenc vallásoktató segédlelkésszel és feleségével. Általuk ismerkedett meg az ő lelki közösségükhöz tartozó Karászi Ilona református felekezeti tanítónővel, aki éppen visszatelepülőben volt Szabolcs megyébe. Hat évet kellett várniuk, míg házasságot köthettek. Második gyermekük születése előtt elhurcolták a mikóújfalui parókiáról és a bethánisták perében elítélték. Hat év után szabadult, csodával határos módon, hiszen a börtönben halálos beteg lett. Szabadulása után, Magyarókerékre került. (Forrás: Akik imádkoztak üldözöikért. I. kötet. 137-157. Jánosi Csongor: Procesul membrilor mișcării de reînnoire spirituală „Bethania”. In Budeancă, Cosmin – Olteanu, Florentin (coord.): Forme de represiune în regimurile comuniste. Polirom, București, 2008, 318–339.)

⁵⁵ **Sántha István** (?–1960) református lelképásztor. 1944-ben fejezte be teológiai tanulmányait a Kolozsvári Református Theológiai Fakultáson, és segédlelkészi szolgálata után 1945-től a magyarkályáni, 1950-től a désaknai, 1960. tavaszától pedig ótordai gyülekezetekben szolgált. Ez az állandóan tanulmányozó lelképásztor mindössze 39 évesen, néhány hónappal az ótordai beiktatása után hunyt el váratlanul. (Források: Sántha István református lelképásztor megválasztása a Magyarkályáni Egyházközségbe. In: *Református Szemle* 1945, 162. Sántha István lelképásztor beiktatása a Désaknai Egyházközségbe, 1950. október 1-én. In: *Református Szemle* 1951, 26. Sántha István lelképásztor beiktatása az Ótordai Egyházközségbe, 1960. április 3-án. In: *Református Szemle* 1960, 124–125. Sántha István lelképásztor. 1960. dec. 22. In: *Református Szemle* 1961, 319–320.)

⁵⁶ **kántálás**: ünnepek előestéjén (vagy ünnepi időszakokban) csoportosan házról házra járva elismételt éneklés, melynek során az ünnep gondolatkörét felidéző énekhez jókívánások, gyakran köszöntők csatlakoznak. Zárt szerkezetű, strófás énekek, laza építkezésű gyermekdalos képletek és különböző fajta recitatív egyaránt előfordulnak. Az énekelt részekhez (melyekhez hangszerkíséret is járulhat) gyakran „rigmus” vagy prózai szövegek deklamálása kapcsolódik. A kántálások egyik fajtájában csak egyetlen ének és a rigmus mondható tipikusnak (advent, karácsony, újév, húsvét, Gergely-járás mai formája). A másokban egymás után többféle ének, szavalás vagy recitatív rendszerint együtt szerepel (Balázs-járás, vízkereszt), vagy még táncos jellegű, ill. ütempáros anyag is csatlakozik hozzá (pünkösdlő). A harmadik fajta éneket nem tartalmaz, hanem főhelyen állnak az ütempárnyi egységeket soroló vagy a recitatív szakaszok, melyeket egyes típusokban rövid refréndallam rendez (Luca, farsang, talalaj és sardó vasárnap, pünkösdlő egy része). Az énekek templomban is használt egyházi népénekek (advent, karácsony, az újévi egy része, vízkereszt, pünkösdlő), vagy ott ismeretlen darabok: misztikus, sőt babonás elemeket tartalmazó vallásos énekek (karácsonyi köszöntés), vagy az alkalmi diákköltészet termékei (újévi egy része, húsvét, Balázs- és Gergely-járás). (Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon)

⁵⁷ **Gheorghe Gheorghiu-Dej** (1901-1965): román kommunista, munkásmozgalmi vezetőből lett államférfi. Az Antonescu-rendszerben bebörtönözték, de 1944 végétől (a román átállás után) miniszter lett, és 1945-ben a Kommunista Párt (később Román Munkáspárt) főtitkára. Miniszterelnök és az Államtanács elnöke is volt. Az ő

vezetésével jutottak hatalomra a román kommunisták 1945–1947 között. (Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Gheorghiu-Dej)

⁵⁸ Fejéregyházi István és Péntes Gabriella tanárházaspár. Gyermekük: Tünde, Csilla és Botond.

⁵⁹ **Bányai Ferenc** lelkész, 1948-tól volt a Dési Református Egyházmegye esperese. (Forrás: Bányai Ferenc (Dés) beiktatása a Dési Egyházközségbe, 1948. október 31-én. In: *Református Szemle* 1948, 701–702.

⁶⁰ **Incze János** (1909-1999): képzőművész. Négy gimnáziumi osztályt a szatmári Eminescu Líceumban végzett (1924). Boltosinas, kertész, festőmunkás a kolozsvári Iris porcelángyárban, közben látogatja a Képzőművészeti Iskolát, majd a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban szerez tanítói oklevelet (1934). Előbb Zilahon tanít, majd Désen telepszik le, nyári szüneteit a nagybányai Szabad Festőiskolában töltve Ziffer Sándor mellett. Alakos tájfestészete – elsősorban Dés megjelenítésével – megszerezte számára az "erdélyi Brueghel" elnevezést, életrajzírója, Jánosházy György a modern festészet nagyjai közül inkább Chagallhoz hasonlítja. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/i.htm#InczeJános>)

⁶¹ **Adorján Kálmán** (1927-1998) református lelkész. Székelykövesden született egy hétgyermekes földműves család első gyermekeként. 1943-ban beiratkozott a tanítóképzőbe, majd a háború forgatagában előbb Nyíregyházán, majd Budapesten folytatta tanulmányait, majd önként jelentkezett katonának. Amerikai katonák fogságába esett, majd a háború végen hazaengedték. 1947-ben beiratkozott a Teológiára, a Főiskolás Ifjak Keresztény Egyesülete titkárává választotta. Szolgált Alsóbölkény, Teke, Zilah, Magyarláros, Türe, Marosszentkirály majd újból Zilah gyülekezetében. Hite és hűséges lelkipásztori szolgálata miatt meghurcolták, akadályozták szolgálatában a hivatalos egyházi vezetők a szekuritátéval karöltve. (Forrás: Akik imádkoztak üldözöikért. I. kötet. 23-31 p.)

⁶² **Nagy Gyula** petrozsényi lelkész, majd nagyszebeni esperes, egyházkerületi lelkészi aljegyző, zsinati tag volt. 1944. augusztus 23-a után aktív politikai tevékenységet vállalt a Magyar Népi Szövetségben: 4 évig a szövetség kultúrfelelőse volt. 1949. július 1-jén a nagyszebeni református egyházközség hívta meg lelkészenek. Itt később egyházmegyei- és egyházkerületi tisztségeket is ellátott: 1950-ben egyházmegyei pénztáros, és a nagyszebeni egyházmegye képviselője az egyházkerület közgyűlésén. 1951-ben a nagyszebeni egyházmegye esperesének választotta meg, ezt követően pedig még két ciklusra szavaztak bizalmat neki. 1953-ban megválasztották egyházkerületi aljegyzőnek, és tagja lett az Igazgatótanácsnak is. 1960-ban zsinati tag, és az egyházi Nyugdíjpénztárt felügyelő bizottságnak is tagja lett. 1962-ben a pártszervek, illetve a kultuszdepartament jelöltjeként választották meg a Kolozsvári (Erdélyi) Református Egyházkerület püspökévé. (Források: Jánosi Csongor: Püspökválasztások a Kolozsvári és a Nagyvárad Református Egyházkerületekben az 1960-as években; <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2014/ProMino-1404-06-Janosi.pdf>;

http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php?action=nev_mutato&mutato=474&mut=NagyGyula,erdelyireformatuspuspok)

⁶³ **Vásárhelyi János** ügyvéd, Vásárhelyi János püspök fia

⁶⁴ **Kassay Géza** (1905-1971) református lelkész, esperes és zsinati tag 1928-ban tett első lelkészképesítő vizsgát a Kolozsvári Theológiai Fakultáson. Előbb püspöki titkárként tevékenykedett, majd a kolozsvár-alsóvárosi gyülekezetben volt segédlelkész, utána pedig Bonchidán szolgált. A kolozsvár-alsóvárosi gyülekezetbe 1949-be került, ahol 18 évet szolgált. (Forrás: Adorjáni Zoltán: Nagy István lelkipásztor önéletrajza és publikációi. In: *Református Szemle*, 2016. 109. évf. 3. szám. 327)

⁶⁵ **Okos István** (?–1961) református lelkész 1961-ben végezte teológiai tanulmányait a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben és Széken volt segédlelkész. 1963-tól Cegében, 1964-től pedig Magyarfenesen szolgált. (Források: Okos István segédlelkész kinevezése a Széki Egyházközségbe. In: *Református Szemle* 1961, 318. Okos István lelkipásztor áthelyezése a Cegei Egyházközségbe. In: *Református Szemle* 1963, 382. Okos István lelkipásztor áthelyezése a Magyarfenesi Egyházközségbe. In: *Református Szemle* 1964, 205.)

⁶⁶ **Valádi György** (1909–1989) református lelkész szülővárosában, Sepsiszentgyörgyön és Kolozsváron végezte iskolai tanulmányait, a Kolozsvári Református Theológiai Fakultáson szerzett lelkészi oklevelet (1931), és ezután Brassóban, Kolozsváron és Parajdon volt segédlelkész 1934 januárjáig. Miután Somkerék és Alsósófalva református gyülekezeteiben teljesített rendes lelkészi szolgálatot, 1941 és 1945 között Kolozsváron szolgált

vallásánarként és helyettes lelkipásztorként. A kolozsvár-alsóvárosi gyülekezetben 1945-től 1978-ig szolgált. (Forrás: Valádi György vallásoktató megválasztása a Kolozsvár-alsóvárosi Egyházközségbe. In: *Református Szemle* 1945, 162. Ince Sándor: Valádi György lelkipásztor. 1989. jan. 15. In: *Református Szemle* 1989, 352, 442–443.)

⁶⁷ **Tőkés István** (1916-2015): lelkész, teológiai tanár, egyházkerületi főjegyző. Középiskolai tanulmányait Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégiumban végezte; Brassóban érettségizett 1933-ban. A kolozsvári Református Teológiai Fakultáson szerzett lelkészi diplomát 1938-ban. Az év tavaszán elnyerte a Gustav Adolf segélyintézet ösztöndíját, amellyel két féléven át előbb Kasselben, majd a tübingeni teológiai fakultáson folytatta tanulmányait. A háború idején egy félévet munkatelepen töltött, ezért csak 1940-ben vizsgázhatott Bázelen. 1941-ben Vásárhelyi János mellé püspöki titkárrá nevezték ki Kolozsváron, ugyanebben az évben letette a második lelkészképesítő vizsgát, s közben 1945 végéig főiskolai lelkipásztor is volt a kolozsvári református egyetemi hallgatók gyülekezetében. 1946-ban megválasztották az Erdélyi Református Egyházkerület tanácsbírójának és a lelkészképesítő bizottság tagjának; 1948-tól tagja a Romániai Református Egyház zsinatának és az állandó zsinati tanácsnak, 1952-ben az Egyházkerület generális direktorává (közügyintézővé), 1953-ban a teológiai előljáróság és a teológiai magántanár-képző bizottság tagjává választották. 1946-tól 1973-ig az igazgatótanács tagja, 1974-től egyházkerületi főjegyző (püspökhelyettes). 1973-ban a kolozsvári protestáns teológia nyilvános rendes professzorrá választotta, így működött 1983 novemberéig, kényszernyugdíjazásáig.

Irodalmi tevékenységét már főiskolai éveiben megkezdte a Székely Nép, Református Ifjúság, Ifjú Erdély, Református Család, Kiáltó Szó, Az Út, a református Szemle hasábjain, valamint magyarországi, svájci, kanadai egyházi folyóiratokban. Tudományos dolgozatainak, tanulmányainak, kritikáinak, könyvismertetések száma több ezerre tehető. 1950-ig szerkesztésében jelent meg az Erdélyi Református Naptár. Ennek kiadása kapcsán 1950 márciusában letartóztatták és egy hónapot töltött vizsgálati fogságban. Kiszabadulása után társszerkesztője, majd 1973–83 között főszerkesztője lett a Református Szemlének. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4754/>)

⁶⁸ Vagyis Adorjáni Endre (1950) szobrász.

⁶⁹ **Papp László** 1967-1989. december 22. között a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke volt. Püspöki programja egyszerű és egyértelmű volt: az egyháznak azonosulnia kell az állami törekvésekkel. Az egyházkerület életét Papp László már a közösségi döntéshozás látszatát sem igyekezve fenntartani, egyszemélyes, gyakran be sem jelentett, csak végrehajtott döntésekkel irányította. „Päun” (Páva) fedőnéven a Securitate ügynöke volt.

Az 1983. május 20-án létrejött Erdélyi Magyar Hírügynökség, az erdélyi magyarság nem hivatalos hírorodájának 1985. január 3-i jelentéséből: „Papp László nagyváradi püspök egyházfőhöz nem méltó személyi kultusza, főpapi nagyzási hóbortja és hatalmi önkénye már-már elviselhetetlenné teszi a Várad-környéki egyházi közállapotokat. A diszlokációs [*áthelyezési*] törvény visszautasítása ellenére, lelkészi körében gátlástalanul alkalmazza azt. Számptalan lelkipásztort "száműzött" szolgálati helyéről, sőt még püspöksége területéről is. Fegyelmi és adminisztratív módszerekkel teszi lehetetlenné hivatástudó vagy neki ellentmondó beosztottai helyzetét, sőt nem ritkán az államvédelmi és rendőri hatóságokat is rájuk küldi, míg azok kénytelenek engedni az "áthelyezésnek." Papp László gyülekezetek tucatjait mondatta le törvényes választójogukról, az ellenálló gyülekezeteket pedig "büntetésből" évekig pap nélkül hagyta. Papp László püspök, a gyenge jellemű emberekre jellemző önkénnyel látja el zsinati elnöki tisztségét is. Számptalan égetően sürgős egyházi probléma és a zsinati tagok egy csoportjának írásbeli követelése ellenére, hosszú idő óta szabotálja a zsinat összehívásának ügyét. Az időhúzáshoz valószínűleg az is hozzájárul, hogy az új zsinati ciklusra történt januári választásokat mindkét egyházkerületben mintegy száz lelkész és világi képviselő megfellebbezte, jogos panaszaikra azonban mind a mai napig nem érkezett válasz. Lelkészi körökből vett hírek szerint a Papp püspök elleni nyílt és szervezett fellépéstől a papságot az tartja vissza, hogy úgynevezett nemzetgyűlési képviselőként mentelmi joga van, s aki ellene lép fel, az egyben az államhatalom képviselőjét is sérti". (Források: Molnár János előadása a Királyhágómelléki Református Egyházkerület fennállásának 85., újjáalakulásának 15. évfordulója tiszteletére rendezett egyhetes nagyváradi rendezvénysorozaton, 2005.; idézi Barnóczki Anita, <http://www.tirek.hu/srl/cikk/336/>, Molnár János: Az aradi állásfoglalás a magyar-román kapcsolatok és a „Vasile-dosszié” tükrében. Partium Kiadó, 2008; Erdélyi Magyar Hírügynökség: Összegző jelentés a protestáns egyház helyzetéről (Nagyvárad, 1985. január 3.) <http://www.hhrf.org/dokumentumtar/irott/emh/1985.001.pdf>)

⁷⁰ **Varga László** (sz. 1928.): lelkész. Középiskoláit a zilahi Református Wesselényi Kollégiumban végezte. A Bolyai Tudományegyetem jogi karán kezdte tanulmányait (1946), közben a Főiskolás IKE titkára volt. Politikai

nézetei miatt eltávolították az egyetemről, így 1948-tól a Protestáns Teológián folytatta tanulmányait, ahol lelkészi képesítést szerzett (1952). 1957-ig abrudbányai lelkész volt. 1956 őszén, Budapesten tartózkodva, részt vett a magyar forradalom eseményeiben, s hazatérése után sem hallgatta el együttérzését az akkor már levert forradalommal. 1957 márciusában letartóztatták, és a Dobai-per másodrendű vádlottjaként hazaárulás vádjával életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Szamosújváron, Pitești-en, Désen raboskodott, 1964-ben a közkegyelmi rendelet alapján szabadult. 1964-től Magyarországon, Magyarpalatkán, Somkeréken, Marosfelfaluban, 1988-tól Marosvásárhelyen volt lelkész, utóbbi helyen megszervezte a cserealjai egyházközséget. 1990-ben alapítója, 1992–96 között elnöke volt a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Pártnak. Visszaemlékezéseiből részletek a 90-es évek elejétől előbb a magyar sajtóban, majd önálló kötetben (A fegyencélet firtói. Bp. 1998) jelentek meg. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4940/>)

⁷¹ **Dobri János** (1914-1990): lelkész, tanár. A brassói Római- katolikus Gimnáziumban érettségizett. Az iskolai évek alatt ismerkedett meg és lett egész életére híve a cserkészmozgalomnak. Mint ifjú IKE tag, Polák Istvánnal megszervezték a brassói Református Kereskedelmi Iskola cserkészcsapatát. Teológiai tanulmányait a kolozsvári református teológián végezte el (1934-38). 1940-ben – a Magyar Cserkészszövetség Erdély-részi megbízottjaként – az 1937-ben betiltott cserkészcsapatok újraélesztésén munkálkodott, melynek érdekében örsvezetőképző tábort szervezett Kolozsváron. 1944-ben a frontra került mint táborigazgató. Orosz fogságba esett, ahol orosz nyelvet tanult és megismerkedett az orosz irodalommal, majd magyarra fordított belőlük. 1948 június 23-án került haza, ekkor a kolozsvári Bolyai egyetem megbízásából fordítói munkát vállalt, később pedig a református teológián kapott tanári állást, ahol keleti egyháztörténetet és orosz nyelvet tanított.

1951 július 28-án letartóztatták, és az év december 7-én közlázítás vétségében a kolozsvári Hadbíróóság 6 hónapi elzárásra ítélte. Az 1956-os események következményeként 1957 áprilisában 16 társával együtt ismét letartóztatták, 6 év börtönbüntetésre, teljes vagyonelkobzásra, valamint 3 év jogfosztásra ítélték szervezkedés vádjával. Börtönéveit Szamosújváron és a Duna-csatorna kényszermunka-telepén töltötte. 1963-ban szabadult, ezt követően egy évig gyári munkásként, majd esperesi titkárként kereste kenyerét. 1969-ben a kerekdombi egyházközség megválasztotta lelképásztornak, melyet el is vállalt azzal a céllal, hogy templomot épít a fából készült kis imaház helyére. 1980-ban épült fel a templom. Az 1989-es változások után cserkész társaságaival együtt a cserkészet újraélesztésén dolgozott. (Forrás: http://www.geocities.ws/djcses/Dobri_hu.htm)

⁷² **Vetési László** (1953-) református lelkész, a Diaszpóra Alapítvány elnöke. Középiskoláit Székelykeresztúron és Székelyudvarhelyen végezte. A kolozsvári Protestáns Teológián szerzett lelkészi diplomát 1976-ban. Előbb a Szeben megyében Bürkös szórványgyülekezetének lelkésze, majd 1978–83 között a kolozsvári Pata utcai gyülekezetben helyettes lelkész. 1983-tól az Erdélyi Református Egyházkerület iratterjesztésének kiadói szerkesztője, és a Református Szemle műszaki szerkesztője, majd 1990-től szórványügyi előadó; lelki gondozója a mezőségi és dél-erdélyi szórványgyülekezeteknek, vezetője az Erdélyi Református Egyházkerület Szórványgondozó Szolgálatának. 1991–94 között lelkész-tanár a kolozsvári Református Kollégiumban is. (Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vetési_László_szociográfus)

⁷³ 1903-ban a kolozsvári református egyházközség négy parókiális körre, a belvárosira, az alsóvárosira, a hídelveire és monostorira oszlott. Az alsóvárosi kör lelkésze az 1902-ben Kolozsvárra meghívott Irsay József lett, aki 1906-ig szolgált itt. 1946. január 1.-től a négy parókiális kör négy önálló egyházközséggé szerveződött. Az új városnegyedek kialakulásával a néhai külső templom egyre távolabb került a hívektől. 1930-ban elsőként a Téglás úton és környékén lakó reformátusok gyűltek össze magánházaiknál, majd az özv. Pünkösti Pálné adományozta telekre 1931-ben felépült az imaház, amelyet 1948-ban államosítottak. 1971-ig a Bábolna és Luther utca sarkán levő épületet bérelte az egyházközség imaház céljára. 1971-ben pedig megvásároltak egy Bábolna utcai házat. A Csákány utcai imaházban, melyet 1930-ban épített az Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetsége, 1951-től szintén az alsóvárosi gyülekezet látta el a szolgálatot. E fejlődés alapján 1951. július 29-én a presbitérium az egyházközséget két, belső és külső parókiális osztotta. 1954-ben pedig egy Pata utcai telken épült imaház. 1957-ben az egyház a Beiusului 46 sz. alatti telket vásárolta meg szintén imaházépítés céljából. Így ebben az időszakban a templom mellett négy imaházban tartottak istentiszteletet. 1971. szeptember 12-én önállósult az Újalsóvárosi Református Egyházközség. 1980-ban Kelemen Etelka a Napkelet utca 27 sz. alatti házat is az egyházközségnek adományozta, azzal az óhajjal, hogy benne istentiszteleti helyet létesítsen a gyülekezet. Ebben az imaházban 1983-tól tartunk istentiszteleteket. (Forrás: A Kolozsvár Alsóvárosi gyülekezet honlapja. http://www.ketagu.ro/gyulekezetunk/info/Templom_s_gyulekezetertortenet)

⁷⁴ **Ungváry József** (1935-2007) szekuritátés tiszt. A mezőségi Iklódon született, majd Palatkán járt iskolába. Apja tanító volt. 17 éves korától a Herbák Bórgyárban dolgozott, majd 1954-től felvételt nyert a Belügyminisztérium

---

kötélékébe, ahol kiképzést kapott. Dés és környékét kapta meg szolgálati területként, ahol 1977-ig folytatta titkosrendőri munkáját. Beszervezett, megfélemlített, feljelentett embereket. Nagy szerepe volt a dési ferences barátok bebörtönzésében. 1977-től Kolozsvárra költözött és magyar egyházi személyek és a Protestáns Teológia tanárainak és diákjainak megfigyelésével foglalkozott. (Forrás: Jánosi Csongor: *Cariera unui ofițer de securitate. Ungváry József în documentele de arhivă și în memoria colectivă*. In Budeancă, Cosmin – Olteanu, Florentin (coord.): *Sfârșitul regimurilor comuniste. Cauze, desfășurare și consecințe*. Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, 280–316.)

⁷⁵ **Ioan Țepes Hoinarescu** (?-2008) a Vallásügyi Államtitkárság tartományi kultuszmegbízottja, vallásügyi inspektor, tartalékos csendőrezredesként halt meg 2008-ban. A Vallásügyi Államtitkárság a püspökválasztáskor, már a hivatalos jelölést megelőzően közölte az adott egyházkerület vezetőségével, hogy ki az egyetlen személy, aki a párt jóváhagyásában majd részesülni fog. (Forrás: Jánosi Csongor: *A hatalom szorításában. Református püspökválasztás Erdélyben. Kézirat*)

⁷⁶ **Bálint Tibor** (1932-2002): író. Nehéz családi körülmények között, külvárosi környezetben nőtt fel. A kolozsvári Református Kollégium diákjainak összefogása tette lehetővé, hogy mint tehetséges munkásgyermek bejusson a Kollégiumba. *Zokogó majom* című önéletrajzi regénye 1969-ben jelent meg Bukarestben, a Kriterion Kiadó gondozásában. (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/b.htm#BálintTibor>)